O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI MADANIYAT VA SPORT ISHLARI VAZIRLIGI

RESPUBLIKA METODIKA VA AXBOROT MARKAZI

ABDULLA QODIRIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT MADANIYAT INSTITUTI

RAHMATILLA NOSIROV

CHOLG‘U IJROCHILIGI

Madaniyat va san’at oliy o‘quv yurtlari uchun

O‘QUV QO‘LLANMA

TOSHKENT 2008

Abdulla Qodiriy nomidagi Toshkent Davlat Madaniyat instituti Ilmiy kengashi tomonidan nashrga tavsiya etilgan (29/02/2008 №6).

“Cholg‘u ijrochiligi” fani asoslarini ilmiy-amaliy tatbiq etishga qaratilgan mazkur o‘quv qo‘llanmada milliy cholg‘ularning kelib chiqish tarixi, ulardan mumtoz va estrada ijrochiligida foydalanish asoslari haqida so‘z yuritiladi. Shuningdek, an’anaviy xalq cholg‘ulari: qashqar rubobi, afg‘on rubobi, dutor, tanbur va doiralar haqida amaliy va nazariy bilimlar umumlashtiriladi. O‘quv qo‘llanmada talabalarning kelajakda har jihatdan yetuk mutaxassis sifatida shakllanishlarini ko‘zda tutiladi.

O‘quv qo‘llanma madaniyat va san’at oliy o‘quv yurtlarining bakalavr yo‘nalishidagi talabalari uchun mo‘ljallangan. an’ana

Mas’ul muxarrir:

Abdulla UMAROV – Abdulla Qodiriy nomidagi Toshkent Davlat Madaniyat instituti professori

Taqrizchilar:

Soibjon BEGMATOV – O‘zbekiston Davlat konservatoriyasi ilmiy ishlar bo‘yicha prorektori, san’atshunoslik fanlari nomzodi, dotsent

Ahmadjon DADAYEV – Abdulla Qodiriy nomidagi Toshkent Davlat Madaniyat instituti dotsenti, O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan artist

“2008 - yoshlar yili”ga bag‘ishlanadi

KIRISH

Cholg‘u ijrochiligi fani milliy cholg‘ularning kelib chiqish tarixi, milliy soz yasovchi ustalar haqidagi ma’lumotlar va milliy cholg‘ularimizni zamonaviy estrada ijrochiligidagi o‘rni haqidagi nazariy va amaliy bilimlarni talabalarga zamonaviy ta’lim standardlari talablariga muvofiq o‘rgatishdan iborat.

O‘zbek mumtoz musiqiy merosi turli cholg‘ularga boy va ularning har biri uzoq o‘tmish, tarkibiy rivojlanish va texnikaviy takomillashish jarayonidan o‘tganligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. Ijro mezonlariga ko‘ra o‘zbek xalq cholg‘ulari ikki guruhga bo‘linadi. Birinchi guruhga barcha an’anaviy xalq cholg‘ulari kiradi. Ikkinchi guruh XX asr madaniy rivoji bilan bog‘liq bo‘lib takomillashga, ya’ni qayta ishlangan (rekonstruktsiya qilingan) cholg‘ular kiradi.

An’anaviy xalq cholg‘ulari tarkibidan joy olgan cholg‘u sozlar: tanbur, dutor, sato, rubob, ud, nay, surnay, qo‘shnay, karnay, g‘ijjak, chang, qonun, doyra, nog‘ora. Xalq ijodiyotida qo‘llaniladigan sozlarga changqo‘biz, sibizg‘i, safoil kiradi.

Qayta ishlangan cholg‘ular asboblariga - rubob, g‘ijjak, dutor va chang sozlarinig musiqaning saprano, alt, tenor, bas ovozlar mezonlariga ko‘ra qayta ishlangan namunalari kiradi.

Karnay, surnay, nog‘ora va doyra tarkibidagi damli va urma cholg‘ular guruhi qadimdan ijro amaliyotida shakllanib, xalqimizning barcha ommaviy tadbirlarining faol ishtirokchisiga aylangan. An’anaviy cholg‘u sozlar ansambllari esa o‘z xususiyatlaridan kelib chiqib qo‘llanilgan. Ijroda keng ko‘lamli va katta ovoz imkoniyatiga ega bo‘lish maqsadida barcha cholg‘ular yig‘indisidan katta cholg‘ular ansambli tashkil etilgan. Cholg‘u musiqasi ijrochiligi va maqom ijrochilik amaliyoida esa kichik-kichik guruhlar bo‘lib ijro etish ham an’anaga aylangan. Jumladan: har bir cholg‘u doyra jo‘rligi bilan ijro etish; tanbur dutor bilan; tanbur, dutor doyra jo‘rligi bilan; tanbur, dutor, g‘ijjak doyra jo‘rligida ud, qonun doyra bilan birga va h.k.

Hozirgi davrga kelib o‘zbek musiqa ijrochiligini uchta yirik yo‘nalishga ajratish mumkin. Xalq folklor musiqa yo‘nalishi, xalq mumtoz musiqa yo‘nalishi va kompozitorlik musiqa ijodiyoti yo‘nalishi. Xalq folklor yo‘nalishida ommaviylik xususiyatga ega bo‘lgan, ovoz va texnik jihatlari mos bo‘lgan cholg‘ulardan ko‘proq foydalaniladi. Masalan: rubob, nay, g‘ijjak, chang va doyra cholg‘u asboblari. Qayd etish joizki xalq folklor musiqa ijrochiligida ijro sharoiti, joyi ham o‘ziga xos bo‘ladi. Shuning uchun cholg‘ular ham tez moslasha oladigan va har qanday sharoitda ijro eta oladiganlik xususiyat kasb etishlari taqozo etiladi.

Cholg‘u ijrochiligi fani talabalarni milliy musiqiy merosimizga chuqur ehtirom ruhida tarbiyalash bilan birga kelajak avlodga shu musiqiy merosni yetkazishdan iboratdir.

Mazkur fanning asosiy maqsadi - xalq sozandachiligi merosini atroflicha o‘rganib, ustozlarning ijro uslublari, mumtoz kuylarning shaklan tuzilishi, milliy bezaklar, usul va o‘lchovlarining o‘ziga xos ijro yo‘llarini o‘rganishdir.

Cholg‘u ijrochiligi fanining vazifasi - vokal jamoalari tashkilotchisini o‘zbek xalq cholg‘ularida ijro malakasini hosil qilish, yuksak malakali cholg‘uchi-tashkilotchi etib tayyorlashdan iborat.

Ushbu fanni o‘zlashtirgan talabalar xalq sozandachiligi san’ati bo‘yicha tasavvurga ega bo‘lishi, sozandachilik san’atining nazariy, amaliy va tarixiy asoslarini bilishi, ijrochilik (cholg‘u) ko‘nikmasiga ega bo‘lishi shart.

Fanning amaliy (yakka) mashg‘ulotlari mavzulari

№	Mavzuning nomi
1.1	Cholg‘u sozini sozlash
1.2	Asar bilan tanishuv
1.3	Qo‘l yurg‘izish mashqlari
1.4	Cholg‘u asboblari haqida
1.5	Asardagi milliy bezaklar
1.6	Asarningtempi-sur’ati
1.7	Vibrato-to‘lqinlantirish
1.8	Qochirimlar-forshlag
1.9	Shartli belgilar bilan tanishish
1.10	Asarning ruhiy holati
1.11	Asardagi doira usullari

Darhaqiqat, musiqiy cholg‘ular insoniyat ma’naviyatini ohanglarda tarannum etuvchi vosita, ya’ni xalq ijodiyoti mahsuli bo‘lib, azal -azaldan omma orasida shakllanib, mohir soz ustalari tomonidan yasalib, tobora mukammallashib kelayotgan mo‘jizaviy va ifodaviy asboblardir. Cholg‘ularda har bir xalqning milliy g‘ururi, an’anasi, qadriyatlari o‘z ifodasini topganki, ulardan taraladigan ovoz ham shunga moslashgan. Zamonaviy jarayonda o‘tmish an’analariga yangicha qarash, ilg‘or rivojlangan texnikadan munosib foydalanish hamda komil insonni tarbiyalash kabi omillarga alohida e’tibor qaratilmoqda. Zero, komil inson tarbiyasida musiqa eng muhim, ya’ni insonlarni ruhiy hamda ma’naviy tarbiyasiga asos bo‘la oladigan omil sifatida qaraladi. O‘quv-ta’lim jarayonining barcha bosqichlarida bunga e’tibor berilishining sababi ham shunda ekanligi shubhasizdir. Qolaversa, ta’limda alohida-alohida standartlar tarzida ishlangan dasturlar asosida faoliyat olib borish yo‘lga qo‘yilmoqda. Natijada, o‘qitish mezonida qo‘llanilayotgan adabiyotlar va mavjud barcha nashrlar zamonaviy talab darajasidagi yangi qarashlar bilan boyitish, shaklan hamda mazmunan yaxlit bir o‘quv adabiyoti ko‘rinishiga keltirilib takominlashtirishni taqozo etmoqda.

Ma’lumki, musiqiy cholg‘ular va ular bilan bog‘liq namunalar xalq musiqa ijodiyotining ahamiyatga ega bo‘lgan tarkibiy qismini tashkil etadi. Hozirgi davrgacha yuzaga kelib, amaliyotda o‘z o‘rnini egallagan va ijrochilik amaliyotini yuqori saviyaga erishib borayotganligi, umumbashariyat madaniyatida alohida nufuzga ega ekanligi ham bundan dalolat beradi. O‘zbek xalq cholg‘ularining har biri texnik jihatdan va tarannum darajasidan ilg‘or cholg‘ular darajasiga kiritish mumkin. Aksariyat namunalari boy ijroviy

imkoniyatlari hamda mukammal darajada shakllanganligi bilan ajralib turadi.

Aynan chog‘ular tarannumining rang-barangligi (yakka, qo‘sh, ansambl va orkestr), ularni yuqori professionalizm darajasiga erishganligi hamda katta imkoniyatlarga ega ekanligini namoyon etadi.

O‘zbek musiqashunosligida, oxirgi 100 yillik davomida milliy cholg‘ularni o‘rganishga bag‘ishlangan qator ilmiy amaliy tadqiqotlar olib borilgan. O‘tmishning buyuk allomalari risolalaridan tashqari XX asrda nashr etiligan kitoblar, amaliyotda keng qo‘llanilmoqda. A.Fitrat «Узбек классик мусикдси ва унинг тарихи» (1924 y.), V.Belyaevning «Музыкальные инструменты Узбекистана» (1933 y.), F.Karomatovning «Узбекская инструментальная музыка» (1972, T.S.Vizgo « Музыкальные инструменты Средней Азии» (1980 y) kabi kitoblarini maxsus cholg‘ushunoslikka bag‘ishlangan.

ASOSIY QISM

Musiqiy cholg‘ularning tarixi.

O‘zbek xalqi qadimiy boy musiqiy me’rosga ega bo‘lib, bunda musiqiy cholg‘ular katta o‘rintutadi.

Ma’lumki, musiqiy cholg‘ular xalqlarning moddiy hamda ma’naviy boyligidir. Chunki, har bir xalq o‘z milliy merosi, davrlar osha yuzaga kelgan an’analarini milliy ohanglar orqali tarannum etuvchi va xalqning milliy ma’naviyatiga xos yaratilgan amaliy san’at namunalari orqali ularga mos keluvchi cholg‘u asboblariga egadirlar.

Tarixdan ma’lumki, o‘zbek xalq cholg‘ulari rang-barang tarzda, o‘ziga xos shakllangan va musiqaning barcha tarmoqlariga mos cholg‘u asboblari shakllanib, arslar osha rivojlanib kelgan. O‘tmish allomalari Al-Farobiy (IX) o‘zining «Katta musiqa kitobi»da, Safiuddin Urmaviy (XII) musiqiy risolasida, Abdulqodir Marog‘iy (XIV) «Jami al-alhon fi-ilm al-musiqiy» risolasida, Ahmadiy (XIV) «Sozlar munozarasi» asarida, Zaynullobiddin Husayniy (XV) «Risola dar bayoni qonuni va amaliy musiqiy» risolasida, Abdurahmon Jomiy (XV) «Musiqiy risola»sida, Amuliy (XVI) «musiqa risola»sida, Darvesh Ali Changiy (XVII) «Musiqiy risola»larida musiqiy cholg‘ularning o‘rganib tadqiq etish masalalarining turli tomonlariga to‘xtalib, o‘z davrlarining musiqiy cholg‘ulari tasnifotini bayon etganlar. O‘tmishning zabardast shoirlari o‘z asarlarida musiqiy cholg‘ular nomlarini zikr etishda sozlarga takror va takror murojaat etganlar. Ayniqsa, o‘z ijodi bilan ma’rifat darajasiga erishgan buyuk mutafakkir shoir Alisher Navoiy musiqa ilmining eng nafosatli va mumtoz kerakli tarmoqlariga urg‘u berib o‘tganliklarini asarlaridan bilib olish mumkin. XX asrga kelib Eyxgorn, Abdurauf Fitrat, Viktor Belyaev kabi olimlar musiqiy cholg‘ularni o‘rganish xususida samarali harakatlarni amalga oshirganlar.

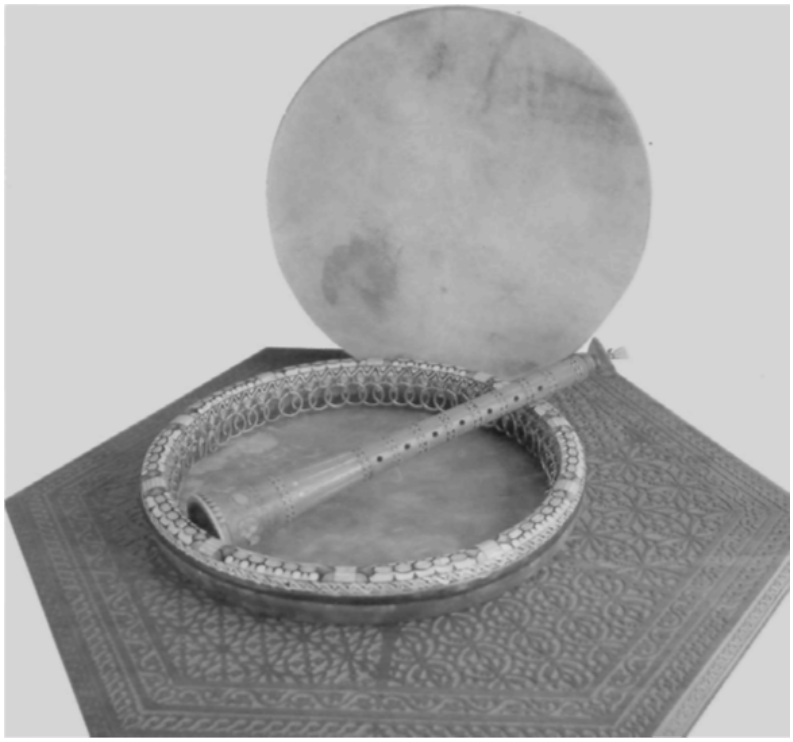

Tarixiy qo‘lyozmalar, adabiy asarlar va musiqiy risolalarda O‘rta Osiyo xalqlari amaliyotida vujudga kelgan barcha cholg‘u asboblarining nomlari o‘z ifodasini topgan. Musiqiy risolalarda esa cholg‘ularga tegishli (shakl, tuzilish, torlar nisbatlari, tayyorlash mezonlari, cholg‘ular uchun ishlatiladigan daraxtlar va h.k. haqida) ma’lumotlar keltirilgan. Ularda, torii cholg‘ulardan: borbad, ud, rud, qobuz, g‘ijjak, navha, nuzxa, qonun, chang, rubob, tanbur, dutor; damli sozlardan: ruhafzo, shammoma, org‘anun, sibizg‘i, nayi anbon, chag‘ona, bulamon, surnay, nay, qo‘shnay, karnay; urma cholg‘ulardan: daf, doira, nog‘ora, safoil kabilar turli darajadagi ma’lumotlar bilan keltirilgan.

Al Farobiy, Abdurahmon Jomiy, Amuliy, Darvesh Ali Changiy, Abdurauf Fitrat, Viktor Belyaevlar o‘z risolalarida cholg‘u sozlariga katta e’tibor bilan yondoshib, ularni amaliyotdagi tutgan o‘rni, ayrim falsafiy xususiyatlari hamda ma’lum darajada tasnifoti bilan yoritganlar.

Davrlar o‘tishi, jamiyat taraqqiyoti mezoniga cholg‘u sozlar ham hamnafas tarzda rivojlanib, zamonaga mos takomillashib, mukammallashib borgan. Tarixiy manba’larda, Qulmuhammad Udiyning ud cholg‘usiga to‘rtinchi sim taqqanligi yoki g‘ijjak cholg‘usining avval ikki torli, keyin uchinchi va to‘rtinchi torlari taqilganligi, kabi ma’lumotlar aynan cholg‘ular takomillashishi bilan bog‘liqdir. Takomillashish jarayonida cholg‘ularning shakl va tarannum (ovoz) mezonlarini boyitish katta ahamiyat kasb etgan. Bu ikki mezon cholg‘ularning ma’nan va moddiy qiymatini ham belgilashga asos bo‘lib xizmat qilgan. Zero, chiroyli cholg‘u go‘zal ovozga ega ekan u xalq ma’naviy boyligi hamda mulki ekanligini e’tirof etish lozimdir.

XIX asr oxiri va XX asrning o‘zida o‘zbekona chang, qashqar ruboblari shakllanib iste’molga kirdi. Ud va qonun sozlari qayta tiklanib ijrochilik amaliyotini sezilarii darajada boyitdi. Afg‘on rubobi hamda kurd sozlari ham o‘ziga xos jozibasi bilan amaliy jarayondan munosib o‘rni oldi.

Musiqiy cholg‘ularning ta’rifi, ya’ni shakl-tuzilishlari tarkibiy jihatlari, nomlariga xos ijrochilari bilan bog‘liq ma’lumotlar, asosan O‘rta asriardan boshlab badiiy adabiyot asarlari hamda musiqiy risolalarida yoritila boshlanadi. Demak, O‘rta asrlarga kelib qadimdan shakllanib takomillashib kelgan xalq musiqiy cholg‘ulari ijrochilik amaliyotida o‘z o‘rnini topgan. Shu bilan birga nafaqat xalq balki olimlar e’tiborini qozongan. Bu jarayonni O.Matyoqubov «Мақомот» kitobida quyidagicha bayon etadi. «Cholg‘ularga bunday atroflicha qiziqishlar zaminida musiqiy asboblar ijrochilik faoliyatining ob’ektiv aks ettirishdir, degan ilmiy tushuncha yotadi. Farobiy ta’biri bilan aytganda, cholg‘u asboblarining shakllanishi, avvalo, amaliyotda yuzaga keladi. Ularning tembr-akustik xususiyatlari parda va tovushqatorlari bevosita ijro jarayonida shakllanadi va takomillashadi. Shundan so‘nggina cholg‘ular olimlar kuzatuvi va umumlashmalariga zamin bo‘lishi mumkin»[1].

Abu Nasr Farobiy, Abu Ali Ibn Sino, Abdulloh Al-Xorazmiy, Zaynullobiddin Husayniy, Safiuddin Urmaviy, Abdulqodir Marog‘iylar o‘z risolalarida cholg‘ular va ularning bir qator sifat va xususiyatlari xususida o‘z risolalarida mufassal bayon etganlar. O‘rta asr risolalarida cholg‘ular takomillashishi hamda rivoji yo‘lida qilingan o‘zgarishlar, ijrochilik amaliyotida yaratilgan yangi sozlar va iste’moldan chiqqan cholg‘ular tasnifotini ko‘rish mumkin.

XIX asrning II-yarmiga kelib o‘zbek an’anaviy cholg‘ularini o‘rganishga alohida ahamiyat berila boshlanadi. O‘rta Osiyo madaniyatiga qiziqish G‘arb mamlakatlarida ortib boradi va uni o‘rganish maqsadida mutaxassislar kela boshlaydilar. Marko, Polo, Vamberi, Ankomin, Leysek, Eyxgorn kabi sayohatchi etnograflar, tarixchilar, kopelmeysterlarning kundaliklarida zikr etilgan ma’lumotlar keyinchalik yirik-yirik maqolalar va kitob tarzida nashr yuzini ko‘radi.

XX asrga kelib xalq ijrochilik amaliyotida ommalashgan cholg‘ularni o‘rganib tadqiq etishga e’tibor kuchaydi. Buni Abdurauf Fitrat o‘zining ijodida boshlab berib, qimmatli ma’lumotlarni bayon etadi. Shundan so‘ng musiqashunos olimlar cholg‘ushunoslik ilmini rivojida bir qator samarali tadqiqotlar olib boradilar. V.Belyaev, F.Karomatli, T.S.Vbizgo, A.Malkeevalar shular jumlasidan bo‘lib, O‘rta Osiyo musiqa cholg‘ushunosligi sohasining rivojiga samarali hissa qo‘shdilar. Manba’larda an’anaviy cholg‘ular musiqiy madaniyatning asoslaridan biri ekanligini va xalq ma’naviyatini go‘zal an’analarini o‘zida mujassam etib kelayotganini tasniflab berganlar.

[1] О. Матёқубов «Мақомот» Т., «Мусиқа» 2004 й., 272 б.

Milliy musiqiy cholg‘ular va ularning turlari.

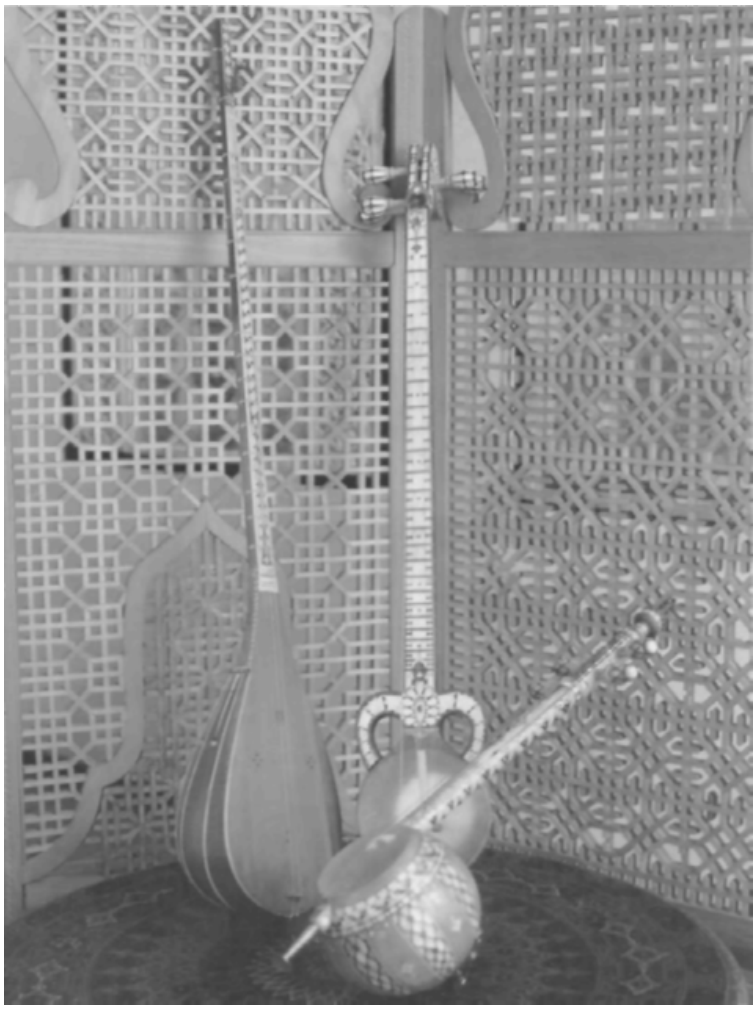

Cholg‘u ijrochiligi fani mutahassislikka kirish fanlarining asosiylaridan biri hisoblanadi. Cholg‘u ijrochiligi fanining asosiy maqsadi musiqiy cholg‘ular tarihi va ijro yo‘llari haqida talabalarga atroflicha bilim berishdan iborat. Musiqiy cholg‘ular tarihi va ijro an’analari haqida talabalar to‘rtinchi kursning yettinchi va sakkizinchi semestrlarida o‘rganadilar. Honanda agar soz chalishni bilmasa, u mukammal ijrochi hisoblanmaydi. Ya’ni hazrat Navoiy aytganlaridek "Ham cholg‘ay, ham aytg‘ay - ko‘ngil mulkiga qo‘zg‘alonlar solg‘ay".

O‘zbek xalqi musiqa madaniyatining tarixi juda boy va qadimiydir. Shu kunga qadar topilgan ashyoviy yozma va og‘zaki manbalarning dalolat berishicha, qadimiy Xorazm, Baqtriya va Sug‘d yellarida miloddan avval nihoyatda ko‘rkam va rang-barang o‘ziga xos mahalliy rnusiqa san’ati mavjud bo‘lgan. Ayritom, Tuproq qal’a, Afrosiyob kabi ko‘hna mintaqalarda yaratilgan san’at keng o‘rin tutgan va muhim ijtimoiy ahamiyat kasb etganligidan darak beradi. Shuning bilan birga ijrochilarning qo‘llarida o‘z aksini topgan arfasimon, changsimon, udsimon, naysimon, cholg‘ular esa uzoq taraqqiyot yo‘lini bosib o‘tgan mukammal soziardan ekanligidan habardor bo‘lamiz. Afg‘on rubobi darsligi ilk bora chop etilayotgani sababli hayotimda ko‘rib, o‘z boshimdan o‘tkazgan kechinmalarimni va turli ijrochiiik maktab-lariga taalluqli mavjud ilmiy-metodik adabi-yotlarda yozilmagan masalalarni yoritib, o‘zimning ko‘p yillik ijrochiiik va pedagogik tajribamga tayangan holda shu darslikda ulug‘ allomaiarimizni hayoti, ijodi va ijrochilarinmg tarixini to‘laroq qamrab olishga harakat qildim. Chunki o‘qituvchi dars berish jarayo-nida sozning kelib chiqish tarixini, uning rivojiga hissa qo‘shgan ulug‘ ustoz-murab-biylarni va mohir ijrochilarni ijodlaridan shogir-dini bahramand qilib, uni o‘z Vataniga, soziga, ustozlariga bo‘lgan ihlosini, mehrini orttira borishi lozim. Tarixni bilmay turib yangilik yaratilmaydi, shuning uchun hurmatli ulug‘ alloma ustozimiz Borbadning hayoti va ijodidan boshlab, to hozirgi davrgacha bo‘lgan ijodkorlarni ijodidan

imkoram boricha o‘quvchilarni bahrainand qilishni muhim vazifam deb bildim.

Qadimda mashhur bo‘lgan «Borbad» cholg‘usi miloddan avval VI asrda yaratilganligi haqidagi ba’zi ma’lumotlarga ega-miz. Binobarin, «mazkur cholg‘u ko‘p manba-larda barchatorli asboblarning yuzaga kelishi-da asos bo‘lgan», deb ko‘rsatiladi.

Borbad, Barbad, Pahlabad, Faxliz Marviy (taxm. 585, Niso-628-38, Marv) atoqli sozanda, xonanda, shoir va bastakor. Dastlab ijro va ijod sirlarini o‘z otasidan o‘rgangan, Marvga ko‘chib, bu yerdagi maslihur ustozlarga shogird tushgan. Keyinchalik (618—28) Sosoniylar davlati shoxi Xusrav 11 Parviz saroyi (Ktesifon) da xizmat qilgan. Manbalarda Borbad, ayniqsa, turkumi (xususan, Sosoniylar tomonidan davlat dini maqomiga ko‘tarilgan Zardushtiylik marosimlari bilan bog‘liq bo‘lgan), muayyan tizimdagi asarlarga mehr qo‘yganligi ta’kidlanadi.

Abu nasr Farobiyning «Kitob ul-musiqa al-kabir» («Musiqa haqida katta kitob»), Abu Abdulloh al-Xorazmiyning «Mafotiq al-uldum» («Ilmlar kaliti»), Muhammad Nishopuriyning «Risolai dar ilmi musiqiy», Abdulqodir Marog‘iyning «Maqosid al-alhon» («Kuylarni kelib chiqish o‘rni») singari risolalarida Borbad yaratgan mashhur 7 qismli «Husravoniy turkumi, shuningdek, «Doston» deb nomlangan kuy va qo‘shiqlar ta’riflanadi, ijodiy jarayoni tahlil etiladi. A3-Johiz (775— 818), Abuifaraj Isfahoniy (897-967), Abumansur Sa’olibiy (961—1038) kabi mualliflarning ilmiy-badiiy asar (har xil tazkira va majmua)lari Borbad ijodiga mansub 360 ta qo‘shiq, 30 ta cholg‘u kuylari hamda 7 ta «Xusravoniy» — Sharqda keng tarqalgan fazoviy tafakkur in’ikosi, ya’ni qamariy yilning 3690, oyning 30 va haftaning 7 kunlari bilan bog‘liq bo‘lganligini ta’kidlaydi.

Dunyo xalqlari musiqa merosi, ayniqsa, milliy cholg‘u asboblari bir necha tamoyil orqali tasnif etilib kelinadi. Ana shunday tamoyillardan biri musiqa asbobini chalish usuli va vositalari nuqtai nazaridan tasnif etish hisoblanadi. Mana shu jihatdan o‘zbek milliy musiqa cholg‘ulari quyidagi guruhlarga bo‘linadi:

Urma musiqiy cholg‘ular - doira, nog‘ora, qayroq, safoil, chindovul, tavlak, sagat (tarelka).

Damli cholg‘ular - sibizg‘a, nay, qo‘shnay, surnay, bolomon, karanay.

Torli cholg‘ular: Bu cholg‘ular ham o‘z navbatida quyidagilarga bo‘linadi;

a) torli noxunli mezrobli cholg‘ular - qashqar rubobi, tanbur, ud, qonun.

b) urmajarangli torli cholg‘ular - chang;

c) chertma cholg‘ular - do‘mbira, dutor, chang deb nomlanib kelingan burchakli arfa. **Kamonli cholg‘ular-g‘ijjak,** qo‘biz, sato.

Chertma-ag‘rofon (damli) cholg‘ular- chanqovuz.

Musiqiy cholg‘ularning vujudga kelishida xalqning hayoti, turmush tarzi, ruhiy olami, hissiy (emotsional) boyligi, dunyoqarashi, an’analari yetakchi omil hisoblanadi. Umuman olganda sozlarning yaratilishi insonning o‘z dunyoqarashi, falsafiy estetik kechinmalarini badiiy ifodalashga bo‘lgan ma’naviy ehtiyoji bilan bog‘liqdir.

Biz quyida o‘zbek musiqiy cholg‘ularidan ba’zilari haqida ma’lumot beramiz.

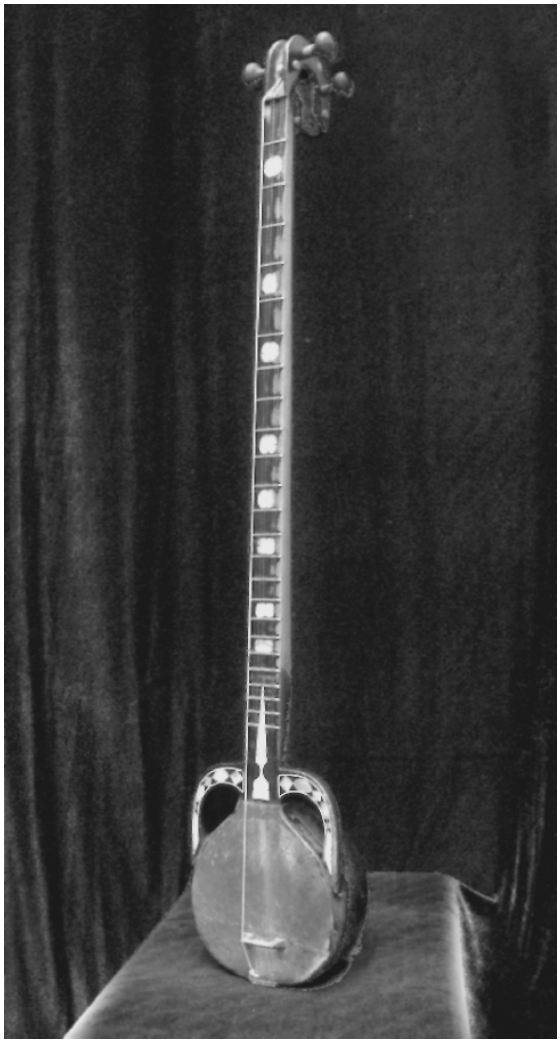

QASHQAR RUBOBI - XI asr saroy musiqachisi Abu Bakr Rubobiy haqida yozilgan she’riy asarda rubob to‘g‘risida ayrim misralar keltiriigan. Shundan bilishimiz mumkinki rubob juda qadimiy cholg‘u hisoblanadi. O‘sha davr ruboblari hozirgi biz qo‘llayotgan qashqar rubobi ko‘rinishidan keskin farq qilgan, lekin negizi bir - biri bilan bog‘liqdir. Qadimiy ruboblar besh torii bo‘lgan. To‘rtta simi ipakdan, bittasi esa kumushdan yasalgan.

Shu o‘rinda Fitratning "O‘zbek klassik musiqasi va uning tarixi" asarida bayon etilgan jumlani keltiramiz: *"Yozuvchisi ma’lum bo‘lmagan bir "Musiqiy tarix"chasida rubobning Sulton Muhammadshoh tomonidan Xorazmda paydo bo‘lgani yoziladir. Bu kitobni ko‘rganim кun men ham shunga ishongan edim. Biroq 20 - yillarda Hindistondan keltirganim "Sorang" ismli bir cholg‘uning rubobgajuda o‘xshashligi meni skoskirgan edi. So‘ngralari qo‘limg‘a tushgan Darvesh Aliyning "Risolayi musiqiy" sida bu cholg‘uning Balhda yasalgani, Muhammad Xorazmshoh zamonida Xorazmda rivoj topg‘ani ko‘rsatiladir".*

Qashqar rubobi hozirda yakkanavoz soz sifatida o‘zbek xalq ansambllarida yetakchi o‘rinni egallaydi. Diapazoni kichik oktava lya tovushidan uchinchi oktava lya tovushigacha. Qashqar rubobining beshta simi bor. To‘rttasi metal aralashmasidan, bittasi ichak yoki ipakdan qilinadi. Sozlanishi kvarta va kvarta kvinta oralig‘ida bo‘ladi ya’ni, birinchi sim - lya tovushiga, ikkinchi sim mi tovushiga, uchinchi sim lya yoki si tovushlariga sozlanadi.

Afg‘on rubobining tuzilishi, qismlarining nomi va vazifasi

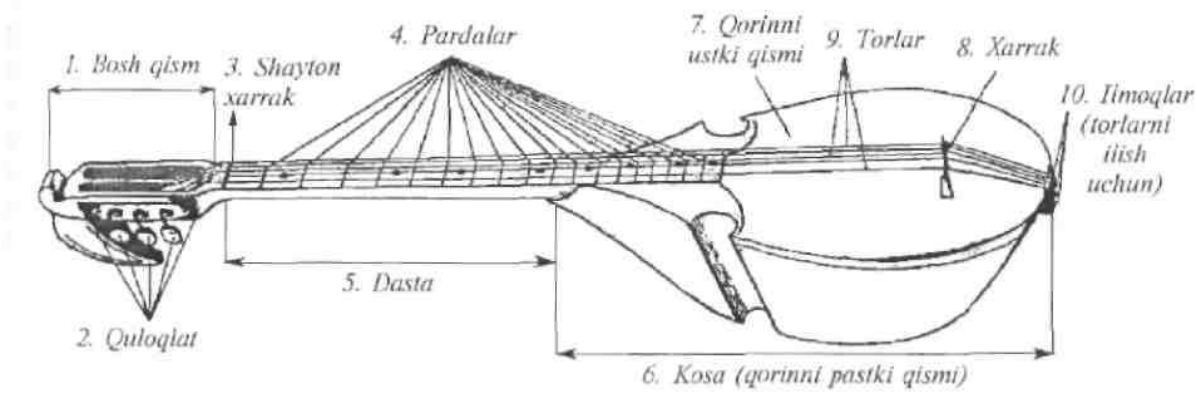

Afg‘on rubobi, asosan, kosa, dasta, bosh qismdan tashkil topgan. Kosa — bir-biriga yopishtirilgan bir nechta taxtachadan, pastki va yuqorigi qopqoqdan, torlarni mahkamlashga Ino‘ljallangan ilmoqlardan iborat. Ustki qopqoqqa baliq ten qoplangan bo‘lib, unga xarrak o‘rnatiladi. Hozirgi vaqtda ustalarimiz kosani tut daraxtidan o‘yma yoki qovurg‘asimon qilib ham ishlamoqdalar. Pastki qopqoq yog‘ochdan tayyorlanib kosaga zich qilib biriktiriladi.

Dasta — kosaga mahkam biriktirilib, unga 19 ta parda o‘rnatiladi. O‘rganuvchi sozanda-larga qulay bulishi uchun 2, 5, 7, 10, 12, 14, 17, 19 pardalariga dumaloq belgilar qo‘yiladi. Dastani hozirgi vaqtda ustalar yong‘oq daraxtidan ishlamoqdalar. Bosh qismida — torlarni mahkamlash uchun quloqlar o‘rnatilgan.

Afg‘on rubobining torlari va ularning sozlanishi

Afg‘on rubobi takomillashgandan keyin 5 ta ochiq torlari sof kvarta intervallariga sozlanadigan bo‘ldi.

Sozning torlari ichakdan bo‘lib, 1 juft torlar kesimi 0,8 mm, 2 juft torlar kesimi 1,2 mm, 3 tor (bittalik) kesimi 1,8—2 mm bir xil yo‘g‘onlikda taqiladi.

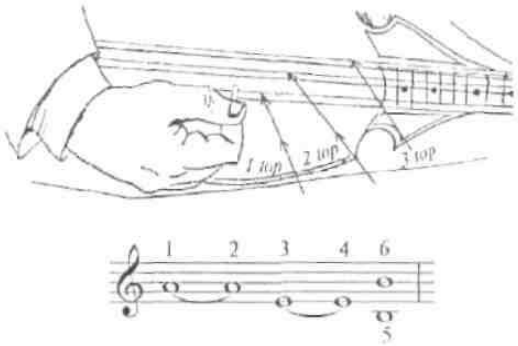

Tanbur cholg‘usi ijrochiligiga xos zarblar

Tanbur maxsus metalldan ishlangan noxun vosita-sida chertib ijro qilinadi. Noxun o‘ng qo‘lning ko‘rsatkich bannog‘iga kiritilib, ana shu barmoq bilan birinchi tori ijro qilinadi. Tanburning birinchi toridakuy ijro etilib, qolgan toriarida hamnavozlik uchun ijro qilinadi. Tanbur. ijrochiligiga xos bo‘lgan zarblarning asosiy to‘qqiz xili haqida tushuncha beramiz. Bular: yakka zarb, qo‘sh zarb,zarbi parron(urmazarb), pirrang, bilak zarb, rez, kalta rez, teskari zarb, ufor zarb.

Mazkur zarblar uchun umumiy tushunchalar bilan birga mashqlar berishdan maqsad, yosh tanburchi sozan-dalarni chap va o‘ng qo‘l barmoqlari harakatlarini musi-qiy asar ijro etish oldidan jonlantirish va tavsiya etilayot-gan kuylarning pardalariga ko‘nikma hosil qilishdir.

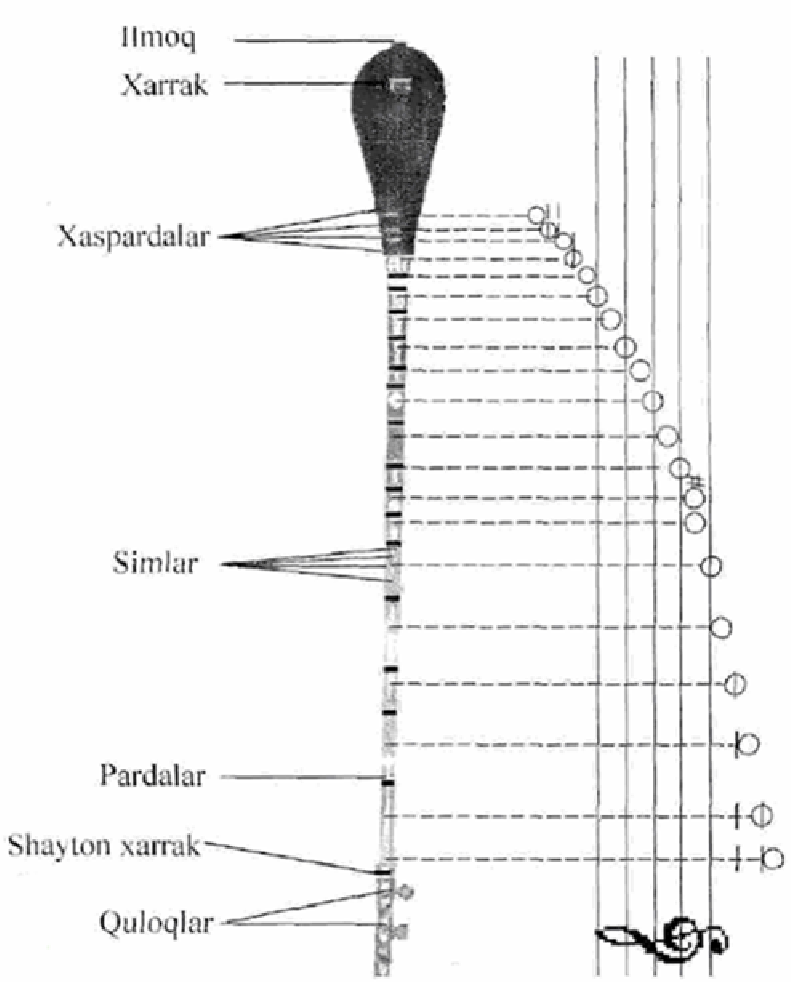

Tanbur zarblarining belgilari; noxunni pastgaurish-nota ustiga belgisi, pastdan yuqoriga urish esa belgisi bilan ifodalanadi.

Yakka zarb - tanburda tovush chiqarishning ehg oddiy va birinchi usulidir. Yakka zarb noxunni torlarda pastga-yuqoriga bir zarb urish bilan hosil qilinadi.

Mashq«Yolg iz»nomlio‘zbekxalqkuyining tovush qator (lad)i asosida tavsiya etiladi.

Tanbur sozining betakror ijrochilaridan biri mashhur hofiz Rasulqori Mamadaliyev.

Fitrat "O‘zbek klassik musiqasi va uning tarixi" nomli kitobida tanbur haqida quyidagi fikrlarni aytadu. *"Burungi musiqiy kitoblarimiz tanbur so ‘zini tunbura shaklida yozadirlar-da, aslida yunoncha so‘z ekanini so‘zlaydilar. Bu cholg‘uning chindan-da, yunondan kelib - kelmaganini bir tomondan tekshirish mumkin bo‘ladi. Biroq bu cholg‘uning sharqda juda eski bir narsa ekani malumdir. Hijriy o‘ninchi asrda o‘tkan Hofiz Darvesh Aliy tomonidan tanburning burun ikki torli bo‘lgani, so‘ngra Husayn Boyqaro zamonida Mahmud Shayboniy otli bir musiqiyshunosning unga bir tor ortdirg‘ani to‘g‘risida berilgan xabar esa yuqoridagi fikrlarimizning kuchini ortdirg‘on bo‘ladir".*

Tanburning yaratilishi va uning taraqqiyot jarayonini dastlab Movarounnahr hamda Xurosonning musiqa bilimdonlari o‘z asarlarida ilmiy nuqtai nazardan tadqiq etganlar. Masalan, musiqashunoslar Abu Nasr Forobiy, Kotibiy Xorazmiy, Ibn Sino, Ibn Zayla Isfaxoniy va boshqalar o‘z asarlarining ayrim boblari hamda fasllarida tanburga oid muhim izohlarni berganlar. Tanbur atamasining ma’nosi turli yozma asarlarda turlicha izohlangan. Jumladan Darveshali Changiy Buxoriy (XII asr Tuhfat - us -surur) ning ta’kidlashicha tanbur tanbur yunoncha so‘z bo‘lib, "tan" - yurak, "bur" - tirnash ma’nosini anglatar ekan. Tanbur uch xil sozlanadi:

-Birinchisi **"Rost"** mizrobi.

-Ikkinchisi **"Navo"** mizrobi, Navo maqomiga oid kuylar shu sozda chalinadi.

-Uchinchisi **"Segoh"** mizrobi. Segoh, Iroq, Buzruk, Dugoh maqomlariga oid kuylar shu sozda chalinadi.

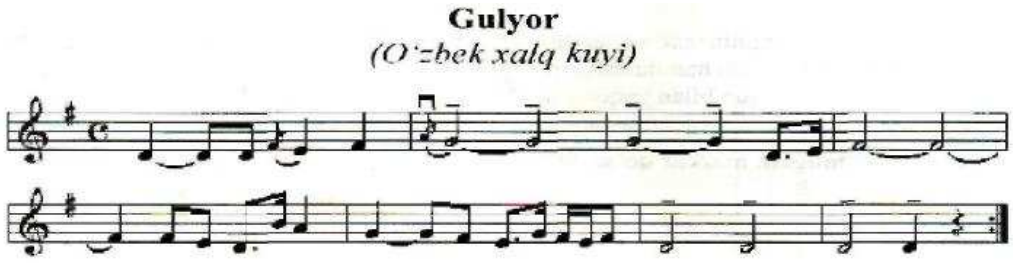

Rez - noxun bilan pastga va yuqoriga zarb berishning tez va ustma-ust almashuvidan iborat bo‘ lib, tovush-larni bir-biriga bog‘lab (uzluksiz) ijro etish usulidir. Rez faqat katta cho‘zimli (yarimtali va butun) notalar emas, balki bir necha taktlardagi kuy jumlalarini uzmasdan ijro etilishida ham keng qo‘llaniladi.

Yuqoridakaltarez uchun berilgan «Gulyor» kuyining 2-4 taktidagi «Sol» va 7-8 taktlaridagi «Re» nota yozuvi bunga misol bo‘la oladi. Ufor zarb o‘zbek xalq yalla va raqs kuylari uchun xarakterlidir. Mumtoz musiqa amaliyotida uforlar ikki xil, ya’ni 6/8 va 3/4 o‘lchovlarida notada aks ettirilgan.

Kuylarni notaga yozilishida 6/8 o‘lchovdagi uforlar ko‘proq bo‘lib, ular sho‘xchan va raqsga chorlovchi xarakterga ega. Og‘ir uforlar (3/4) esa mumtoz musiqiy merosimiz hisoblanmish maqom ashula turkumlarining yakunlovchi qismlarida mavjuddir.

Topilgan qazilma obidalari, ajdodlarimiz turmushida musiqa boyliklardan bizga ma’lumki, doira (buben) bizning asrimizgacha bo‘lgan II - asrda ham mavjud bo‘lgan. O‘rta Osiyoda u bundan 2000 yil oldin paydo bo‘lgan. Doira hozirgi kunda ham o‘zbek xalq cholg‘uiari orasida alohida o‘ringa ega. U yakka holda yoki ansambi bo‘lib ijro etiladi. Shimisi quvonarliki hozirda faqat doirachilardan tashkil topgan ansambllar ko‘paymoqda. Misol tariqasida Elmurod Islomov, Husan Nosirov, Abbos Qosimovlar rahbarligidagi doirachilar ansambllarini keltirish mumkin.

Doira imkoniyati juda keng cholg‘ulardan hisoblanadi. Akademik Yunus Rajabiy maqomiarimizni notaga olgan vaqtda doira usullarini yozish uchun bitta nota chizig‘idan foydalangan. Hozirda esa doira usuliarini to‘liq notaga tushirish va kelajak avlodlarga to‘liq qoldirish maqsadida to‘rtta nota chizig‘idan foydalaniladi. Bu esa har bir qo‘l va barmoqlar uchun alohida usullarni, cho‘zimlarni belgilash imkonini beradi. Doirachilik maktabi asosan ustoz va shogird an’analari orqali rivojlanib bizgacha yetib kelgan, Bunga misoi qilib ustoz doirachilardan Usta Olim Komilov, To‘ychi Inog‘omov, G^{c}ofir Azimov, Qahramon Dadayev, Odil Kamolxo‘jayev, Elmurod, Xolmurod, Dilmurod Islomovlar, Hasan Azimovlaming xizmatlarini alohida qayd etish mumkin.

Quyida doira uchun yozilgan "Kichik polka" asaridan namuna keltiramiz.

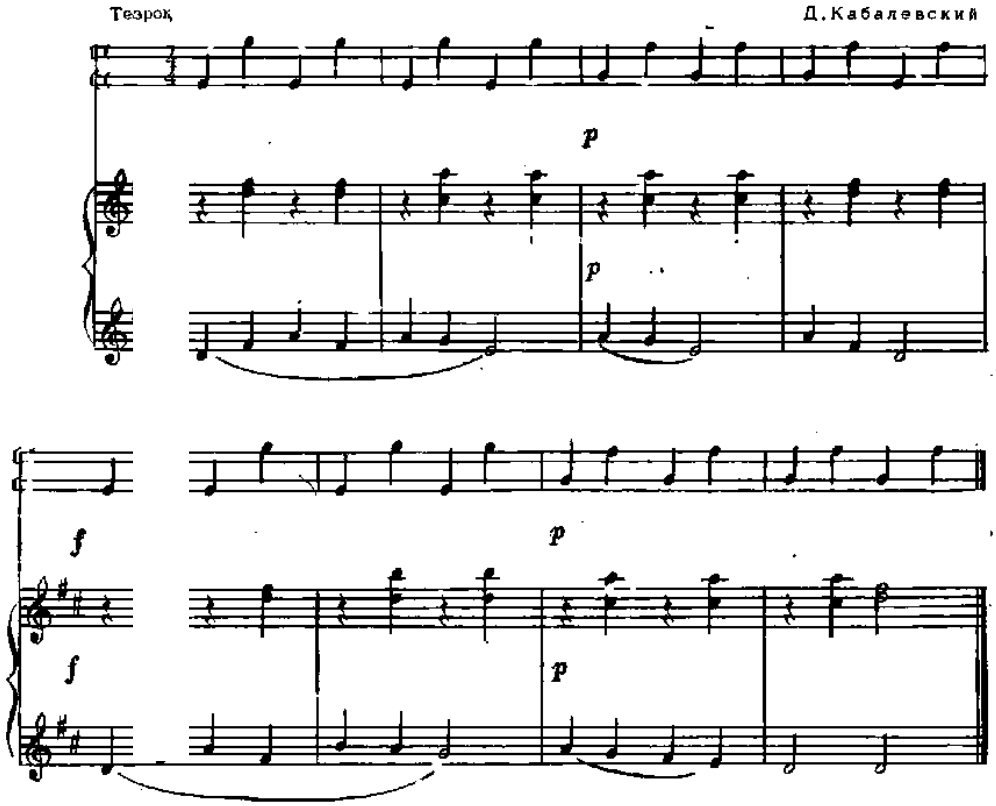

AMALIY MASHG‘ULOTLAR

Qashqar rubobi va afg‘on rubobida ijro qilish uchun kuylar:

Ijrochilik jarayonida nota yozuvlarida shartli belgilarga e’tibor berish lozim. Shartli belgilar quyidagicha.

SHARTLI BELGILAR

— Noxunning (mediator) pastga yo‘naltirilgan zarbi.

V — Noxunning yuqoriga yo‘naltirilgan zarbi.

— Notalarning qo‘shzarb bilan ijro etilishi.

— Notani rez bilan ijro etilishi.

— Detashe (qisqa rez) — har bir notani o‘z cho‘zimiga qarab alohida rez bilan chalish.

— Stakatto — notani qisqa-qisqa uzib chalinishi.

\+ — Tovushni sadolantirishda noxun zarbini ishlatmasdan chap qo‘l barmoqlari harakati bilan kifoyalanish.

— Mordent — tayanch tovush noxun bilan chalinib, yordamchi tovushlarni chap qo‘l barmoqlari bilan sadolantirish.

— Arpedjio — bir necha tovushlarni noxunning bir zarbida sirg‘anma harakatlantirish orqali ijro etish.

— Kashish — yarim ton doirasida amalga oshiriladigan bezak usuli. Kashish bezagini ijro etish barmoq ostidagi parda tovushni torni yuqoriga ko‘tarish va tushurish orqali amalga oshiriladi.

— To‘lqinlatish — barmoqni pardaga bosib noxun bilan urilgandan so‘ng barmoqning o‘zida torlarni titratish yo‘li bilan bajariladi.

KURD

Kurd — Qadimiy xalq kuyini G. Ergashev notaga olgan va afg‘on rubobchi sozandalari uchun moslashtirgan.

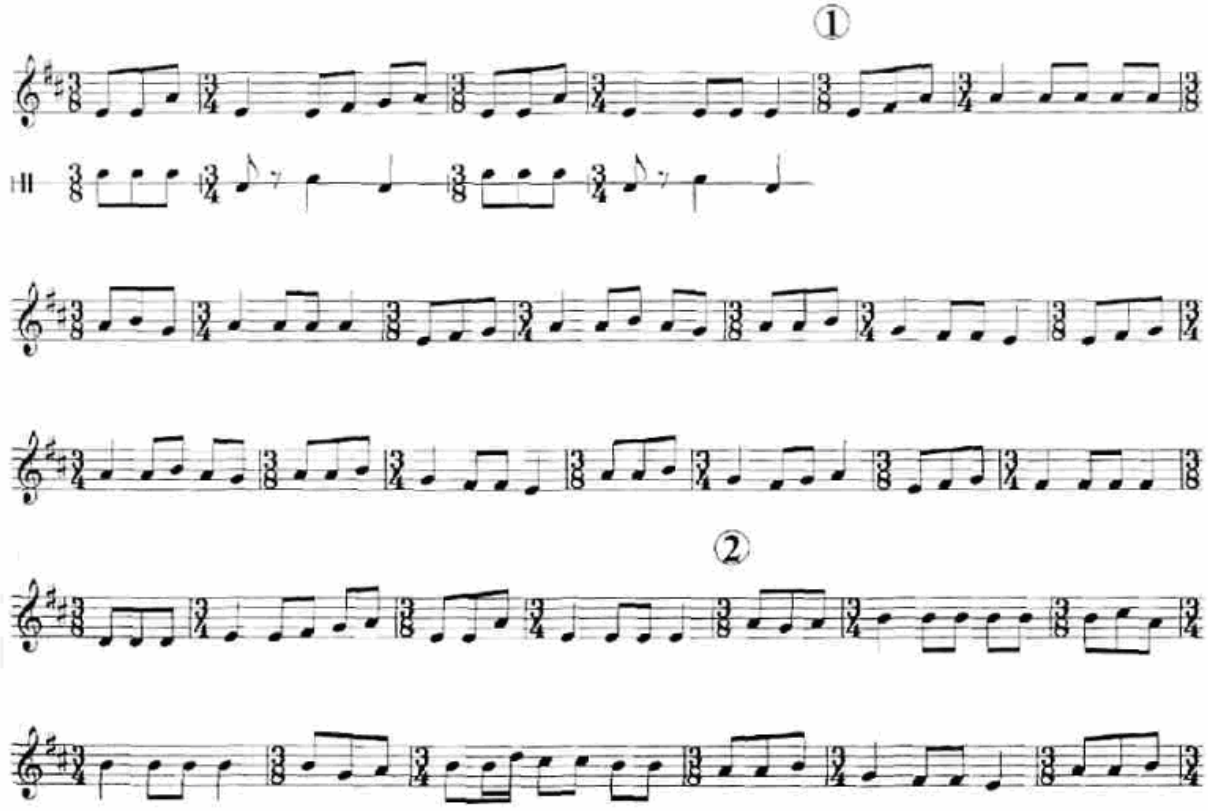

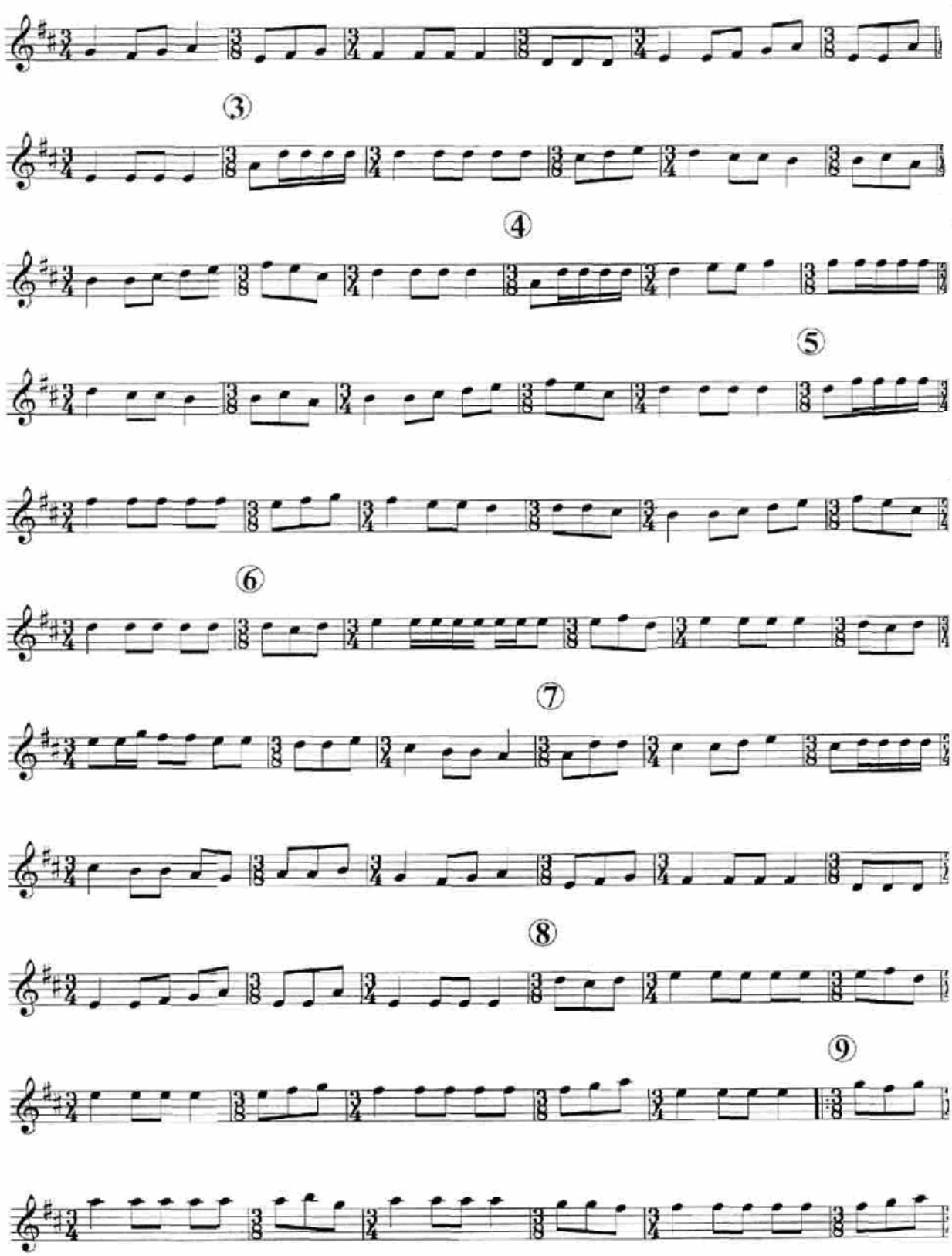
③
④
⑤
⑥
⑦
⑧
⑨

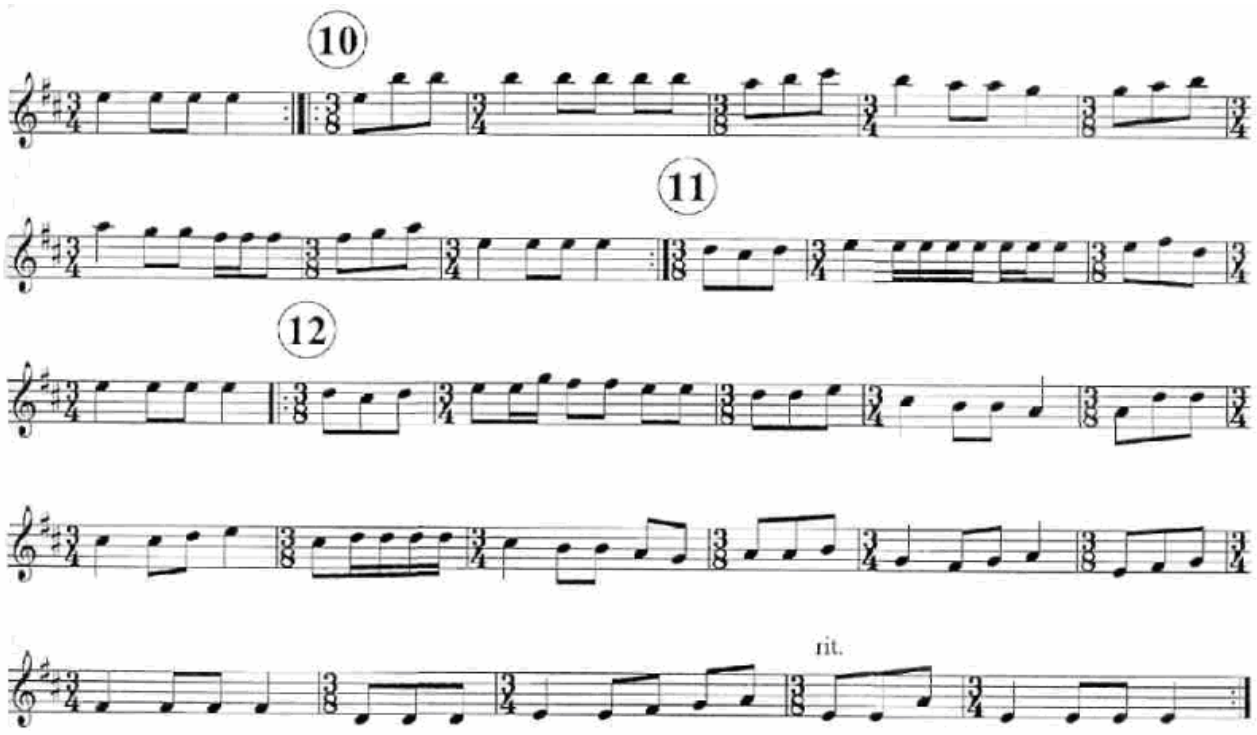

YANGI TANOVOR

Yangi tanovor — Mashhur qashqar rubobchi, O‘zbekiston xalq artisti, ustoz, bastakor M. Mirzayev yozgan. Bu kuyni afg‘on rabobchiiar jo‘rnavoz bo‘Iib chalishlari mumkin.

M. Mirzayev musiqasi

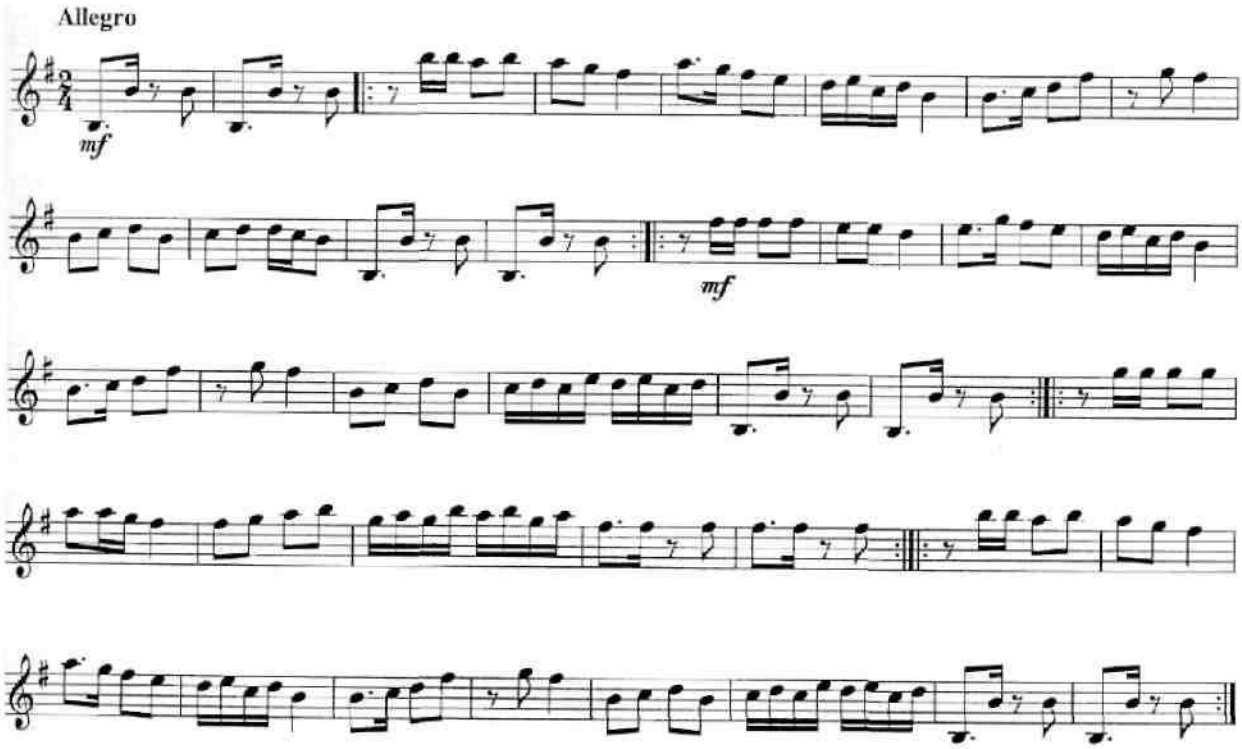

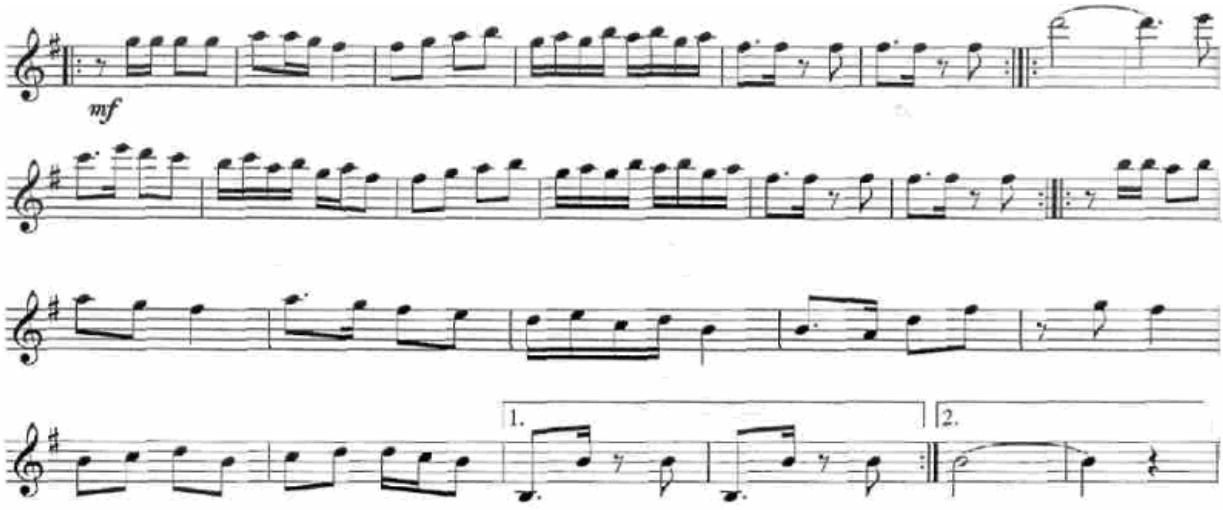

ORZU DIL

Orzu dil — Mashhur qashqar rubobchi, O‘zbekiston xalq artisti, ustoz M. Mirzayev bastalagar Bu kuyni afg‘on rubobchilar jo‘rnavoz bo‘lib chalishlari mumkin.

O‘rtacha, lirik xarakterda *M. Mirmyev* musiqasi

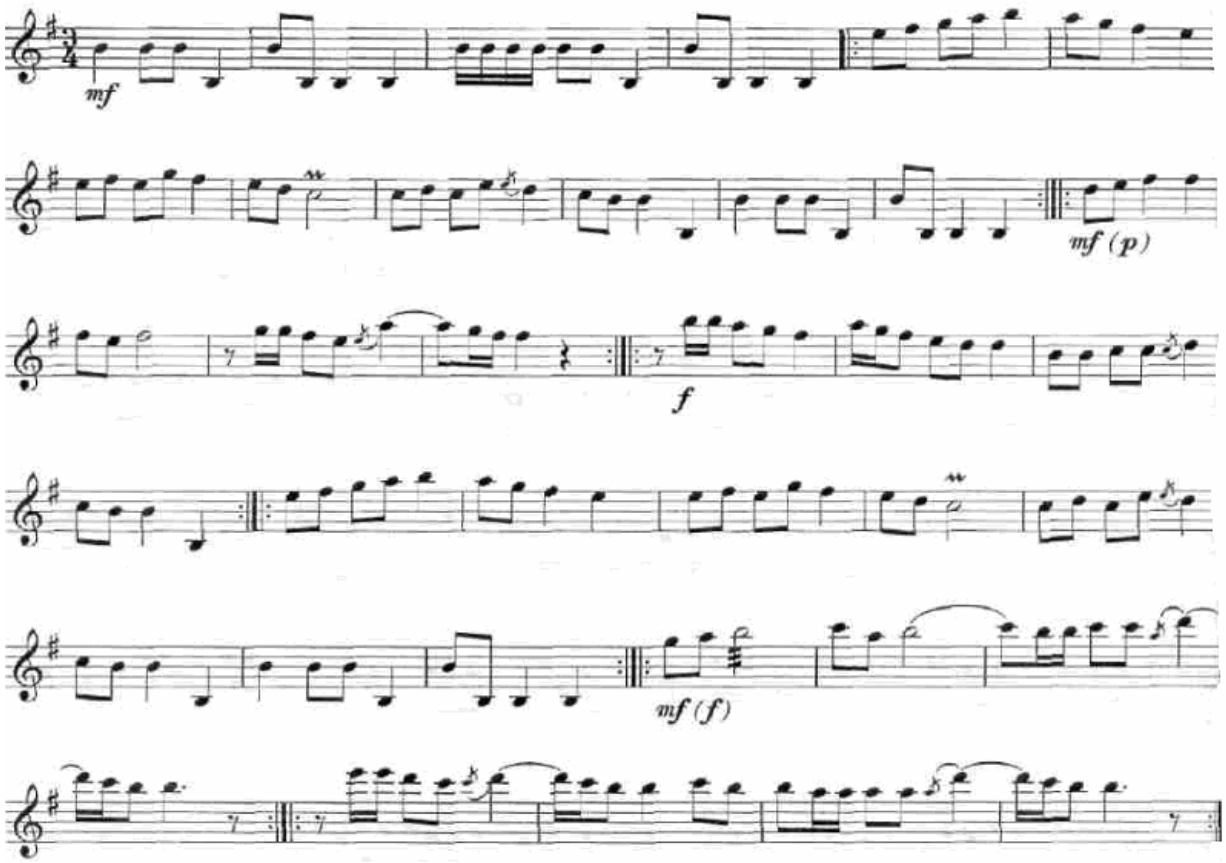

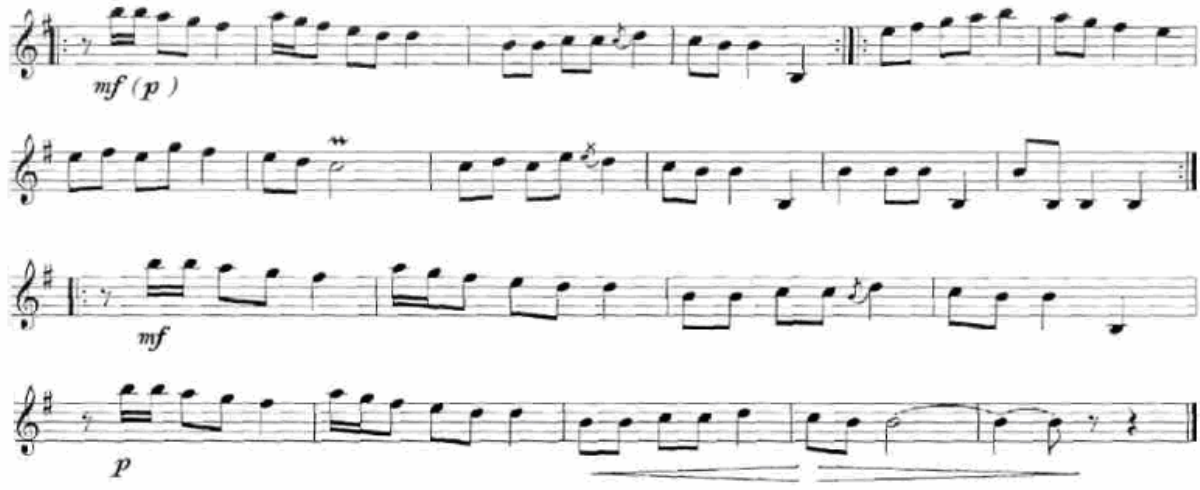

DIL KUYLASIN

Dil kuylasin — O‘zbckiston xalq artisti, M. Mirzayev qashqar rubobi uchun bastalagan. Bu | kuyni afg‘on rubobchilar jo‘rnavoz bo‘lib chalishlari mumkin.

O‘ r tacha, tezlikda musiqasi *M. Mirzayev*

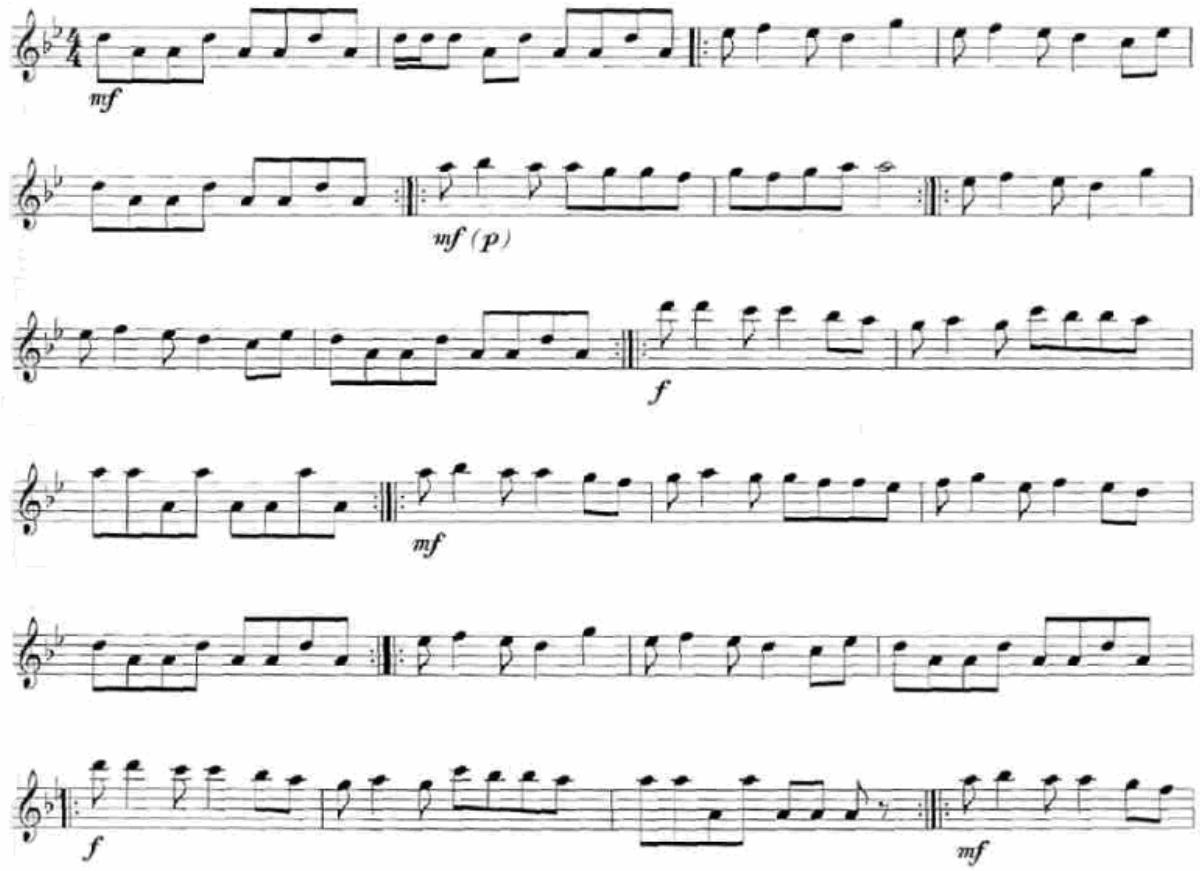

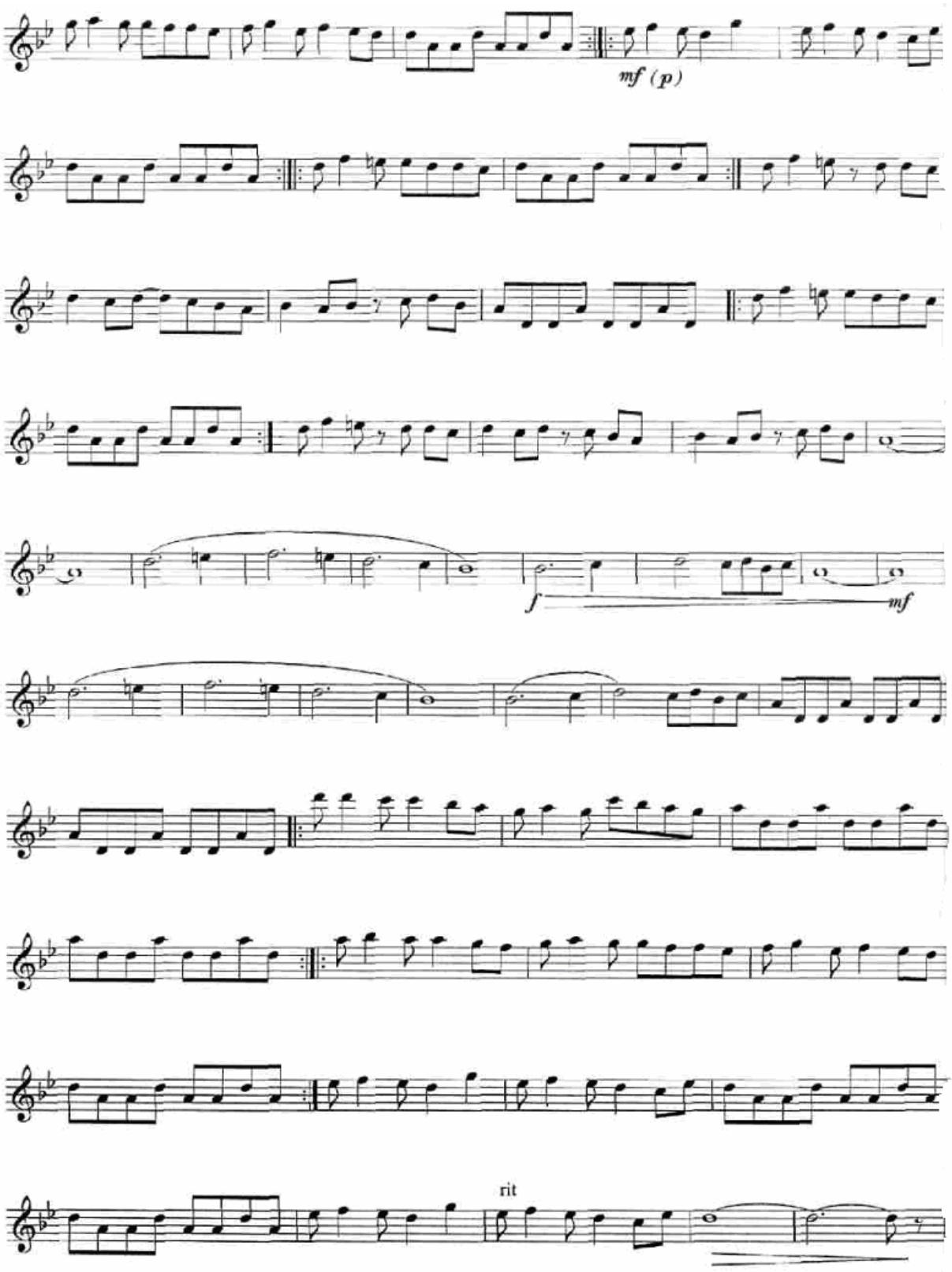
mf (p)
f
mf
rit

DILXIROJ

Dilxiroj — mashhur o‘zbek xalq kuylaridan bo‘lib, tez (o‘ynoqi) sur’atda ijro etilishi lozim.

O‘zbek xalq kuyi

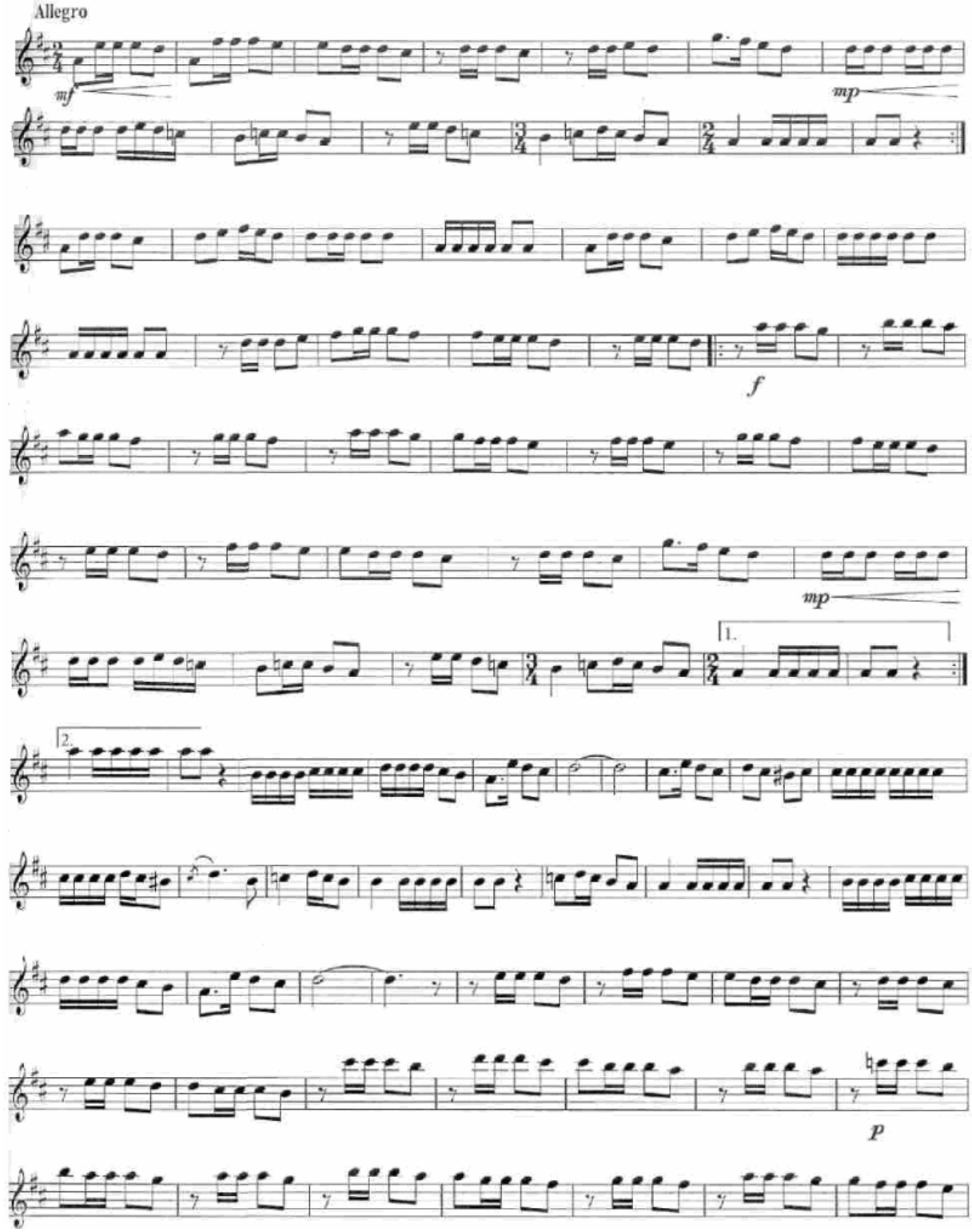

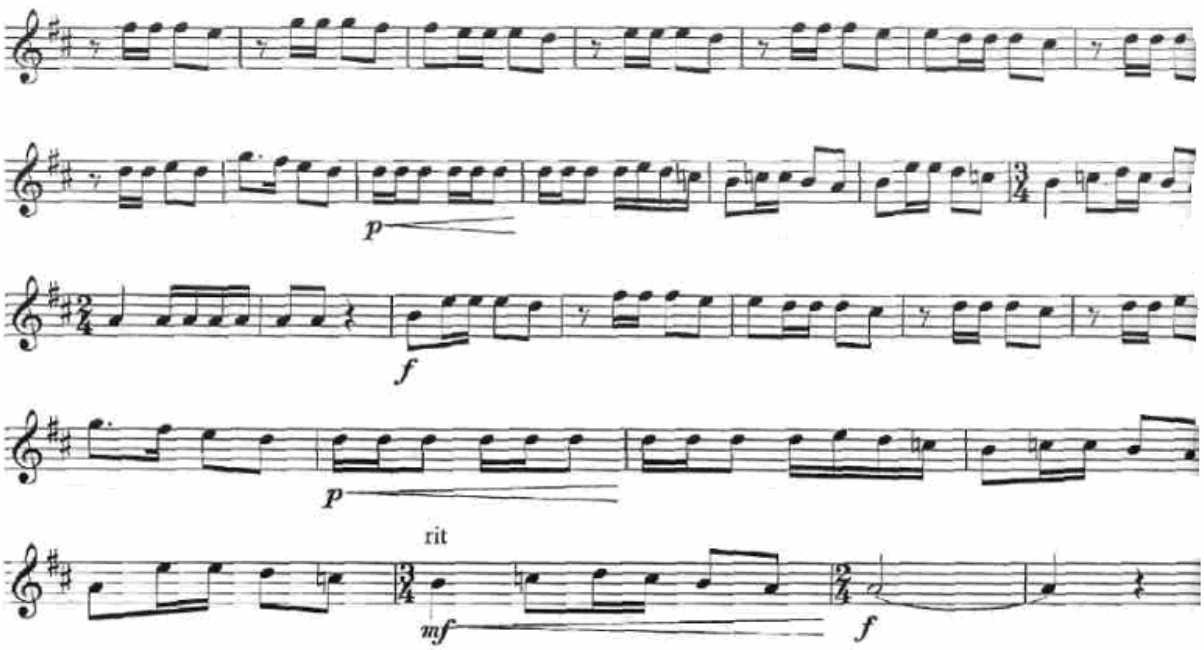

GULSHAN

Gulshan — kuyi M. Mirzayevning ijodidan. Sozanda bu kuyni o‘rta tez sur’atda ijro el noxunni ⊓ ⊓ V, ⊓ V pastga, pastga, tepaga va pastga, tepaga yakka va qo‘shzarb usullarini qo‘llashi lozim.

O‘r tacha tez musiqasi — M. Mirzayev

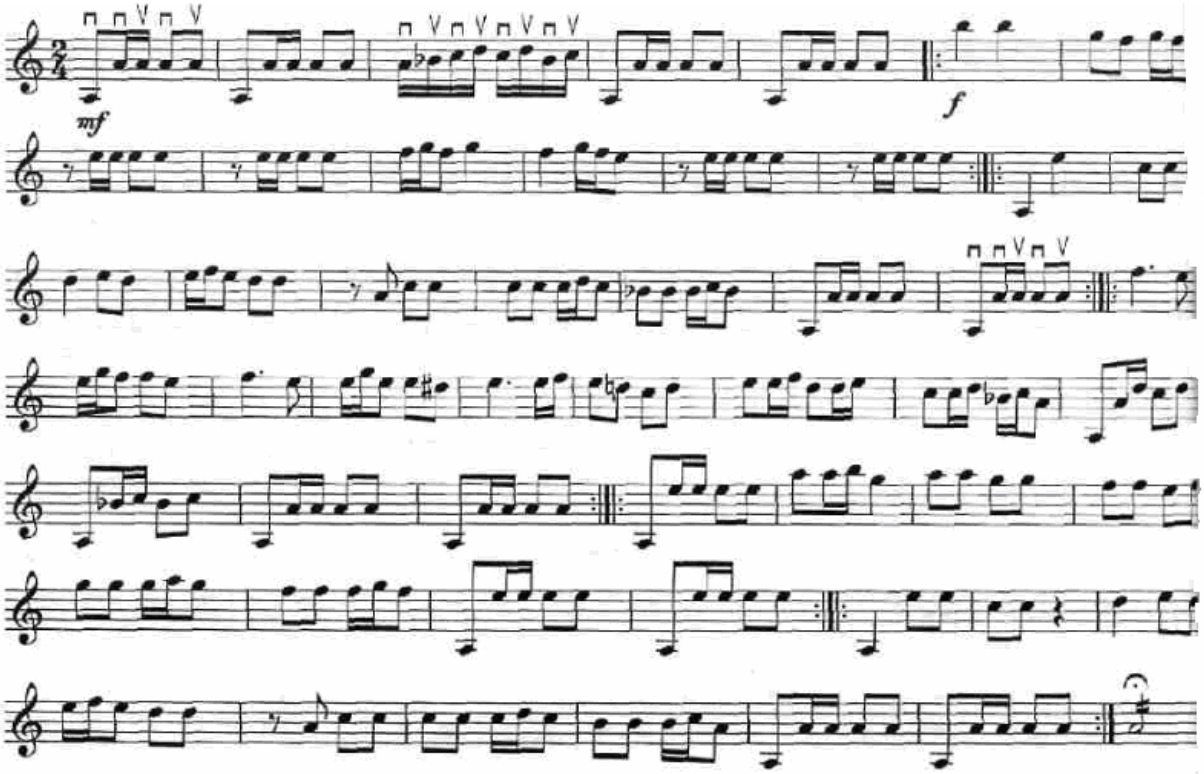

SHAROB I

Sharob — o‘zbek xalq kuylaridan bo‘lib o‘quvchini milliy ohangda ongini o‘sishiga yordam beradi.

Moderato — O‘zbek xalq musiqasi

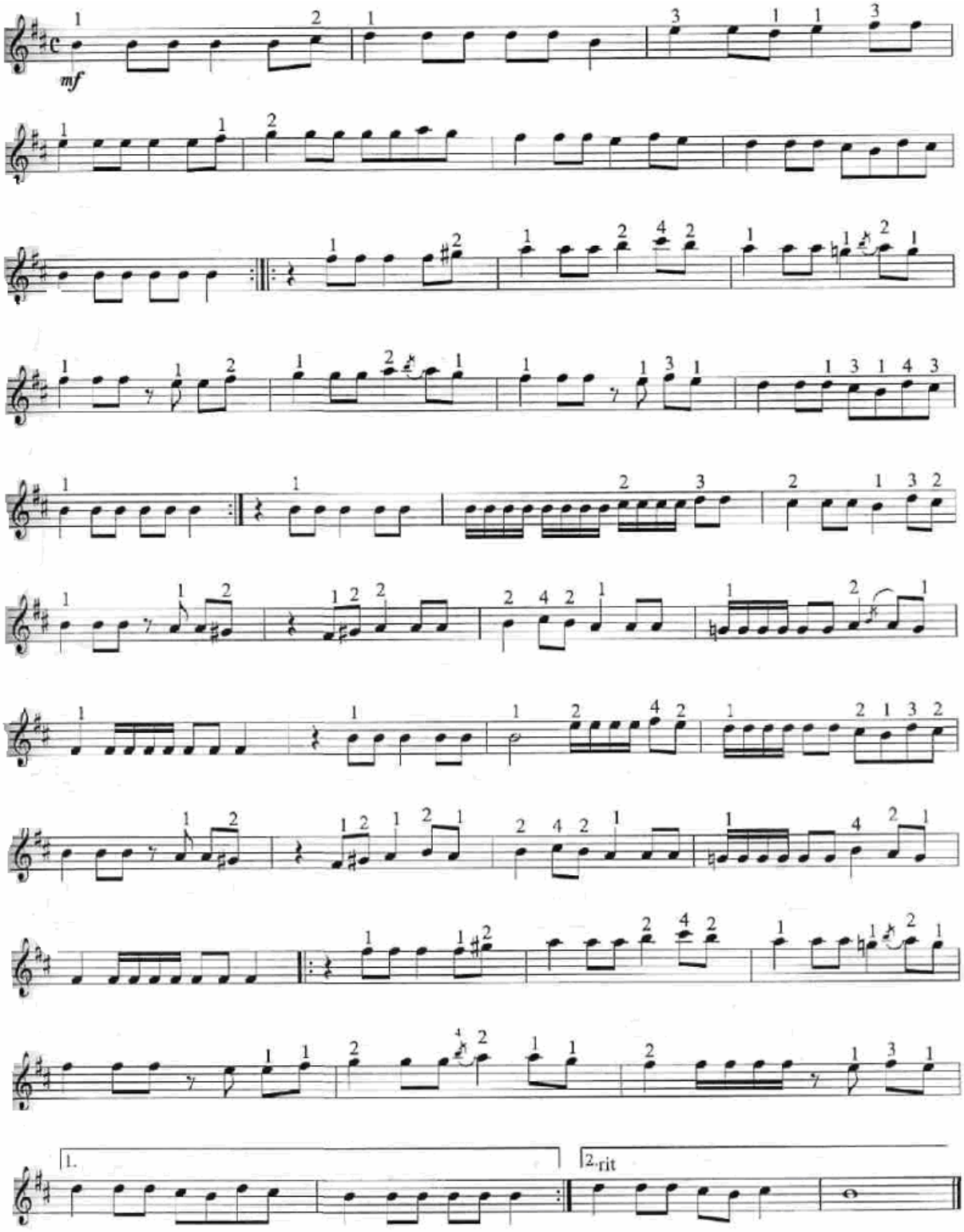

Garduni dugoh

(O‘zbek mumtoz kuyi)

S.Tahalov qashqar
rubobiga moslashtirgan

"Garduni dugoh" "Dugoh" maqomining cholg‘u bo‘limidagi sho‘balardan biri. Gardun - kuyning o‘ziga hos ritmik qurilishi bilan ajralib turadi. Unga bitta ikki hissali va ikkita uch hissali takt tuzilmasi hos. Kuyning egiluvchanligi ham ana shu o‘lchovlar orqali ko‘rinadi.

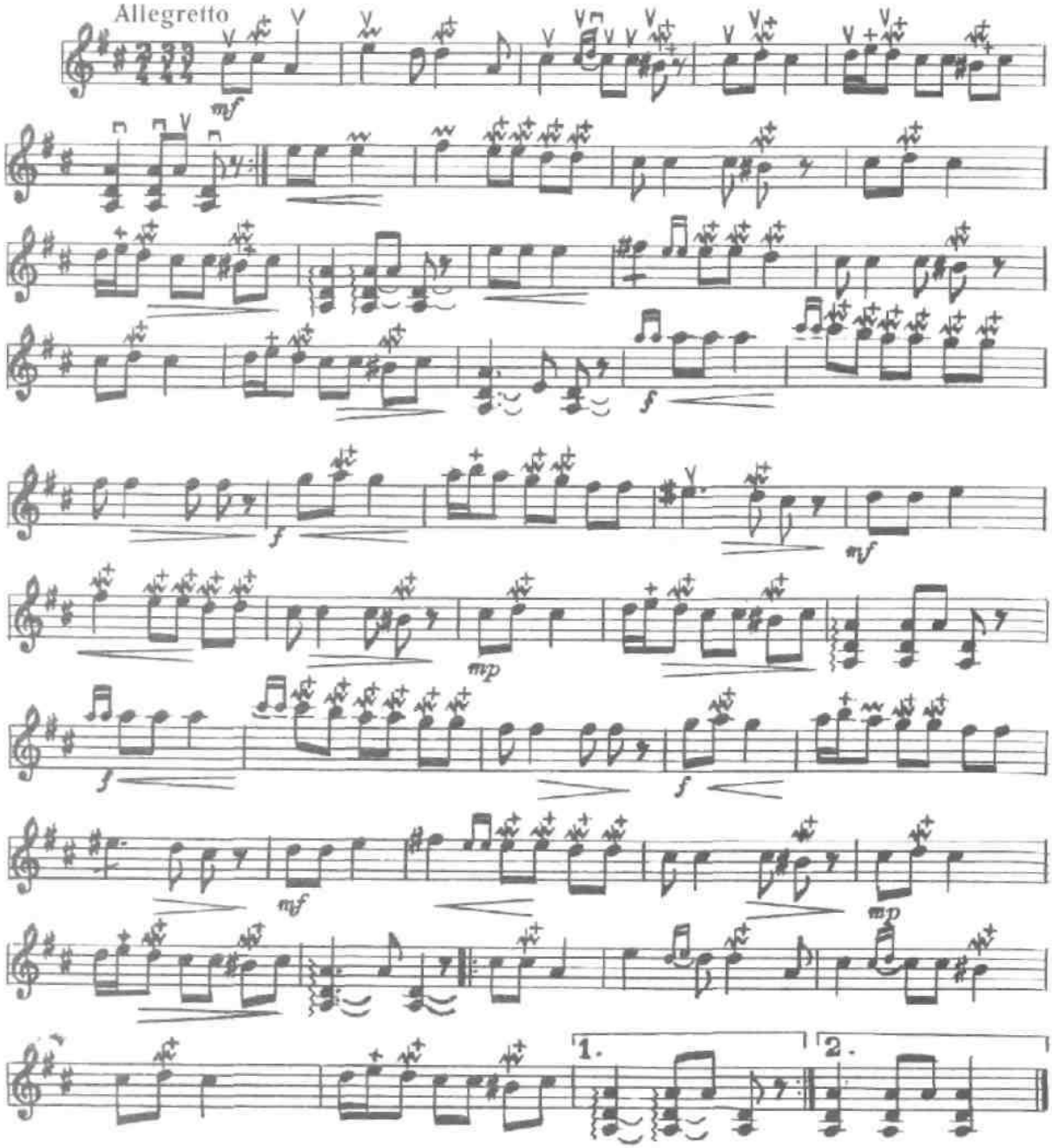

Navro‘zi ajam

S.Tahalov qashqar
rubobiga moslashtirgan

"Navro‘zi ajam" qashqar rubobi tissiturasiga qulay qilib moslangan. Ritmik yo‘nalishning bir maromda ekani kuy ohangiga o‘zgacha ta’sir etadi.

Ohanglarning bir hil ritmik pulsatsiyadagi kontrastlar asarning "bag‘ri keng"ligini alohida ajratib ko‘rsatadi.

Kuyni ijro etishda shitrihlarning o‘zaro bog‘liqligiga va melizmlarning ma’nodor bo‘lishiga erishish darkor.

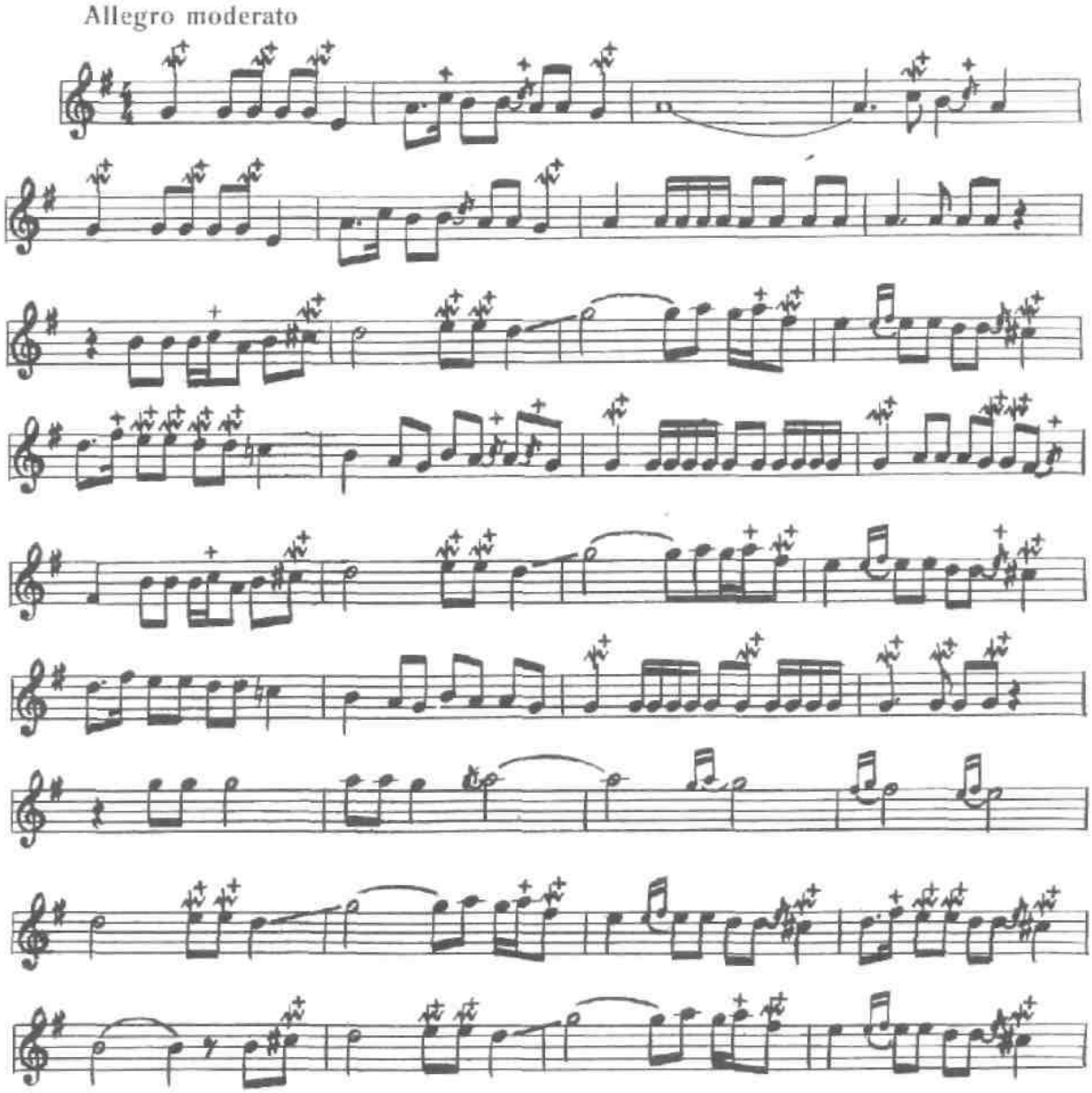

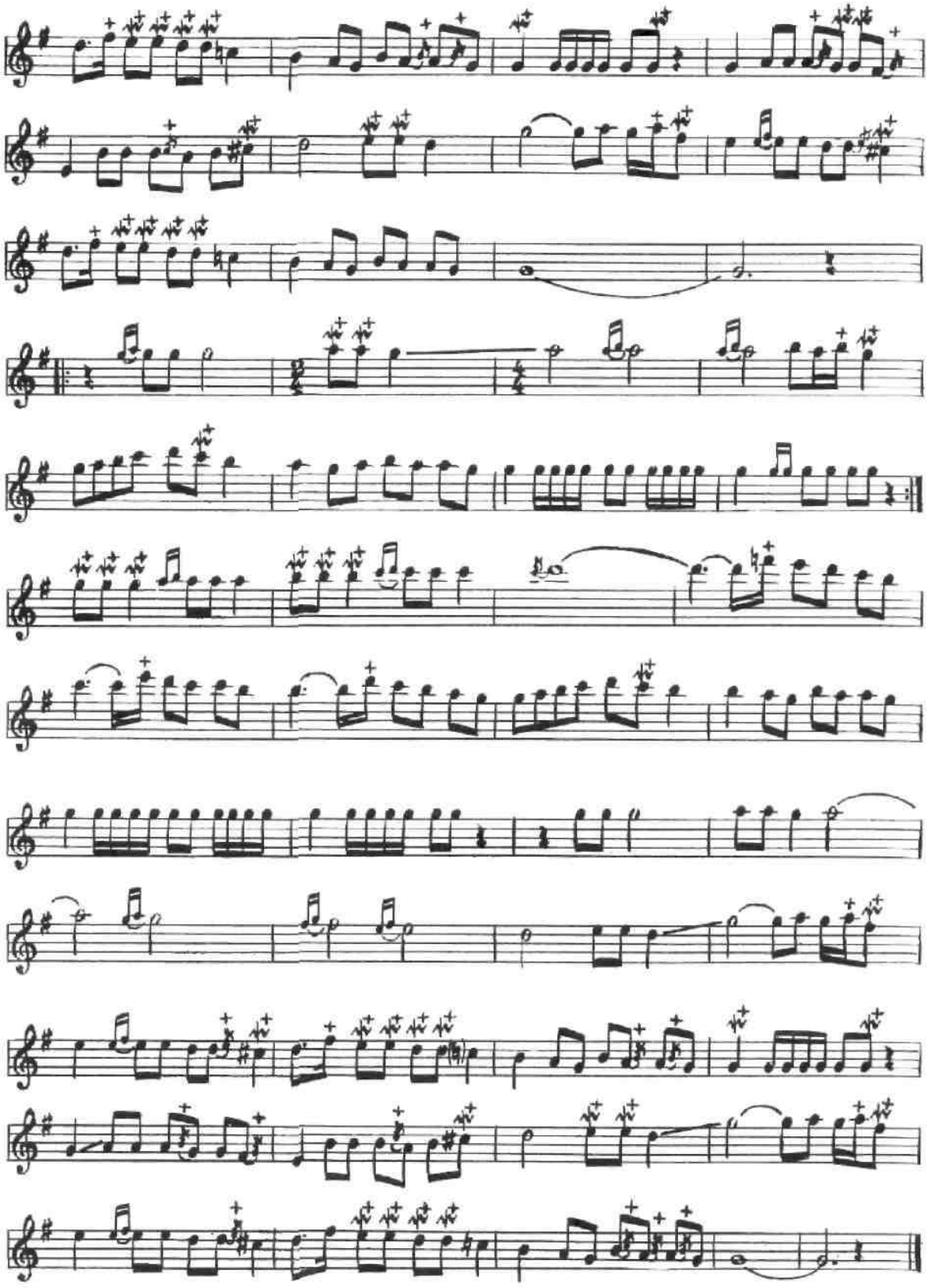

Dutor cholg‘usida ijro qilish uchun kuylar:

Yozilishi Ijro etilishi

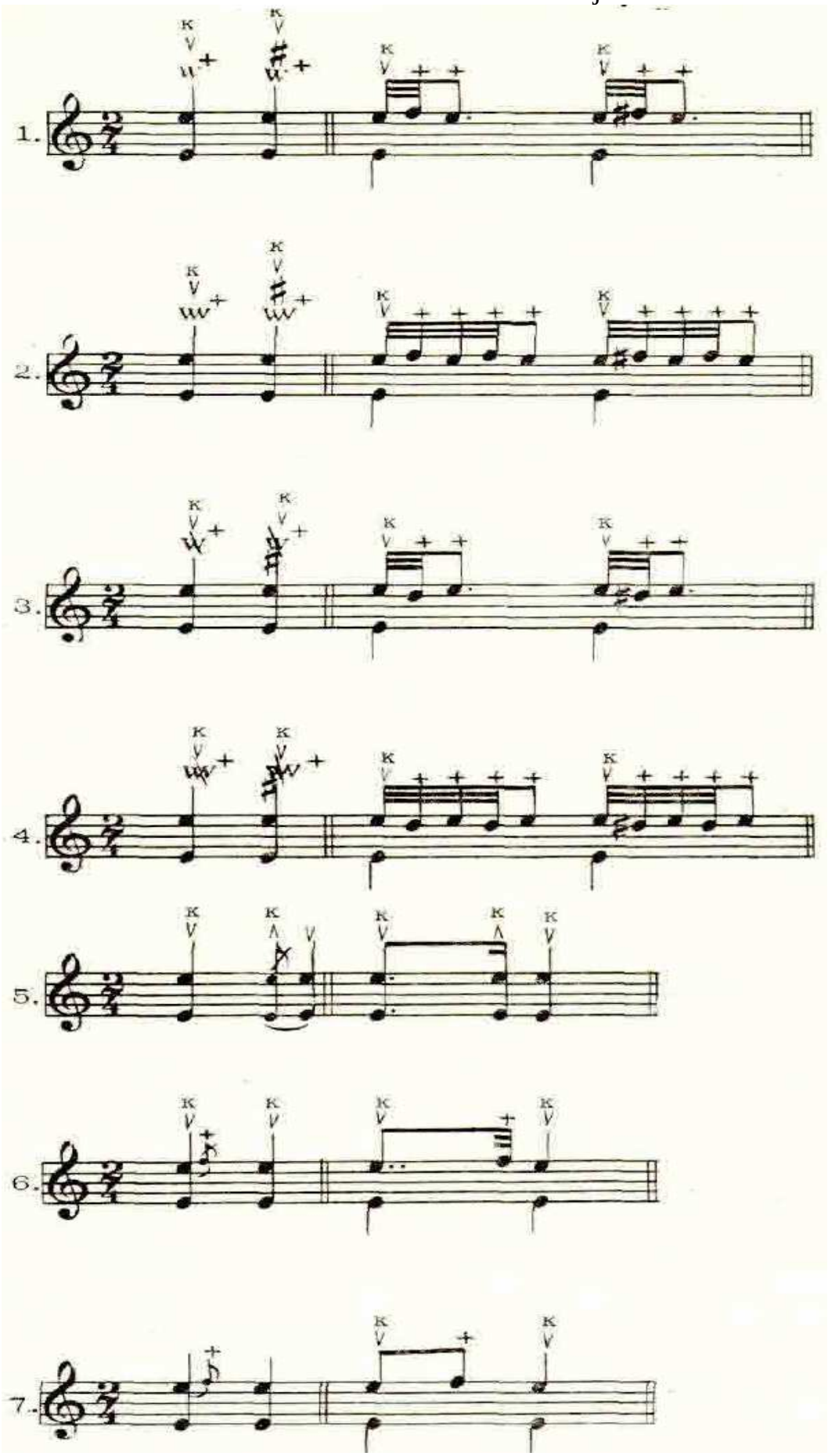

MUSHKILOTI DUGOH

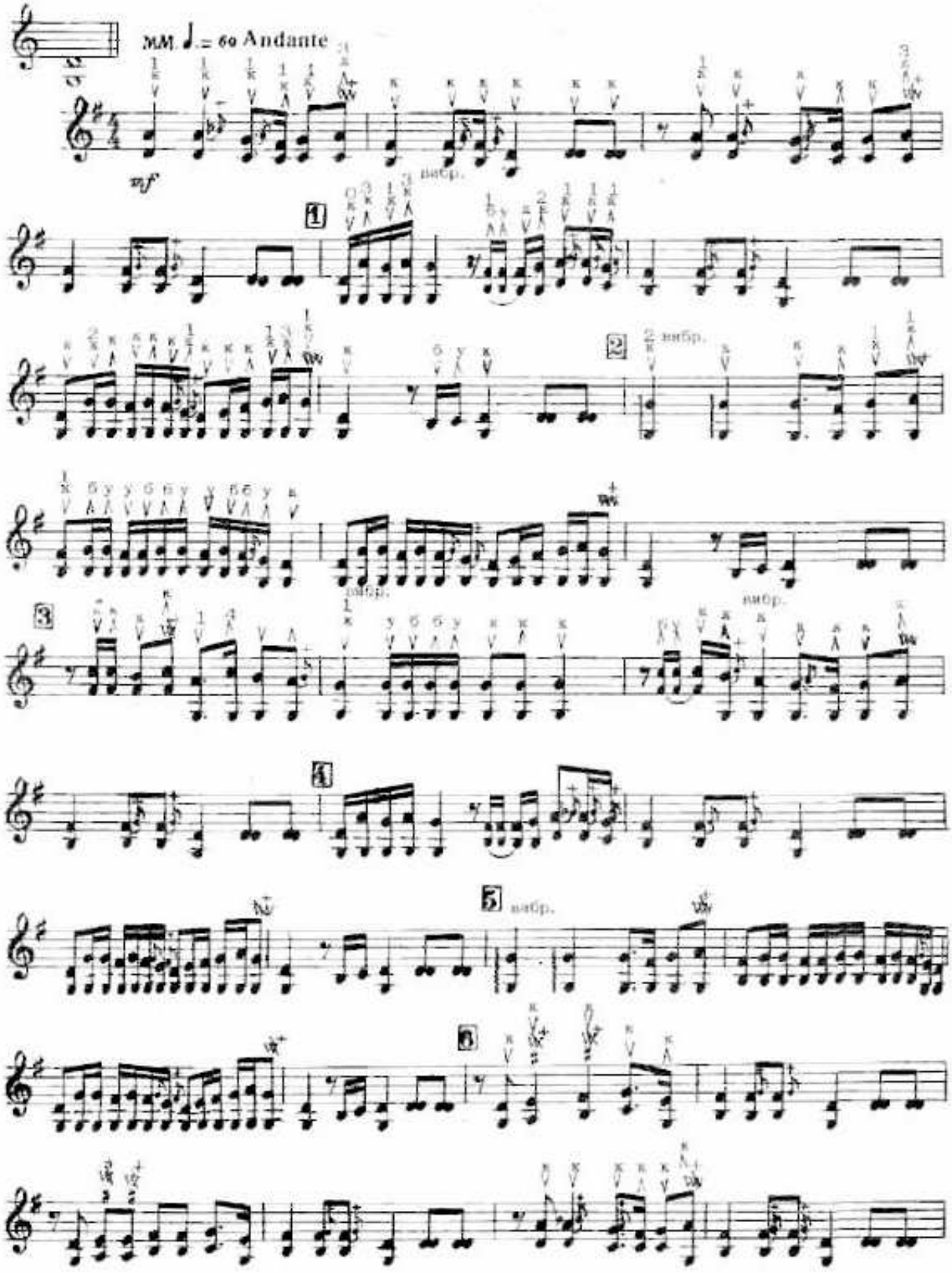

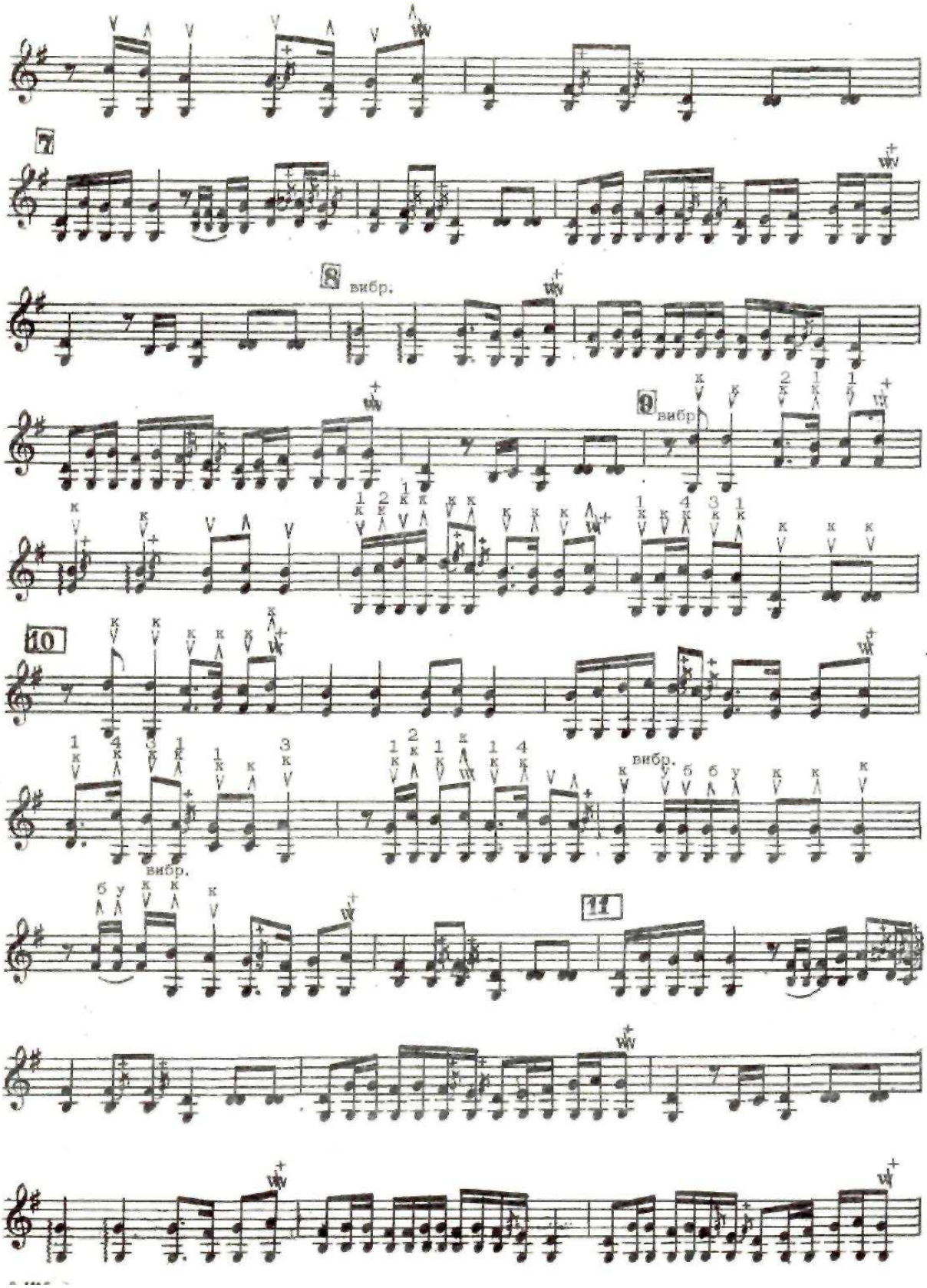
7
8
вибр.
9
вибр.
10
вибр.
вибр.
11

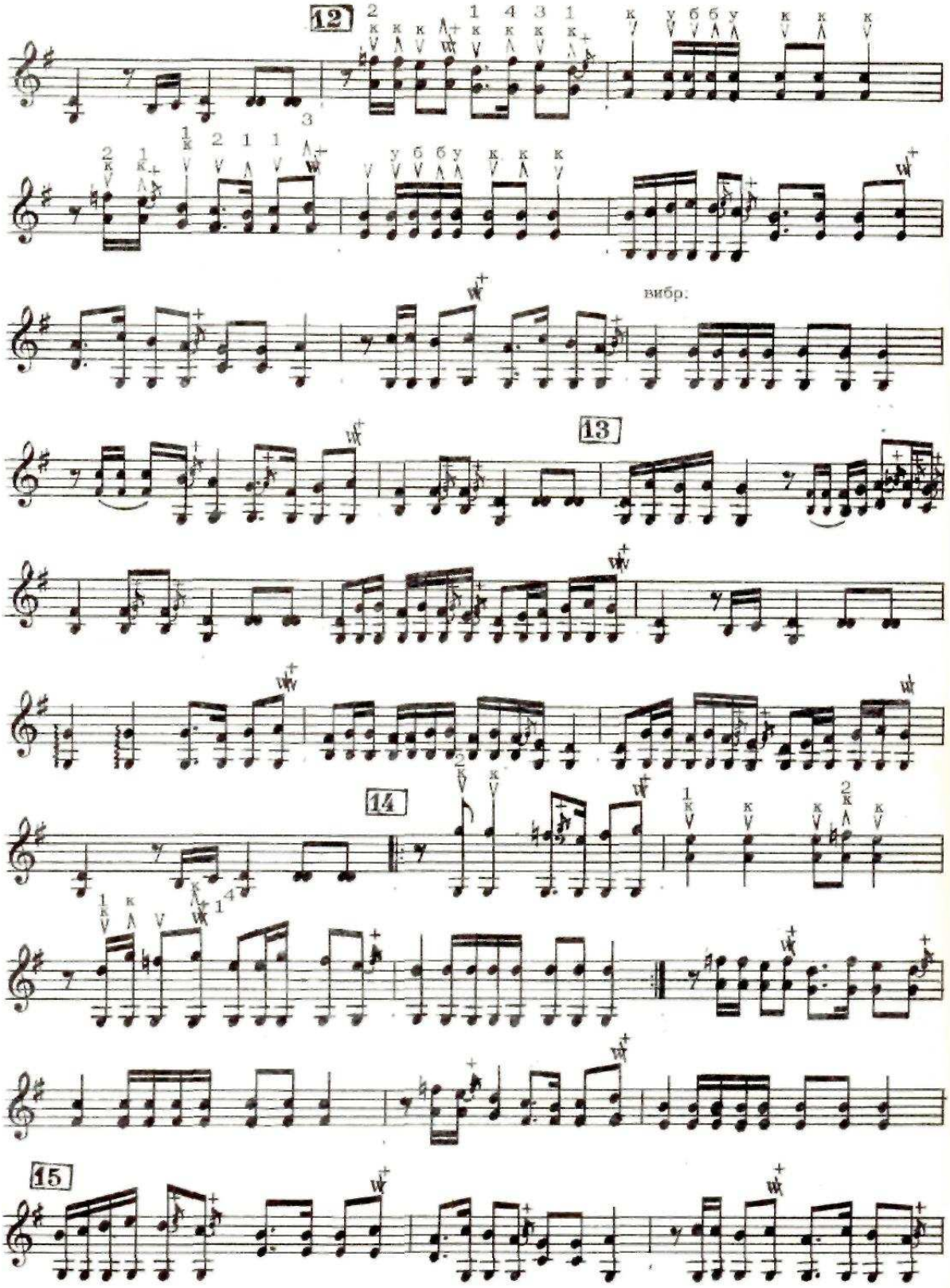
12
вибр.
13
14
15

QARI NAVO

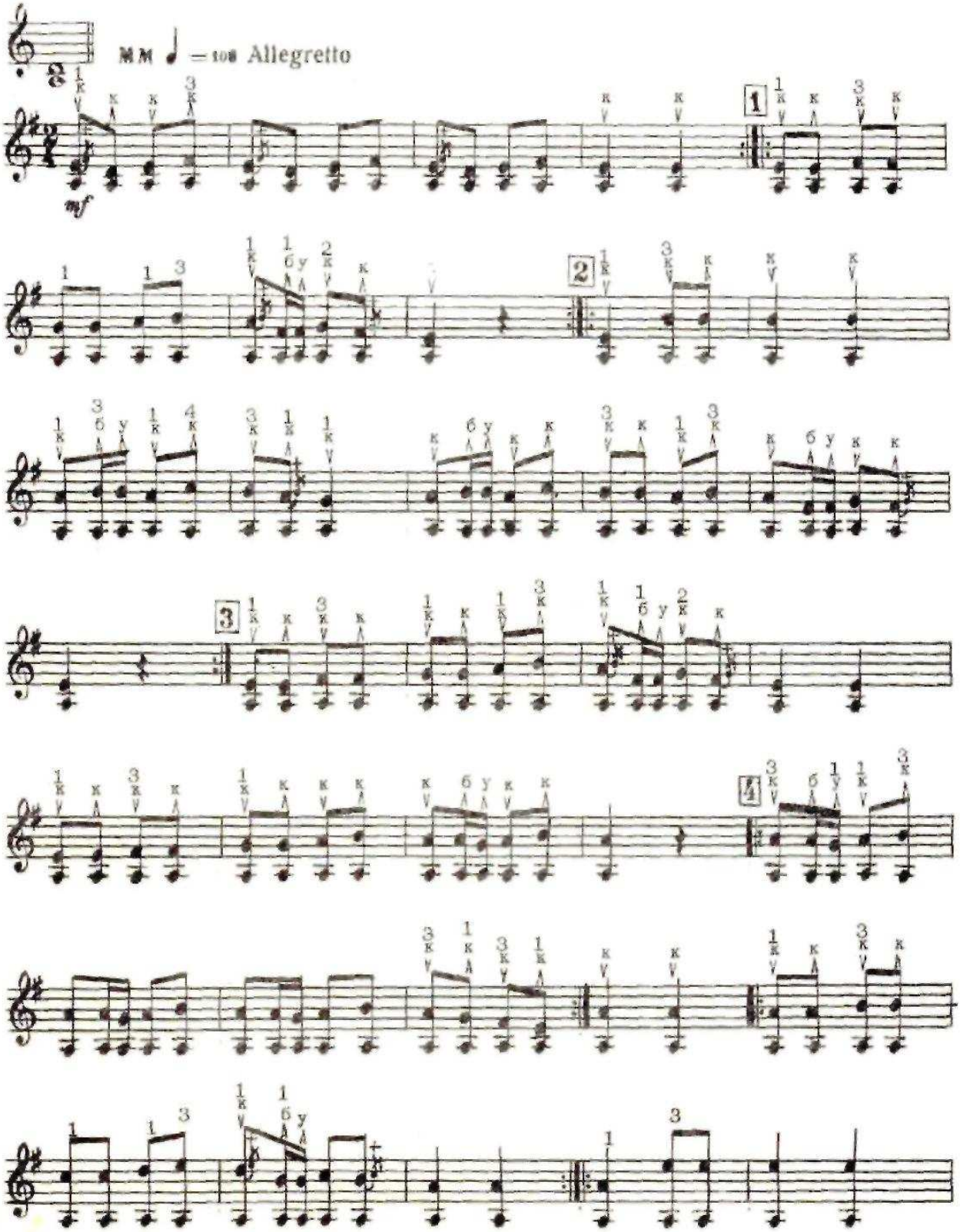

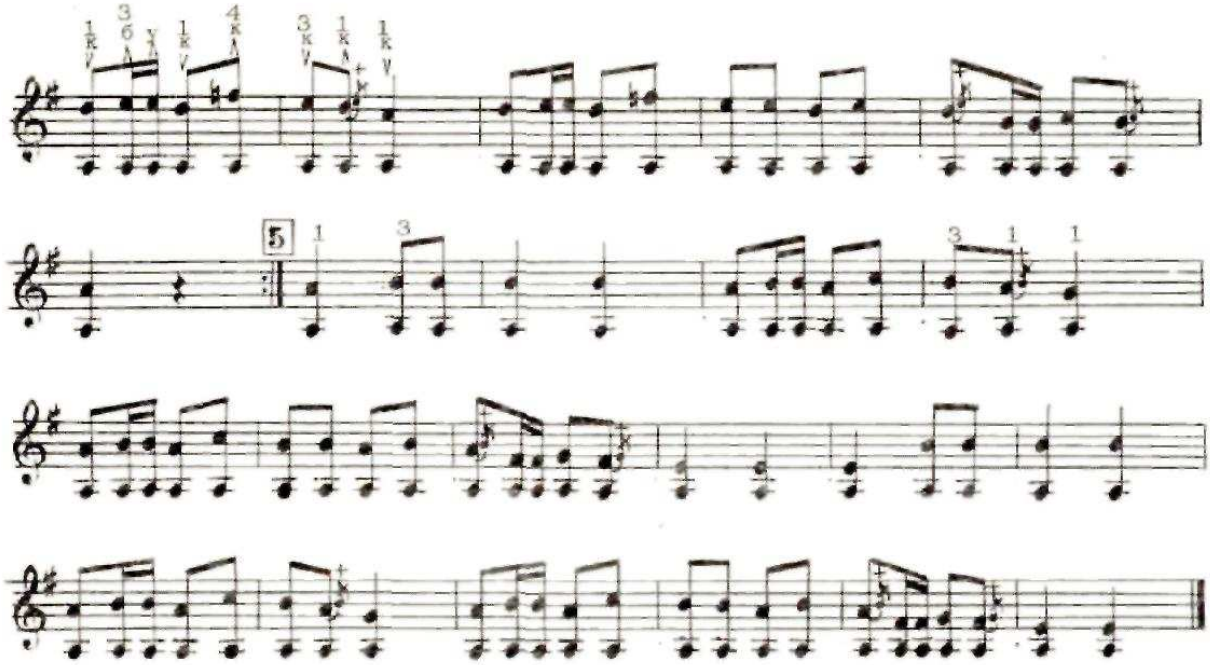

QARI NAVO UFORISI

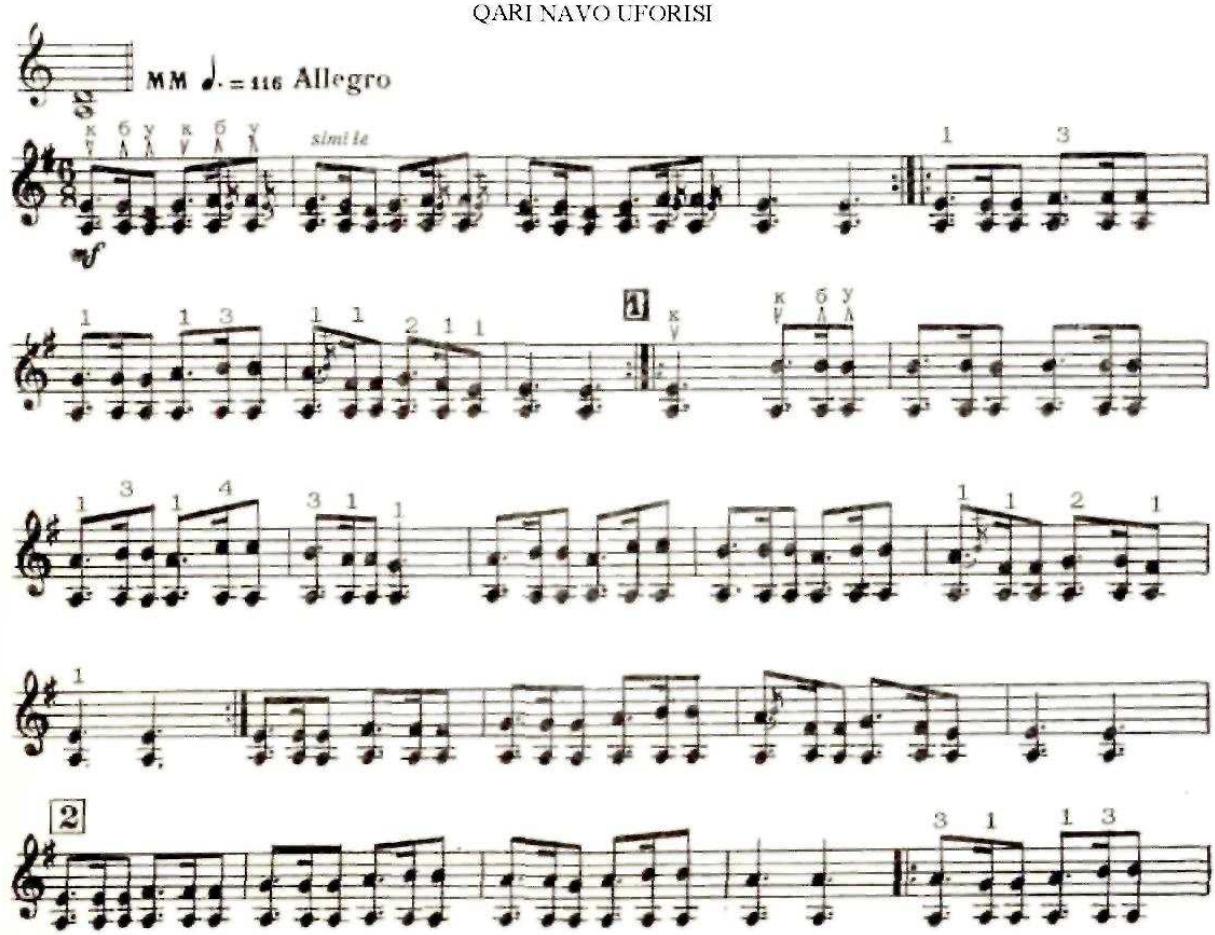

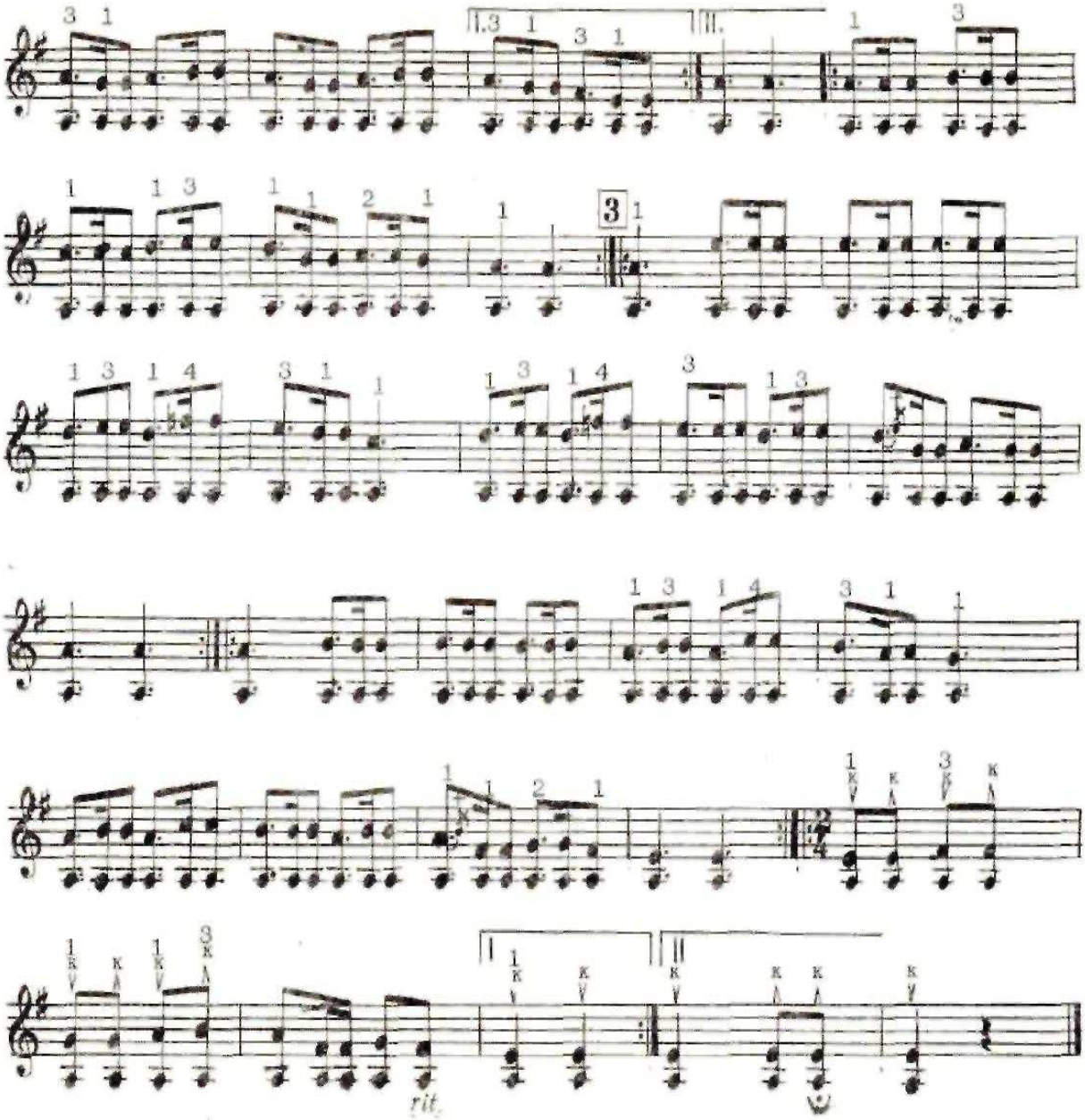

FARG‘ONACHA

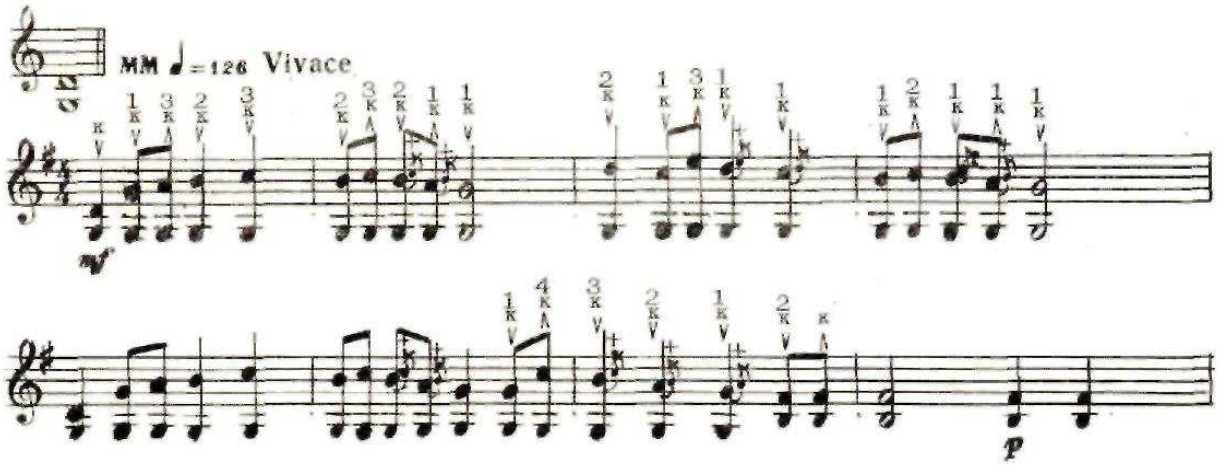

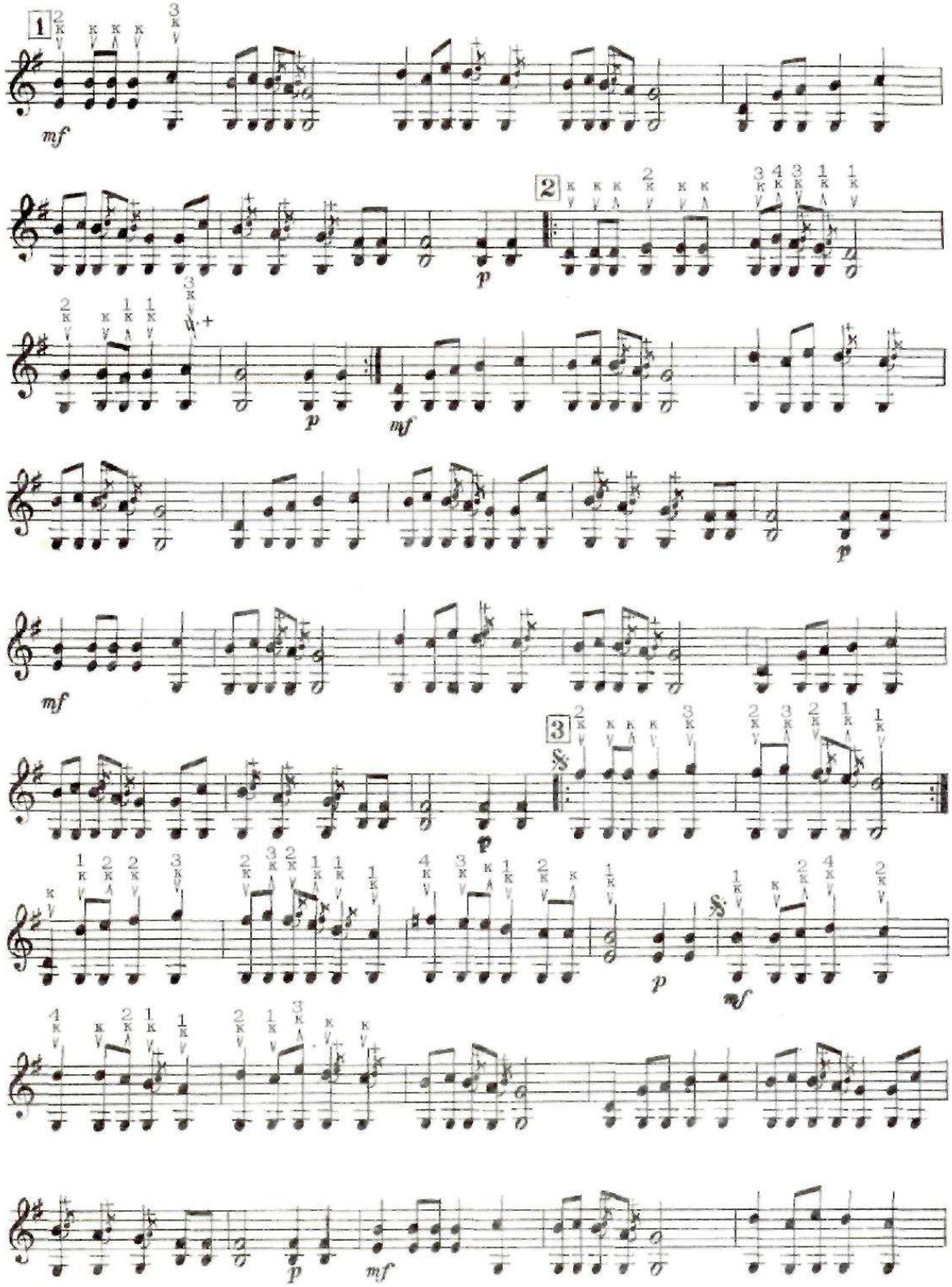
1
2
3
mf
p

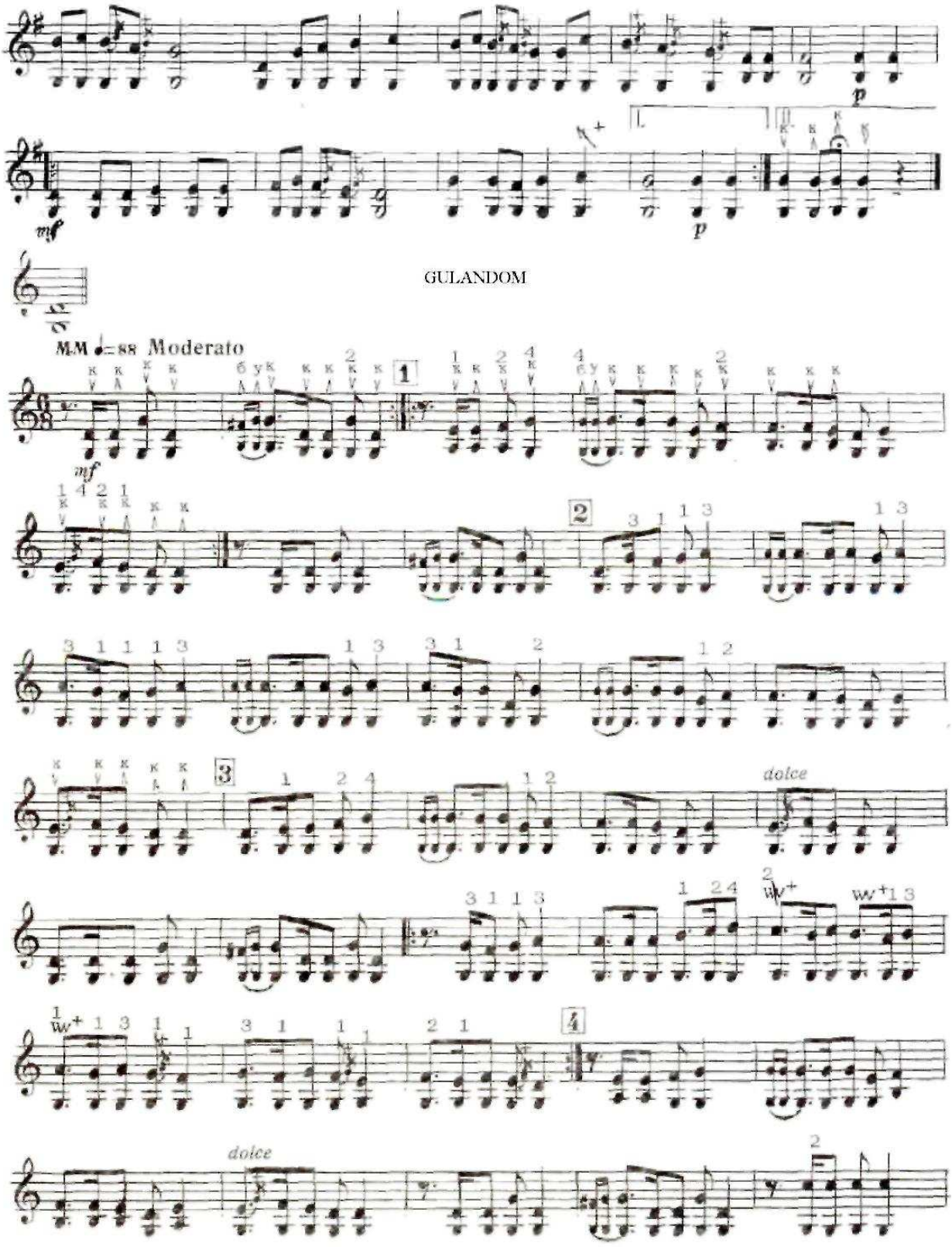
GULANDOM
M.M ♩= 88 Moderato
mf
dolce
dolce

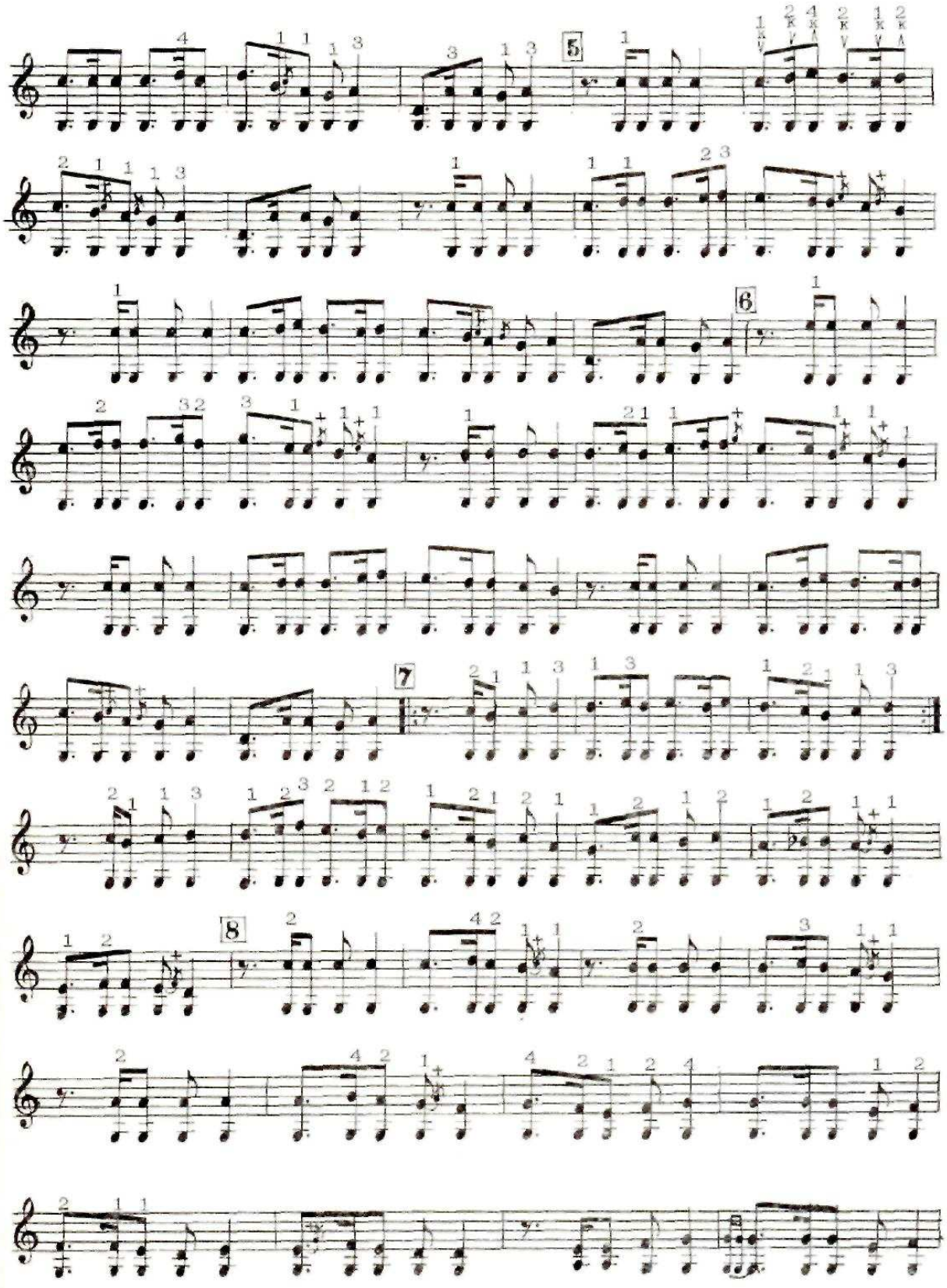

SHAROB I

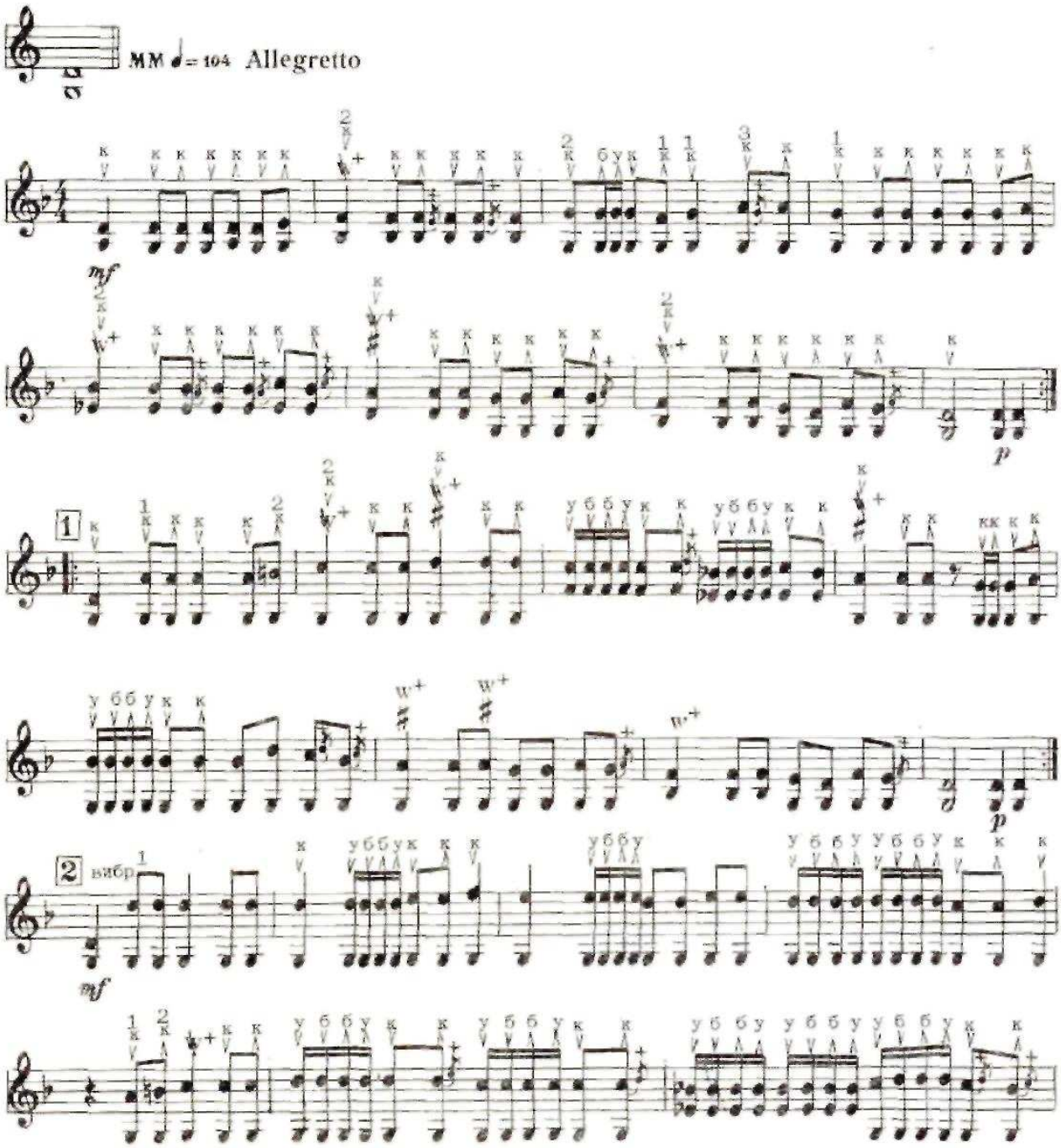

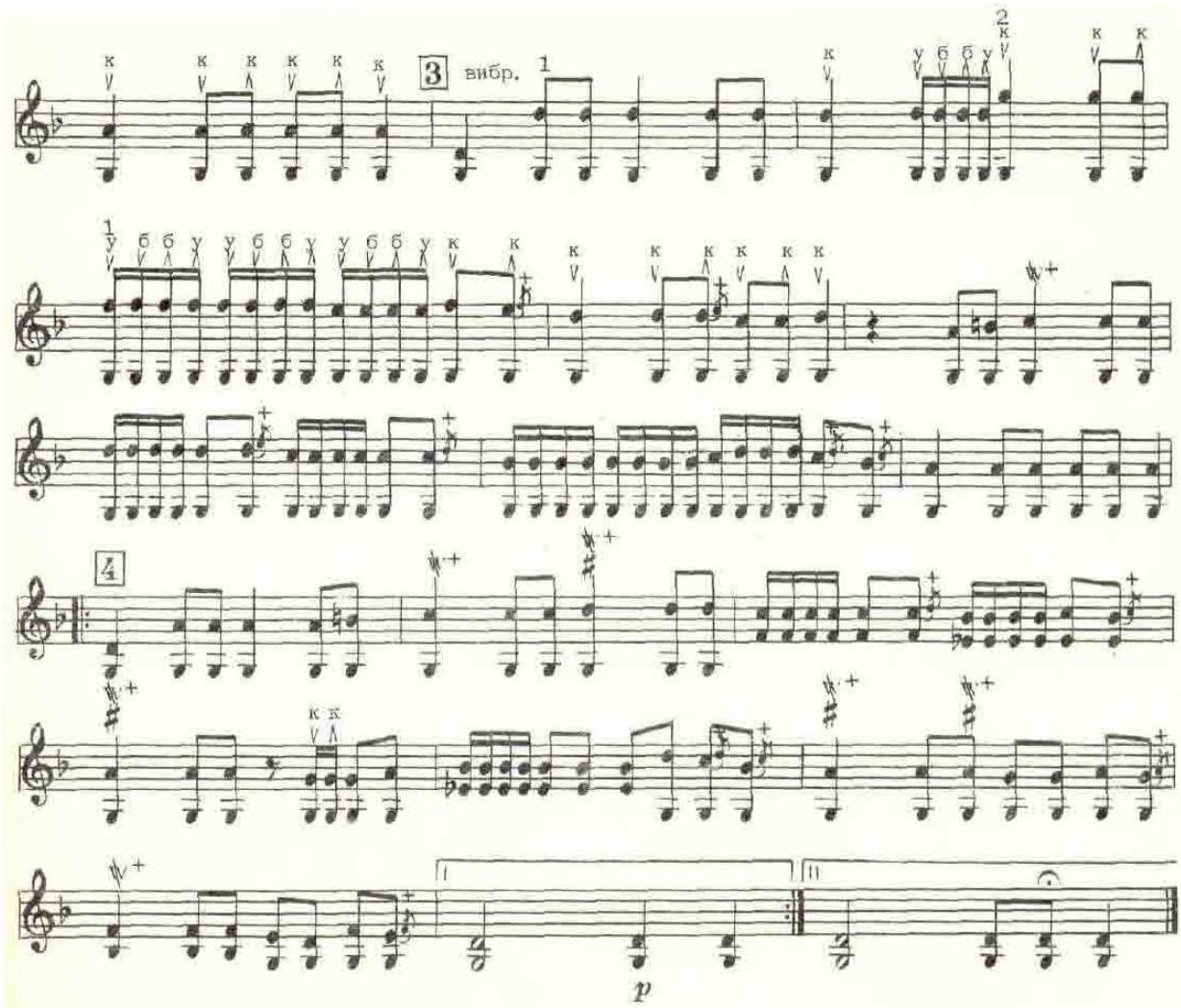

SHAROB II

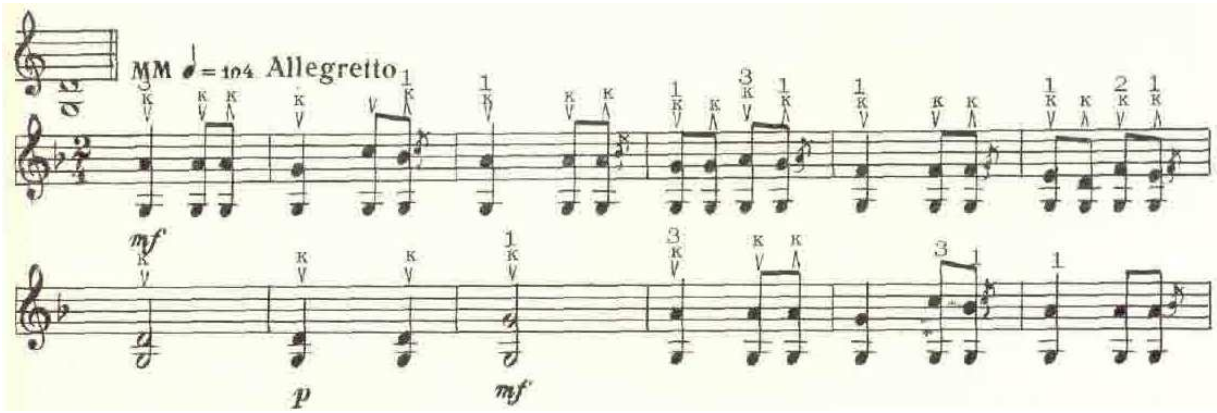

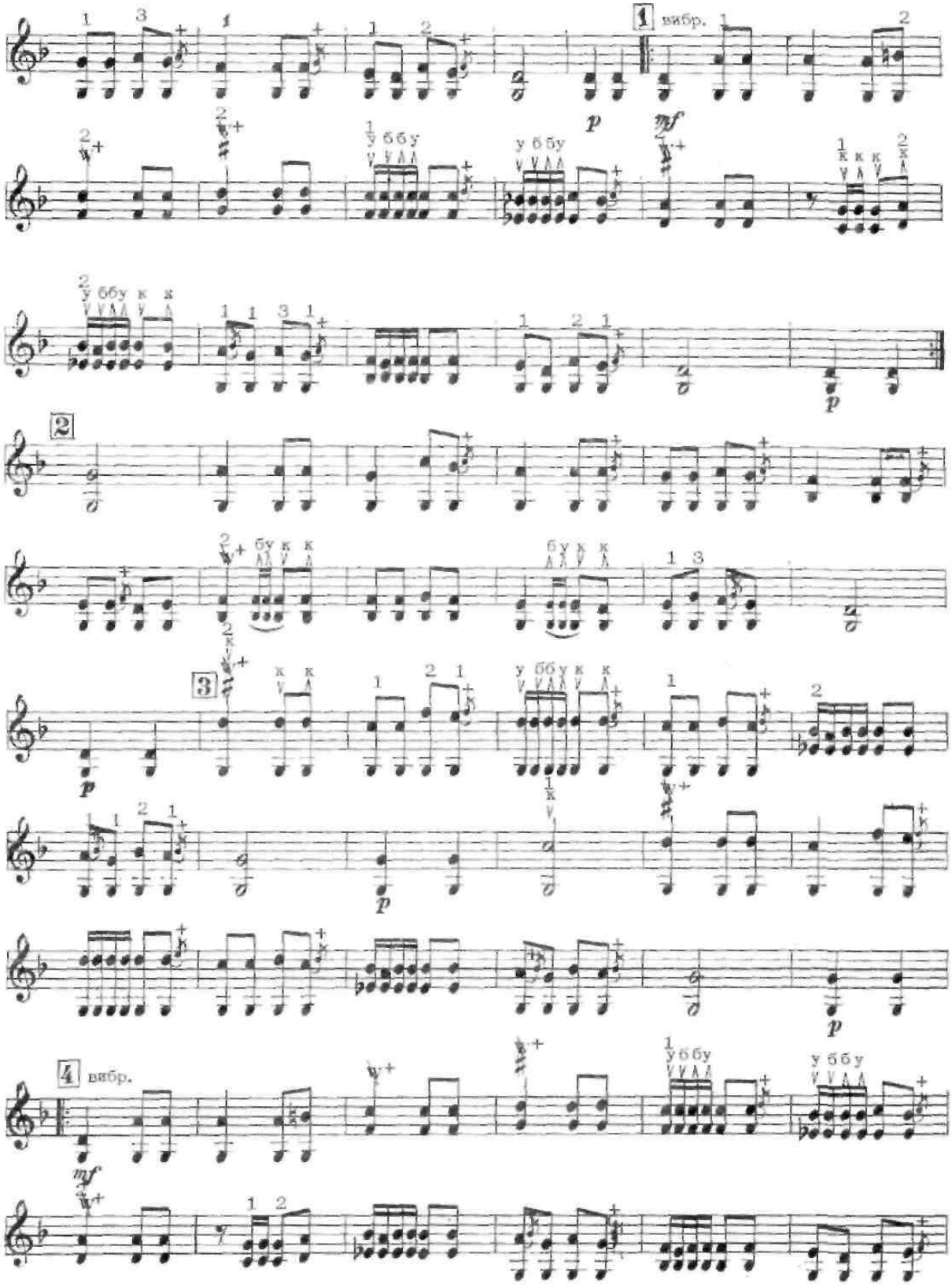
1 вибр.
p
mf
2
3
4 вибр.
mf

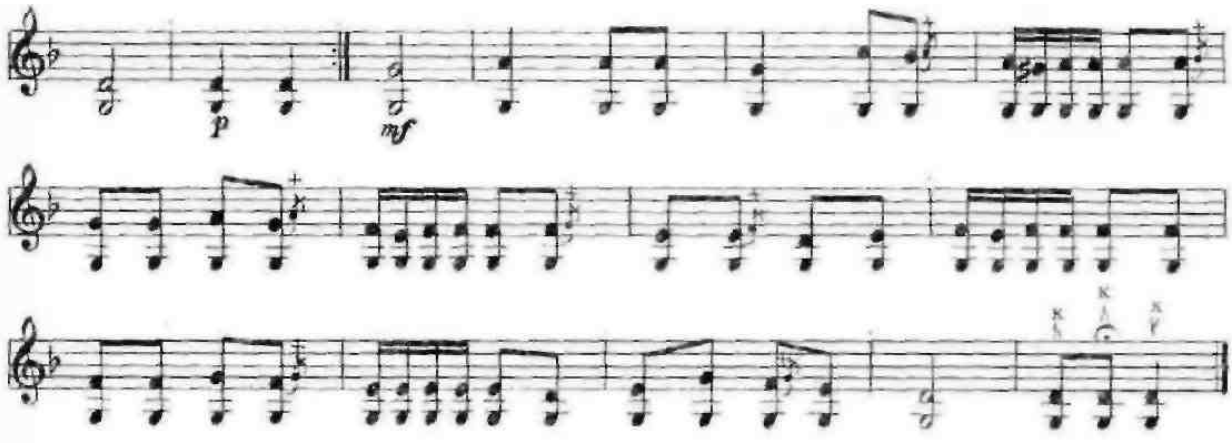

OROMIJON

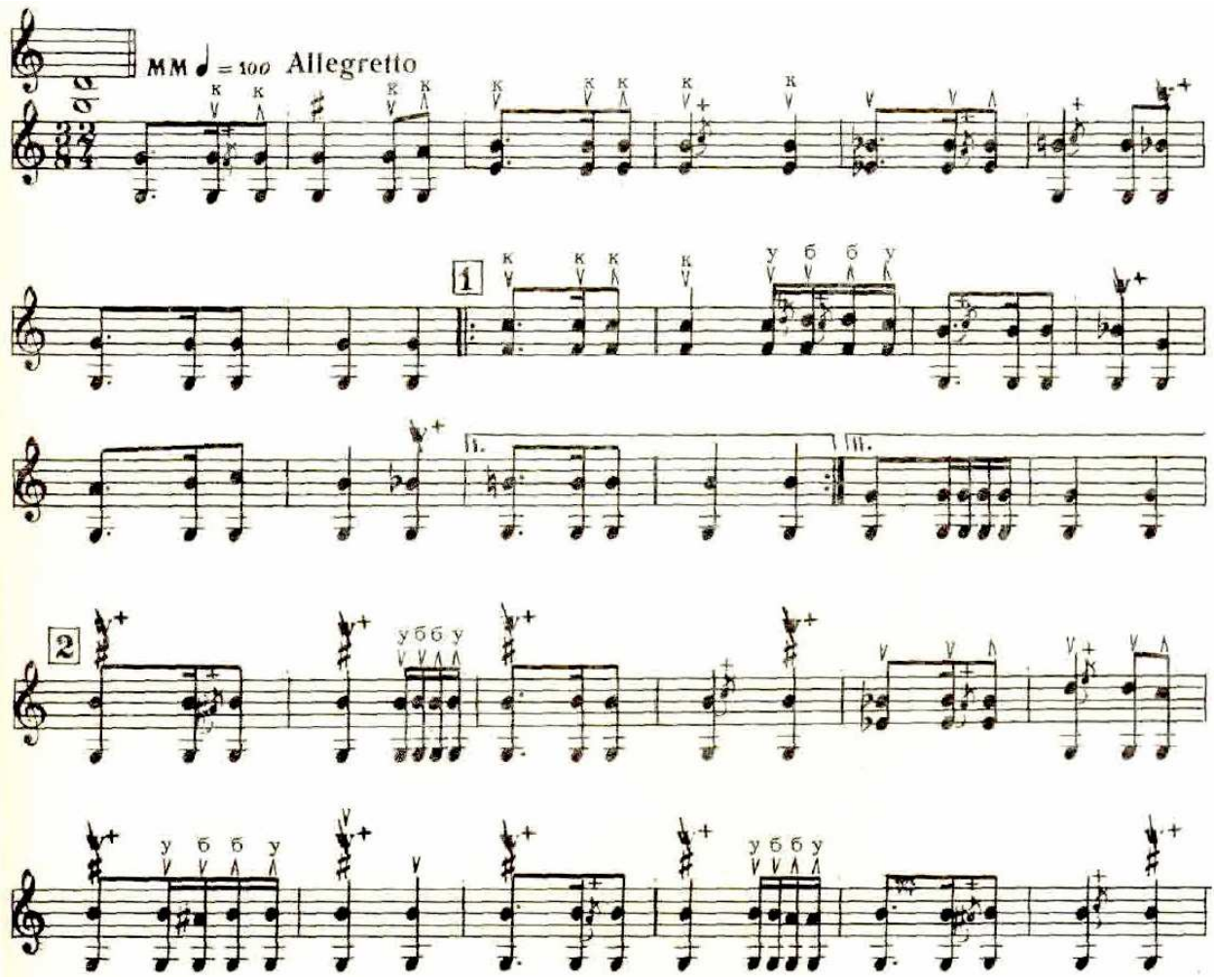

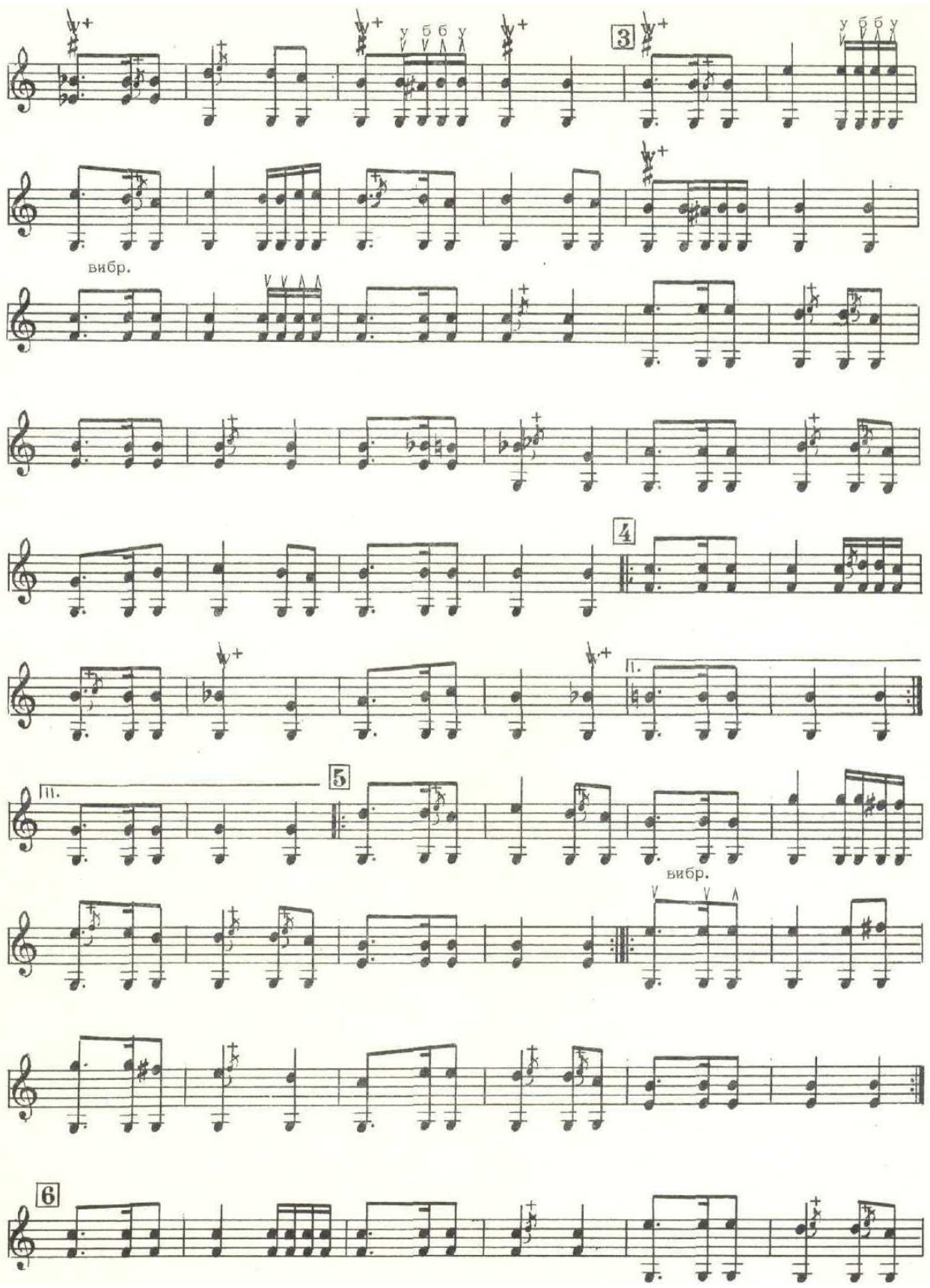
3
вибр.
4
п.
5
ш.
вибр.
6

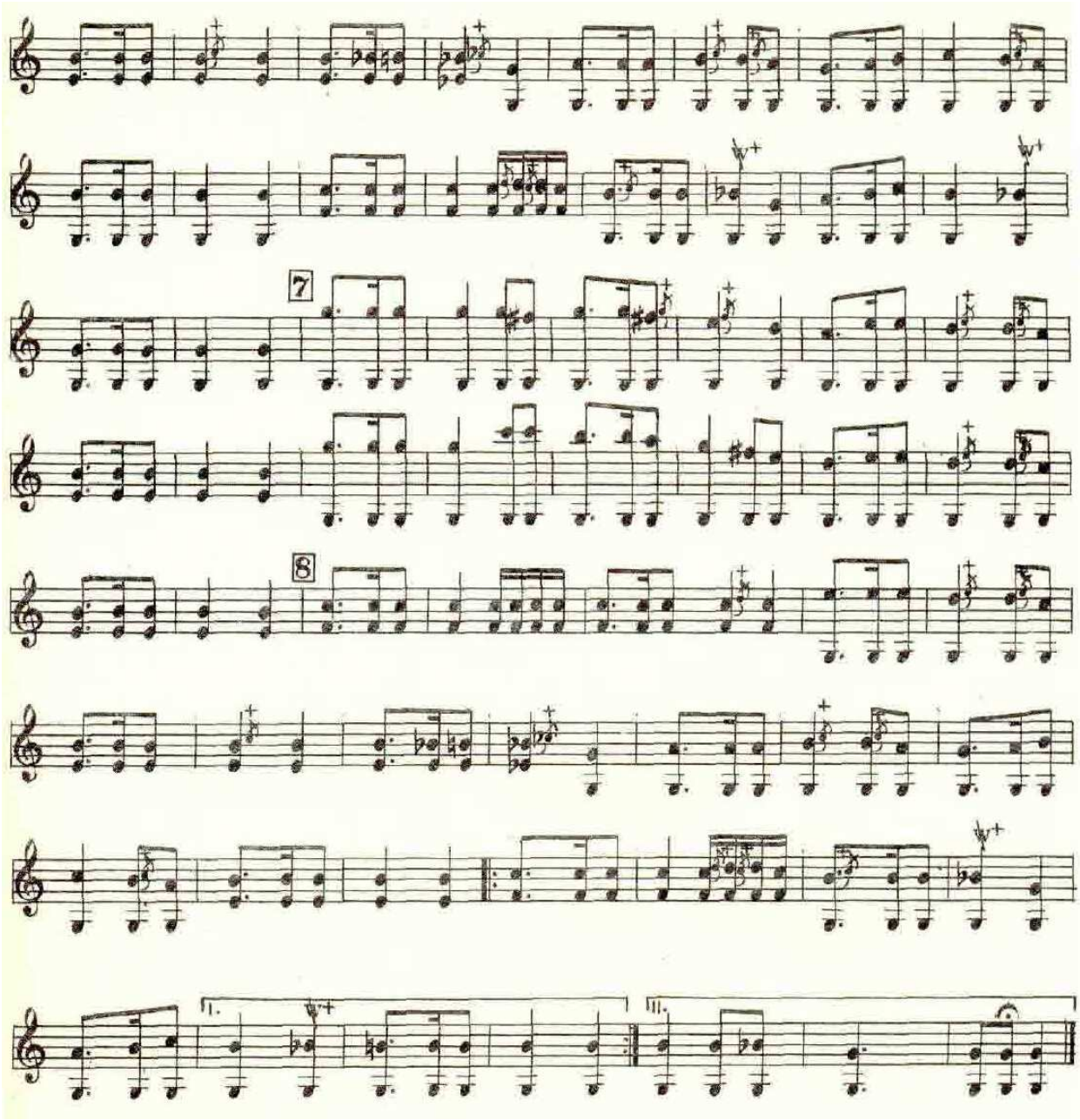

YOVVOYI QALANDAR

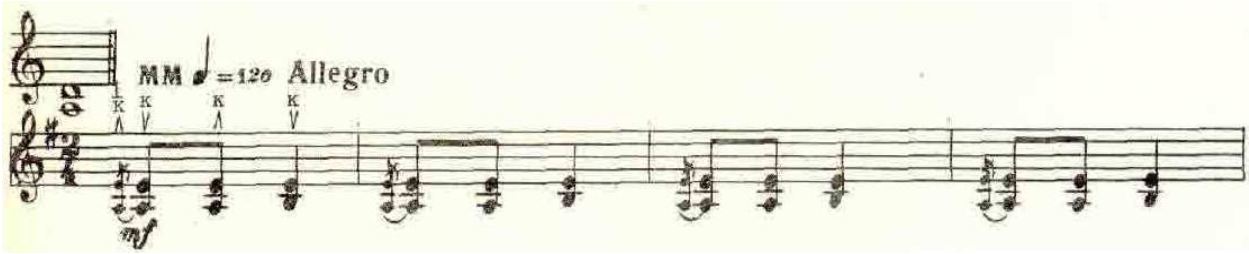

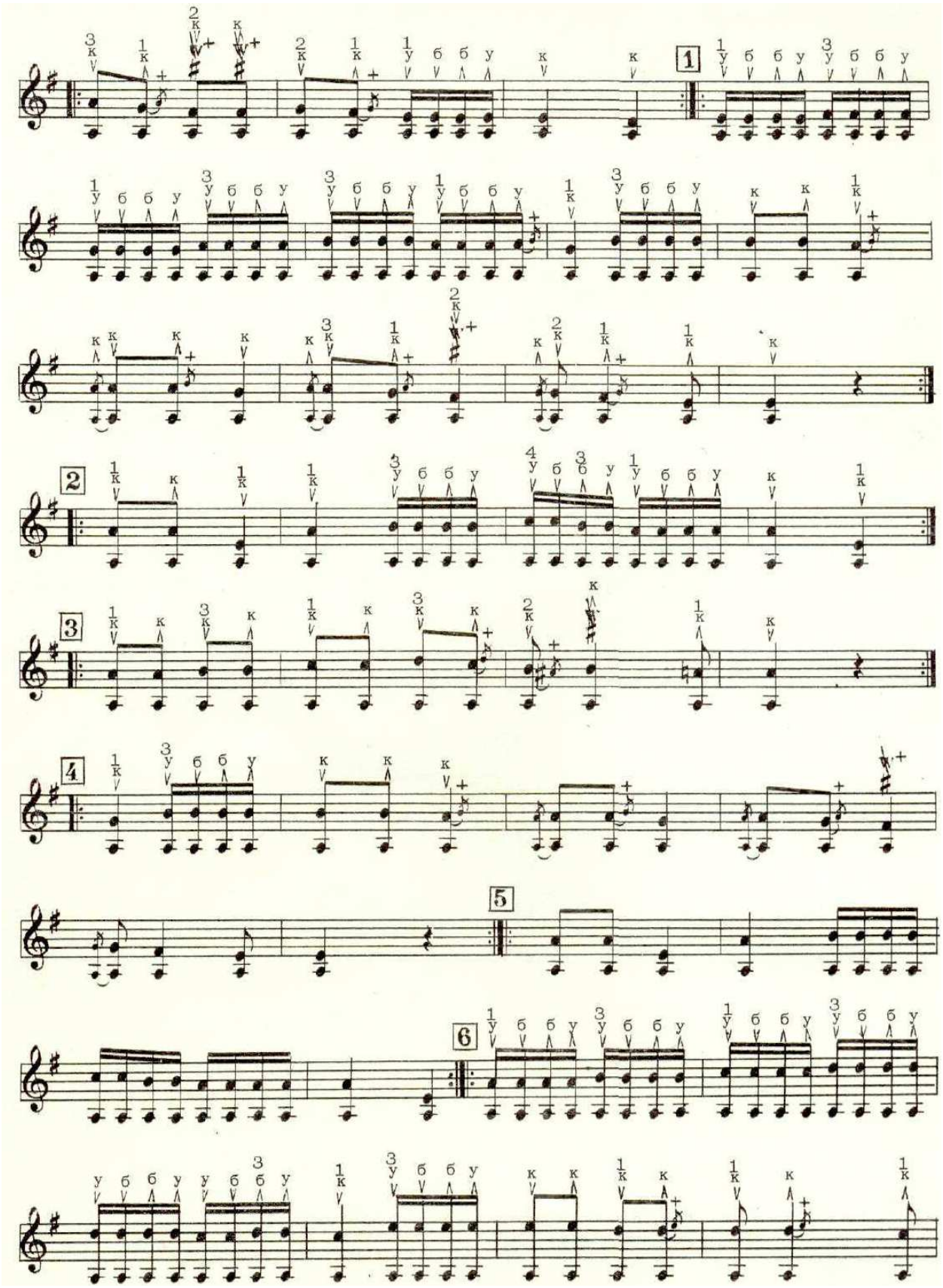

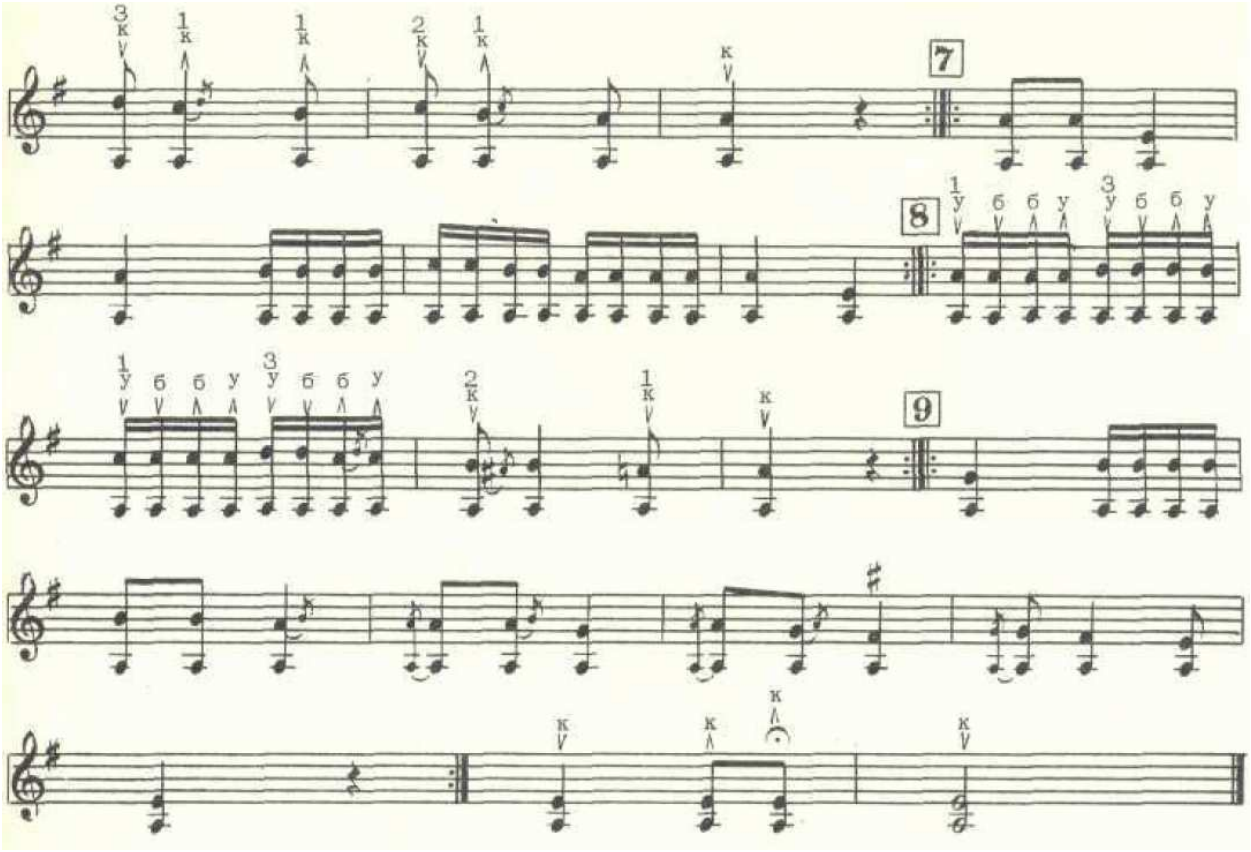

SARBOZCHA

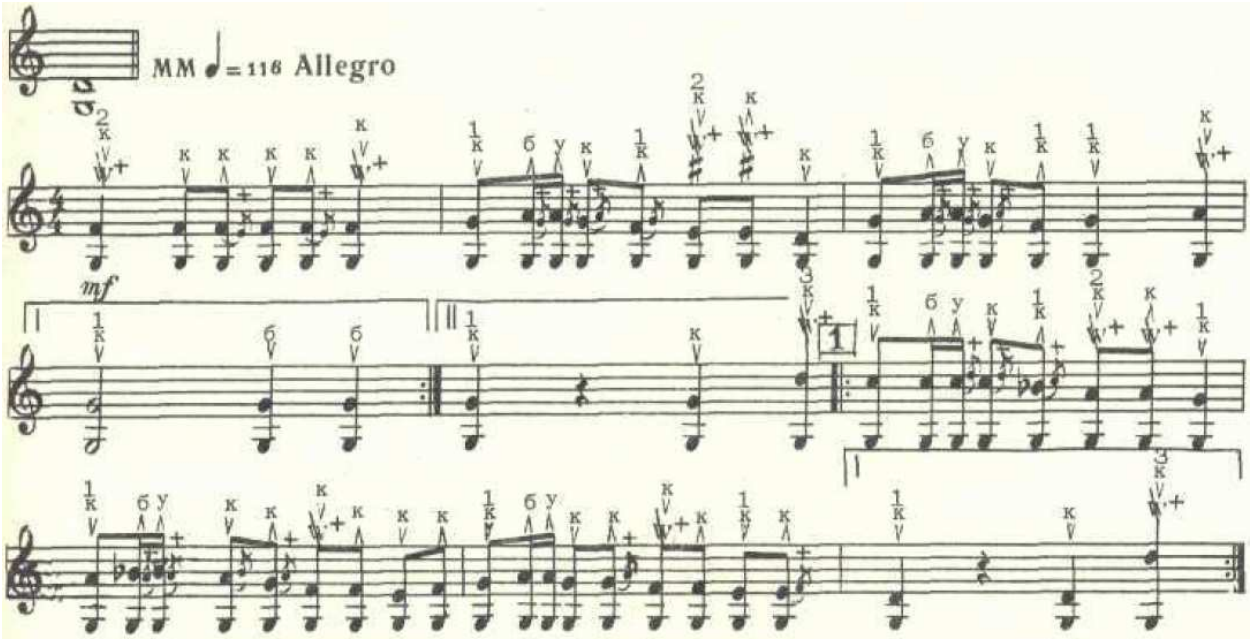

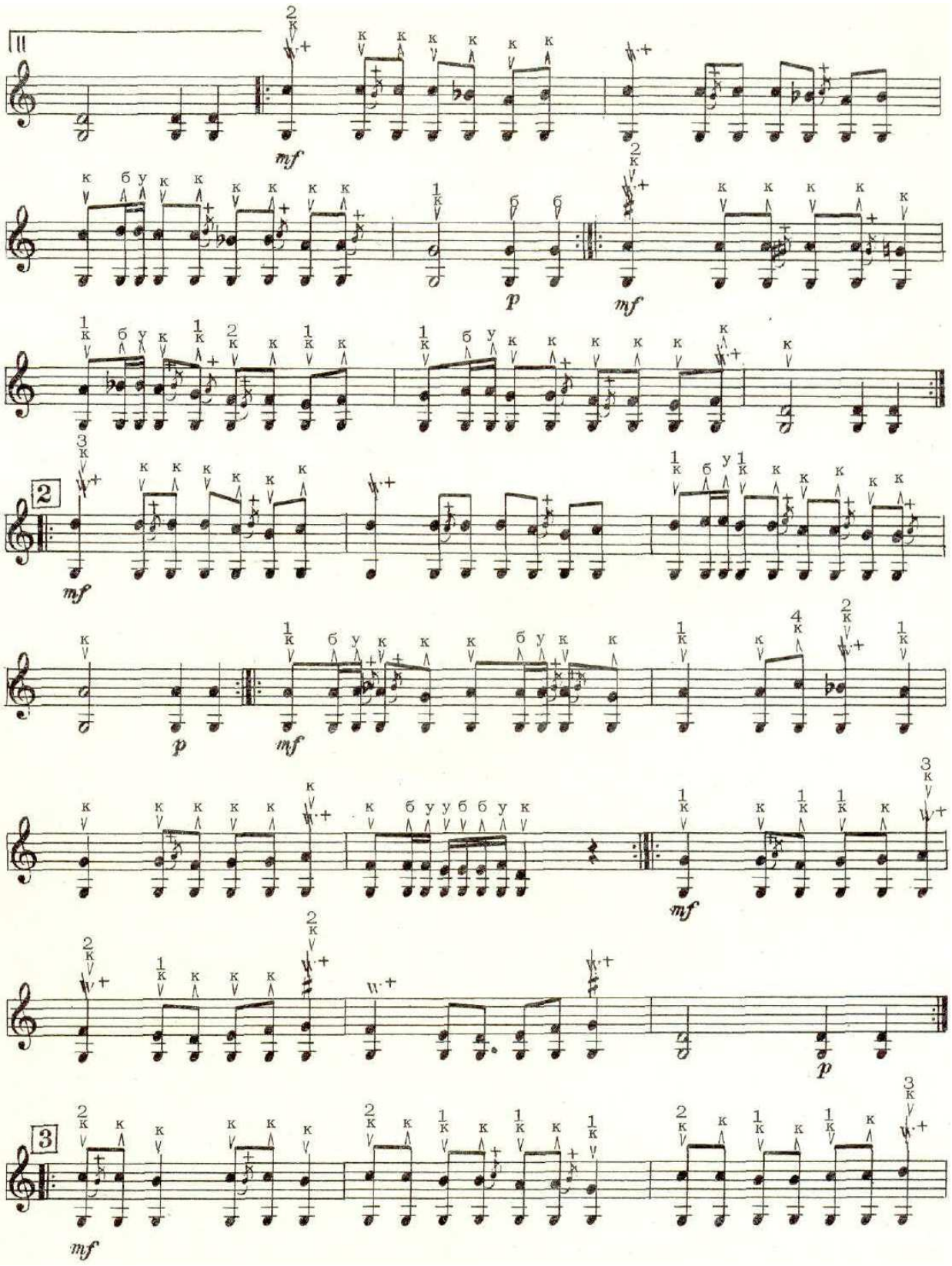
II
mf
p
mf
2
mf
p
mf
mf
p
3
mf

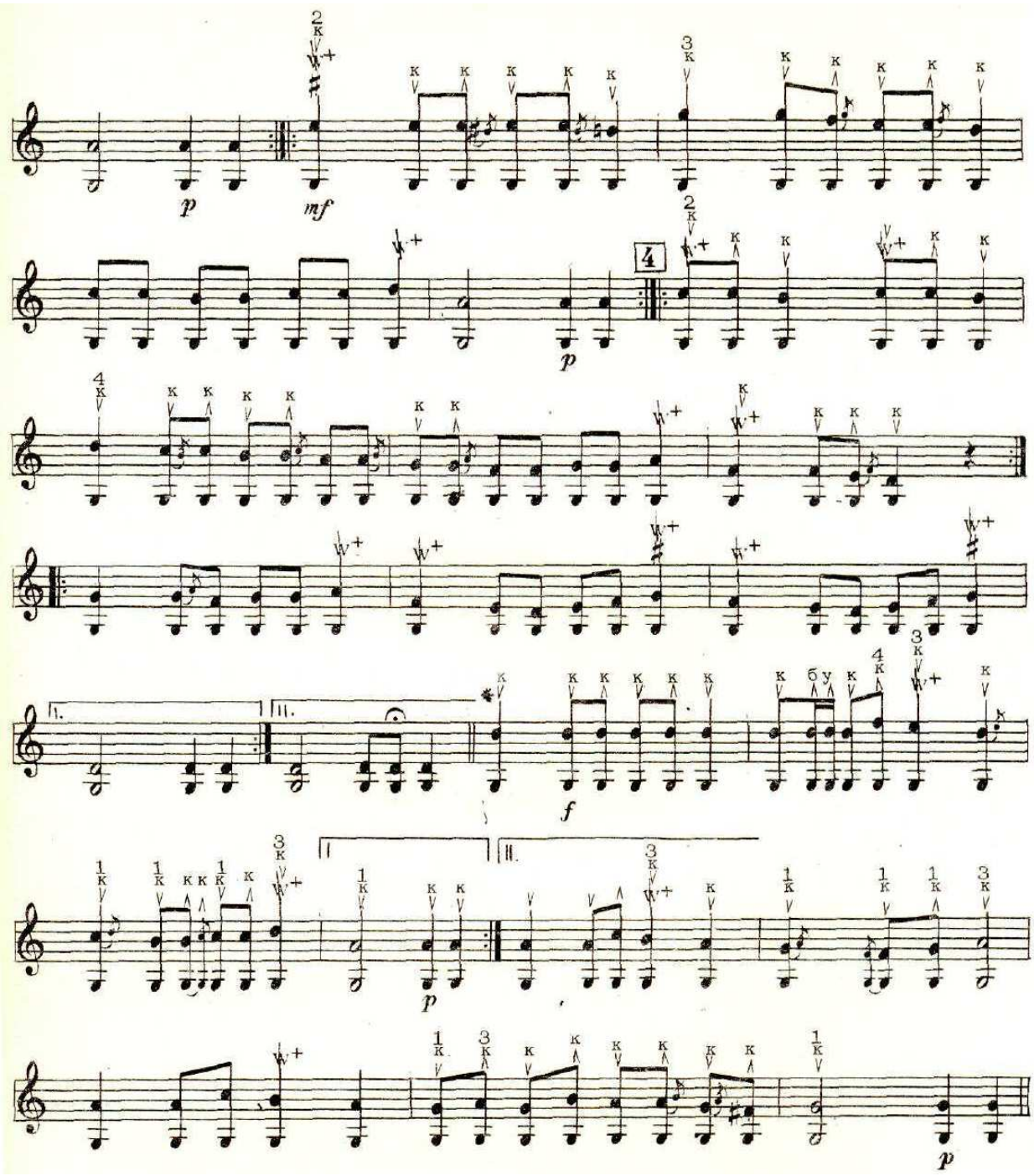
p
mf
4
p
I.
II.
f
I
II.
p
p

Tanbur cholg‘usida ijro etiladigan kuylar

GULYORAHON

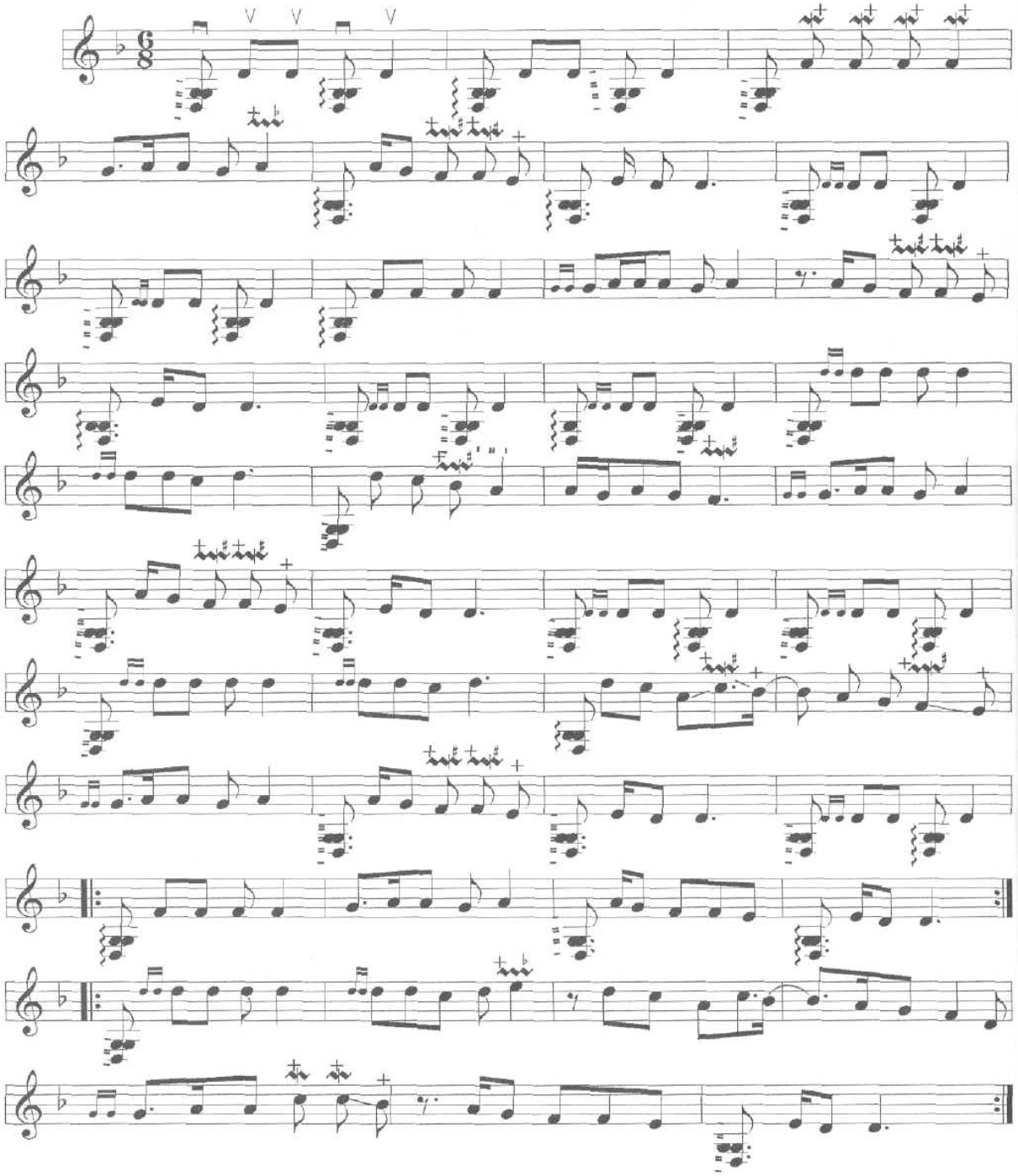

BILAKUZUK

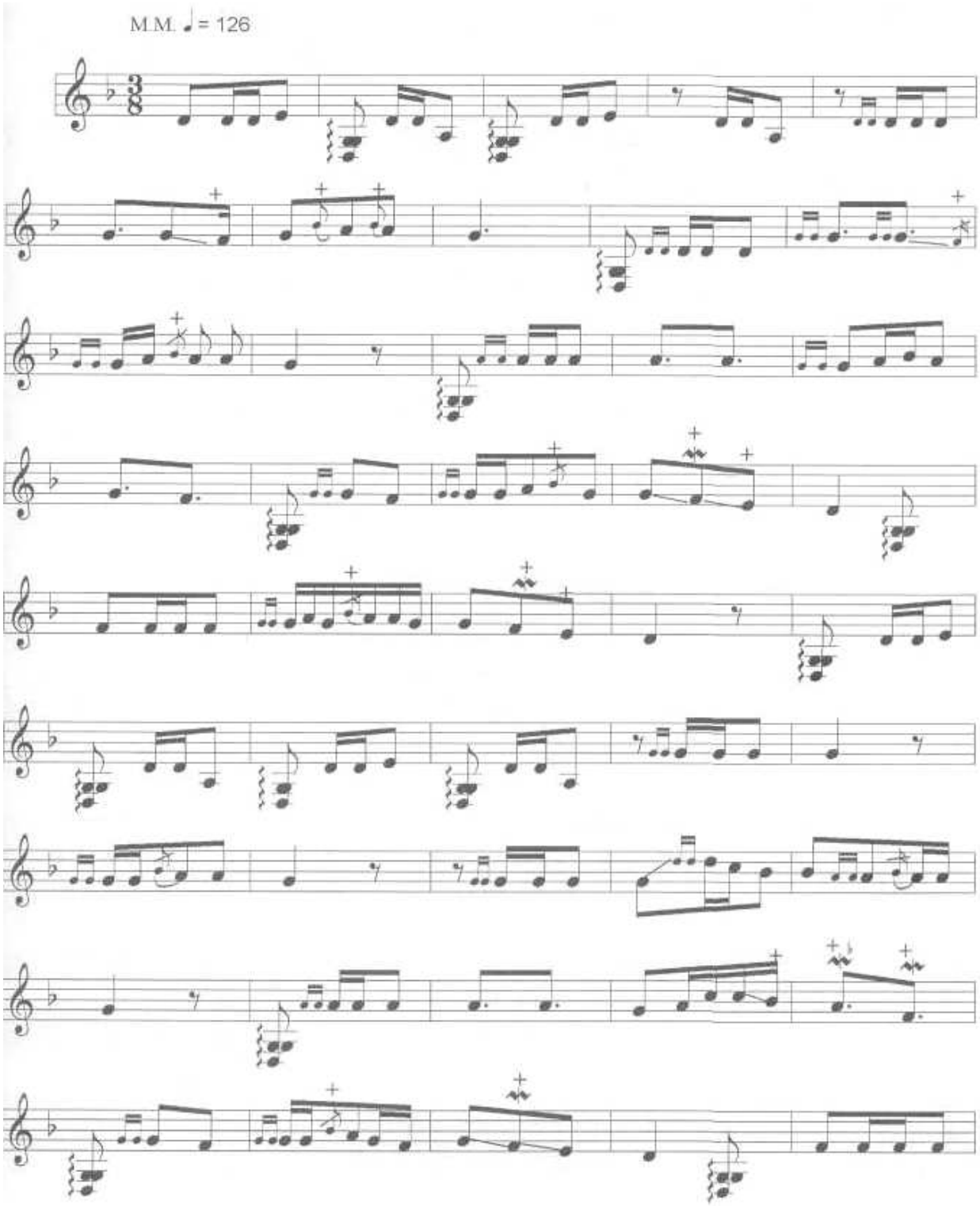

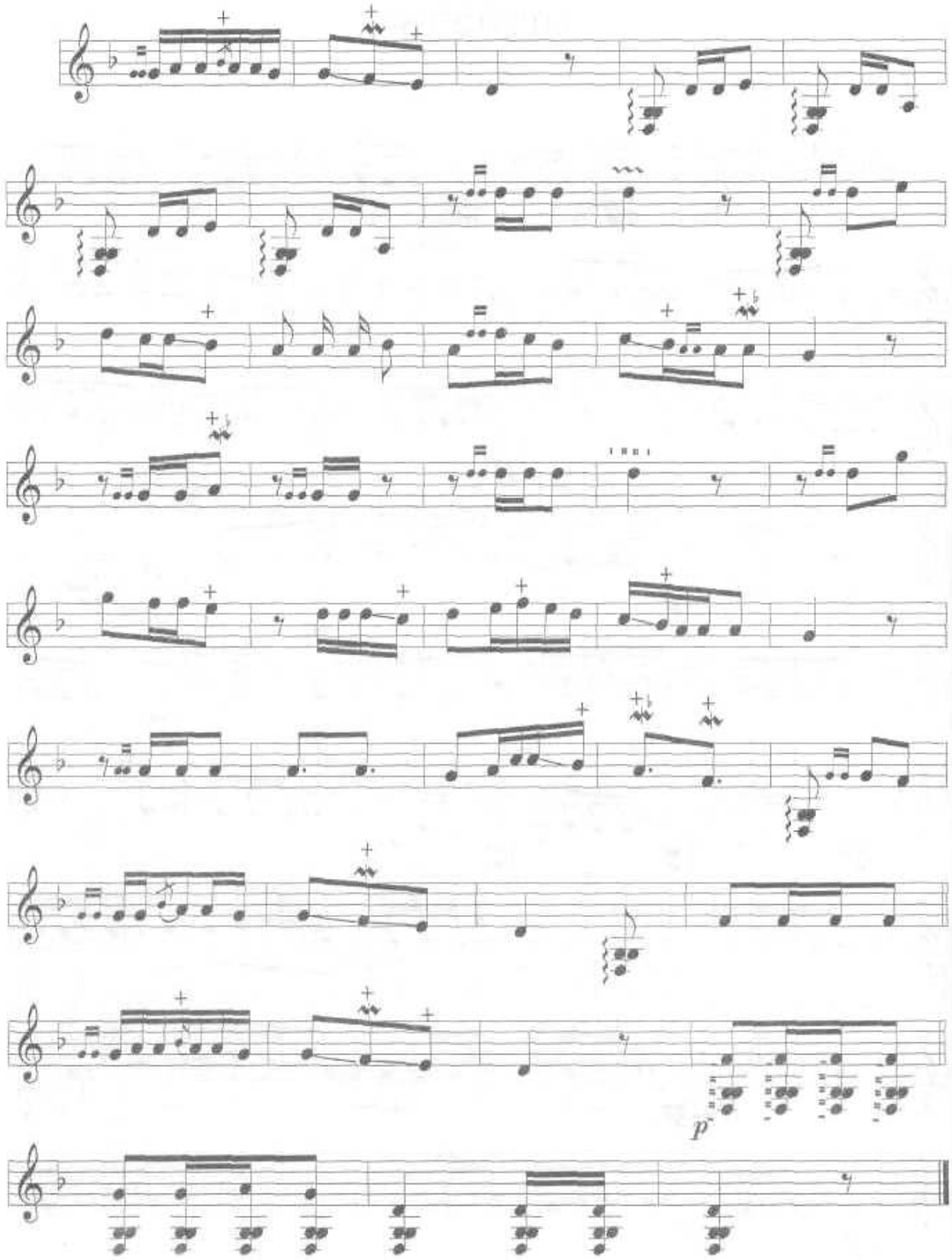
p

QO‘SHCHINOR

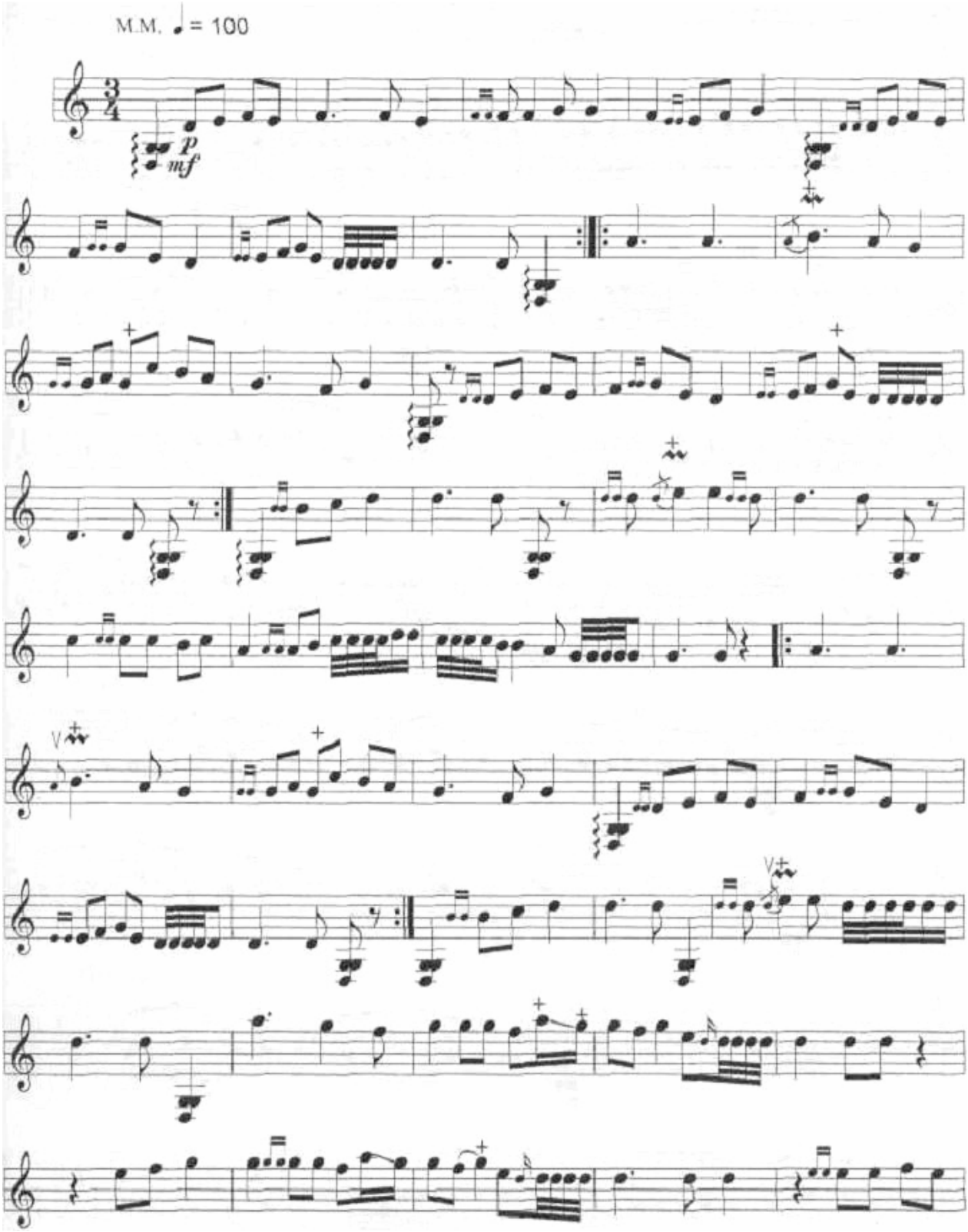

SAMOYI DUGOH

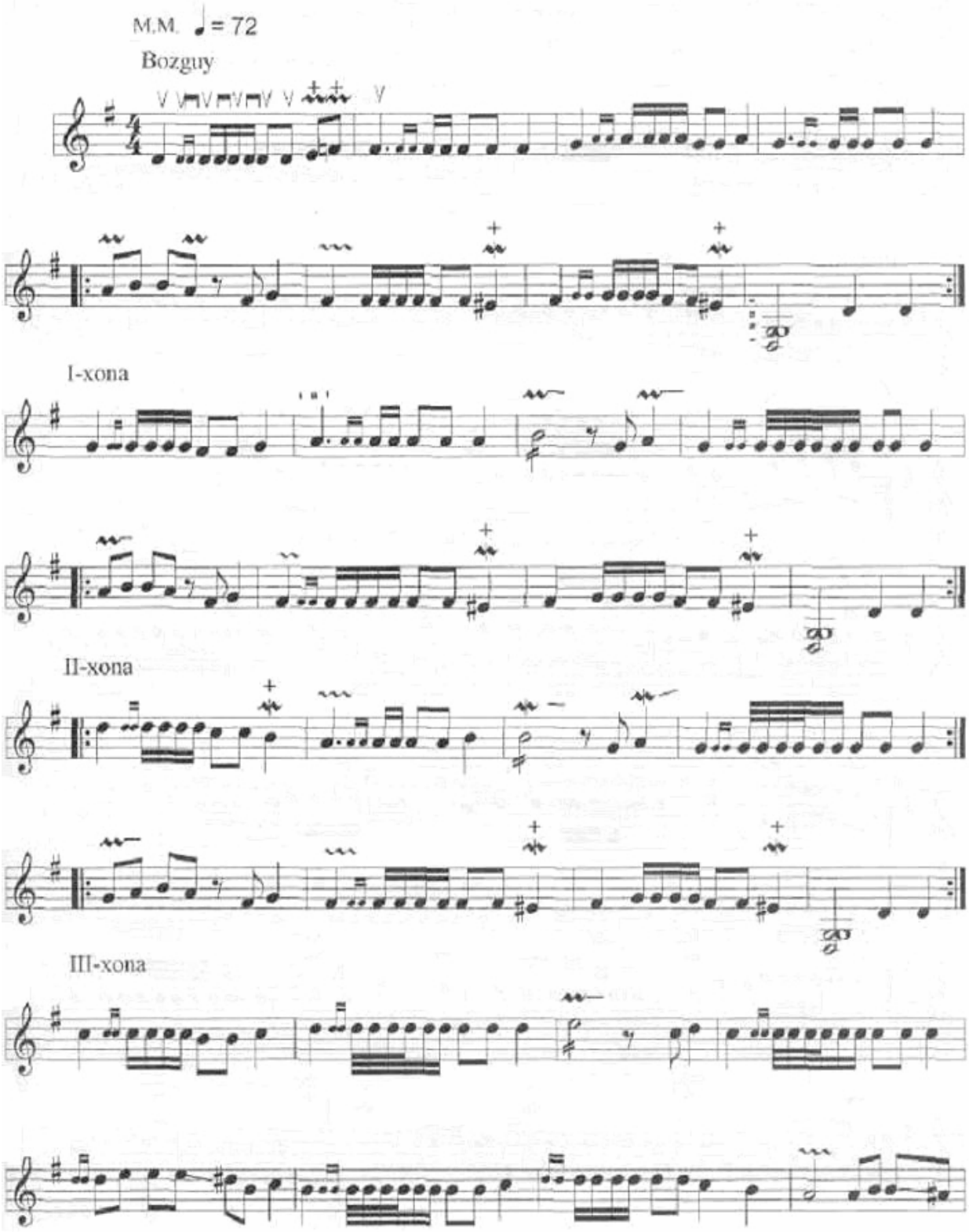

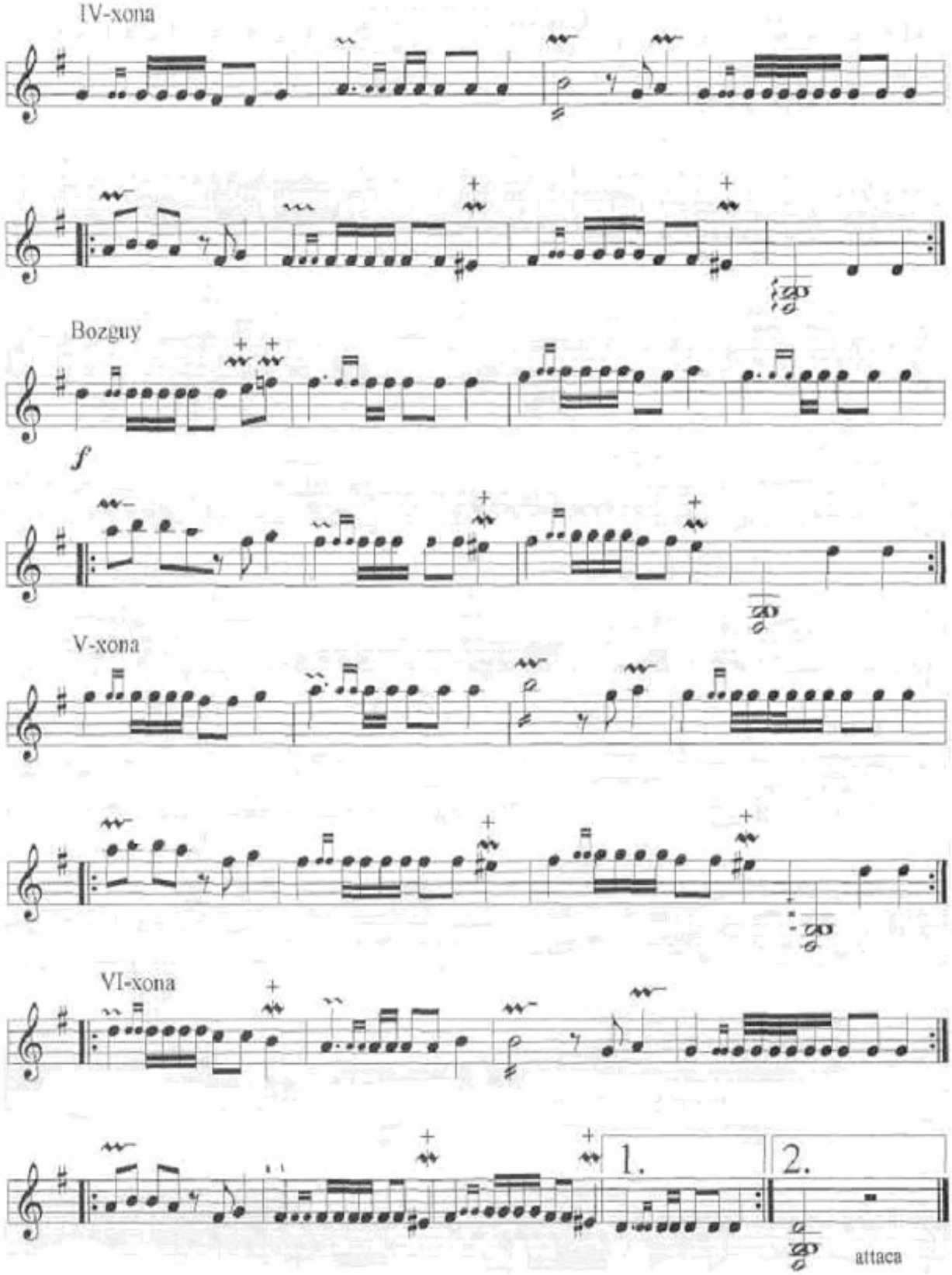
IV-xona
Bozguy
f
V-xona
VI-xona
1.
2.
attaca

MUNOJOT

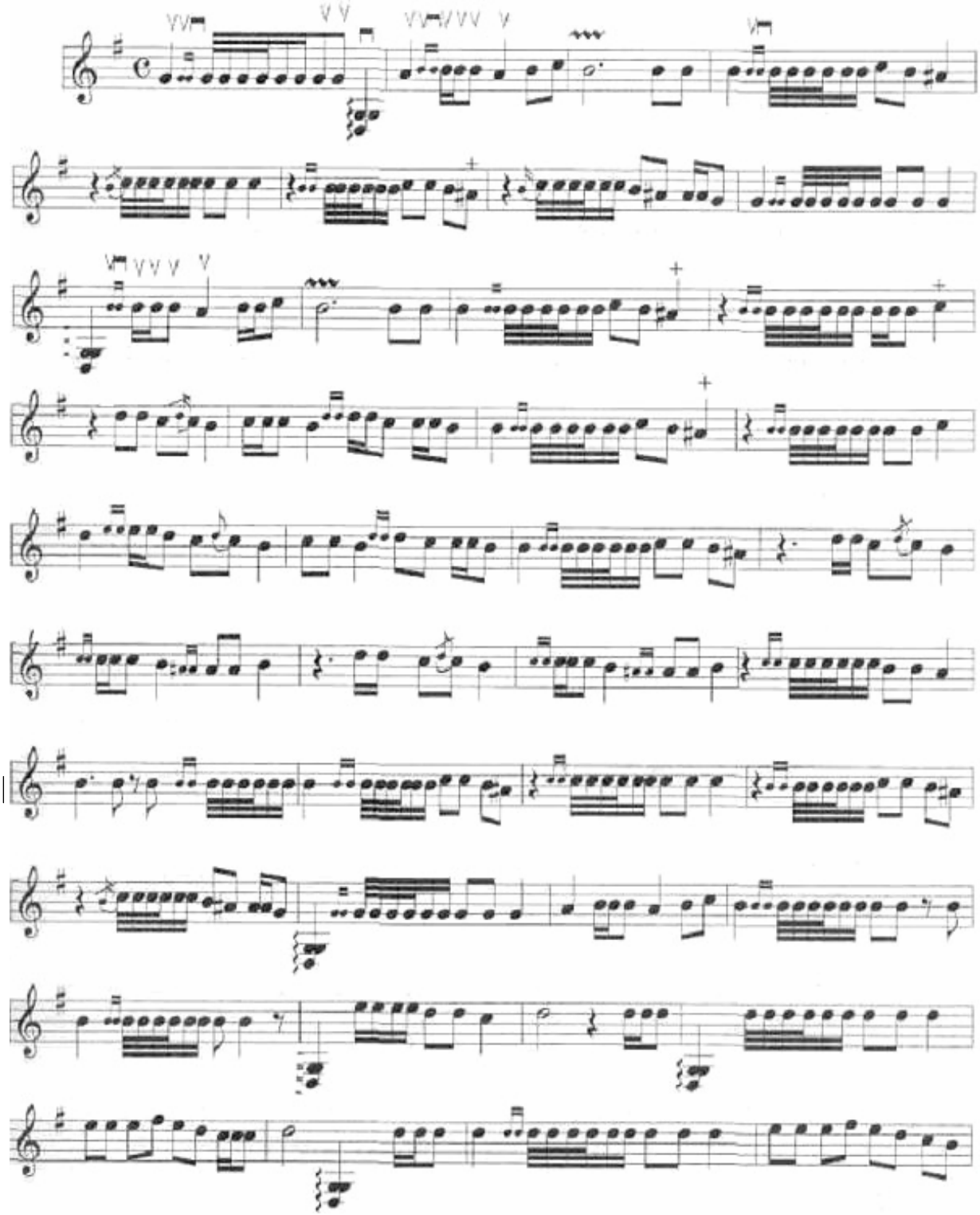

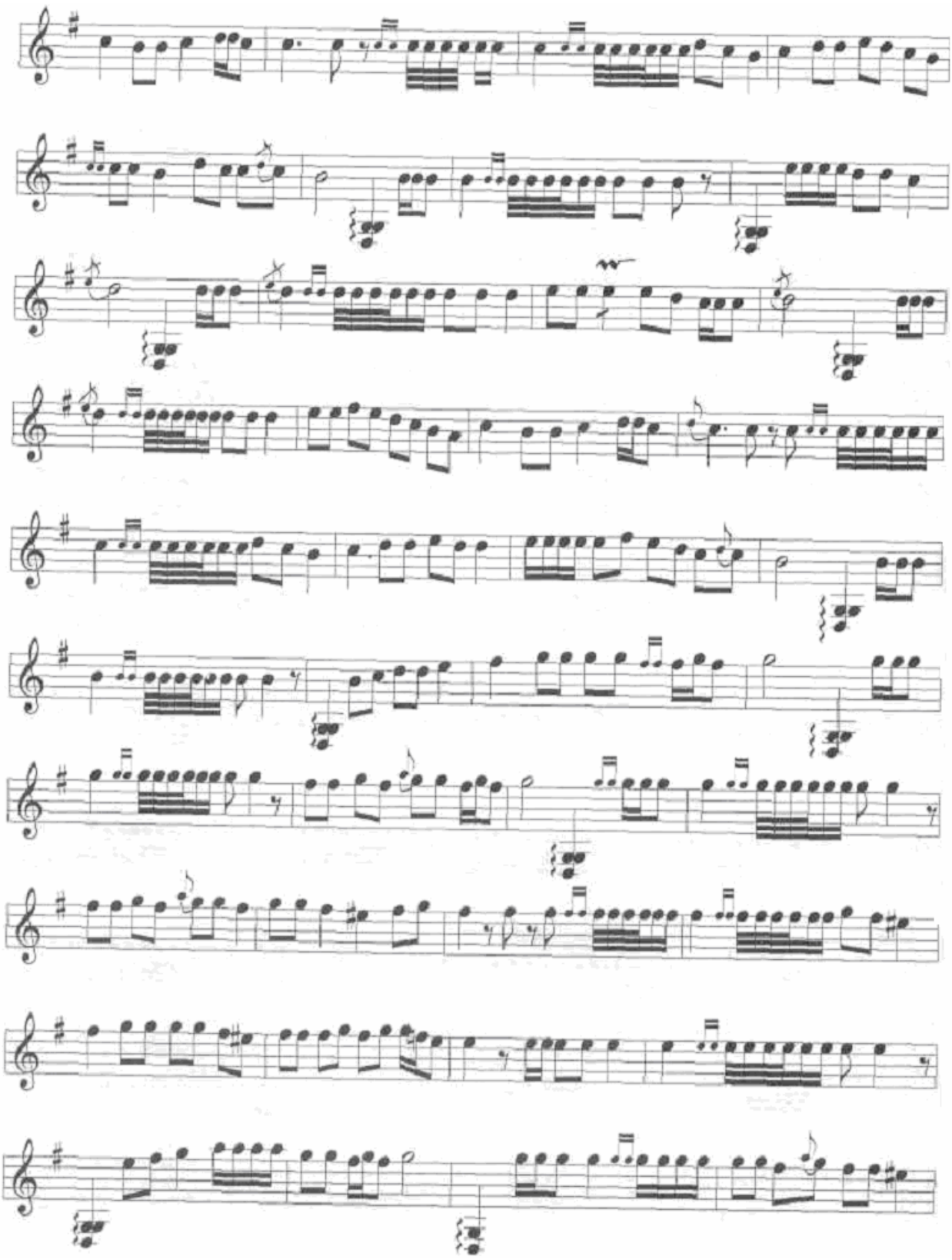

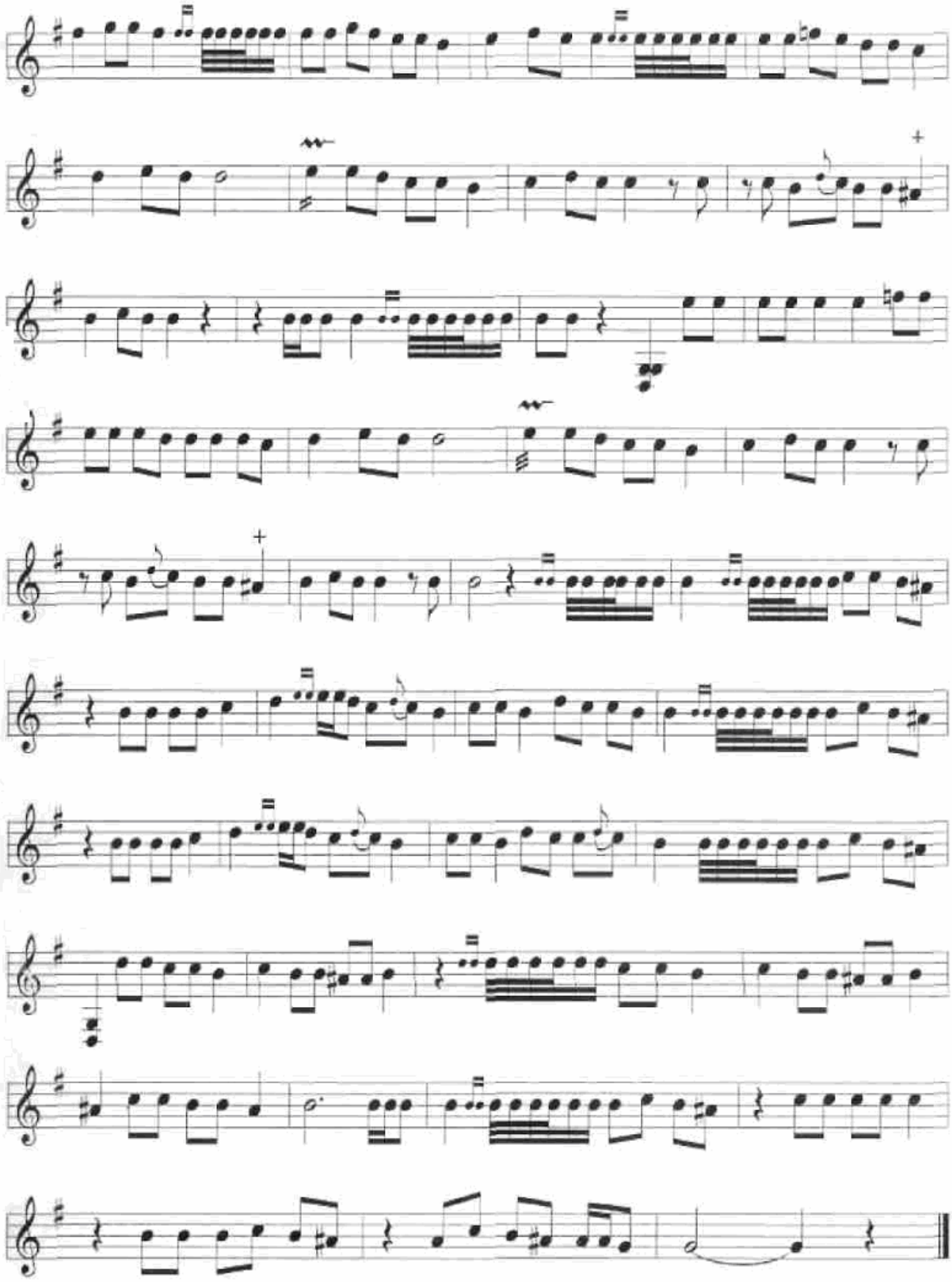

MUNOJOT II

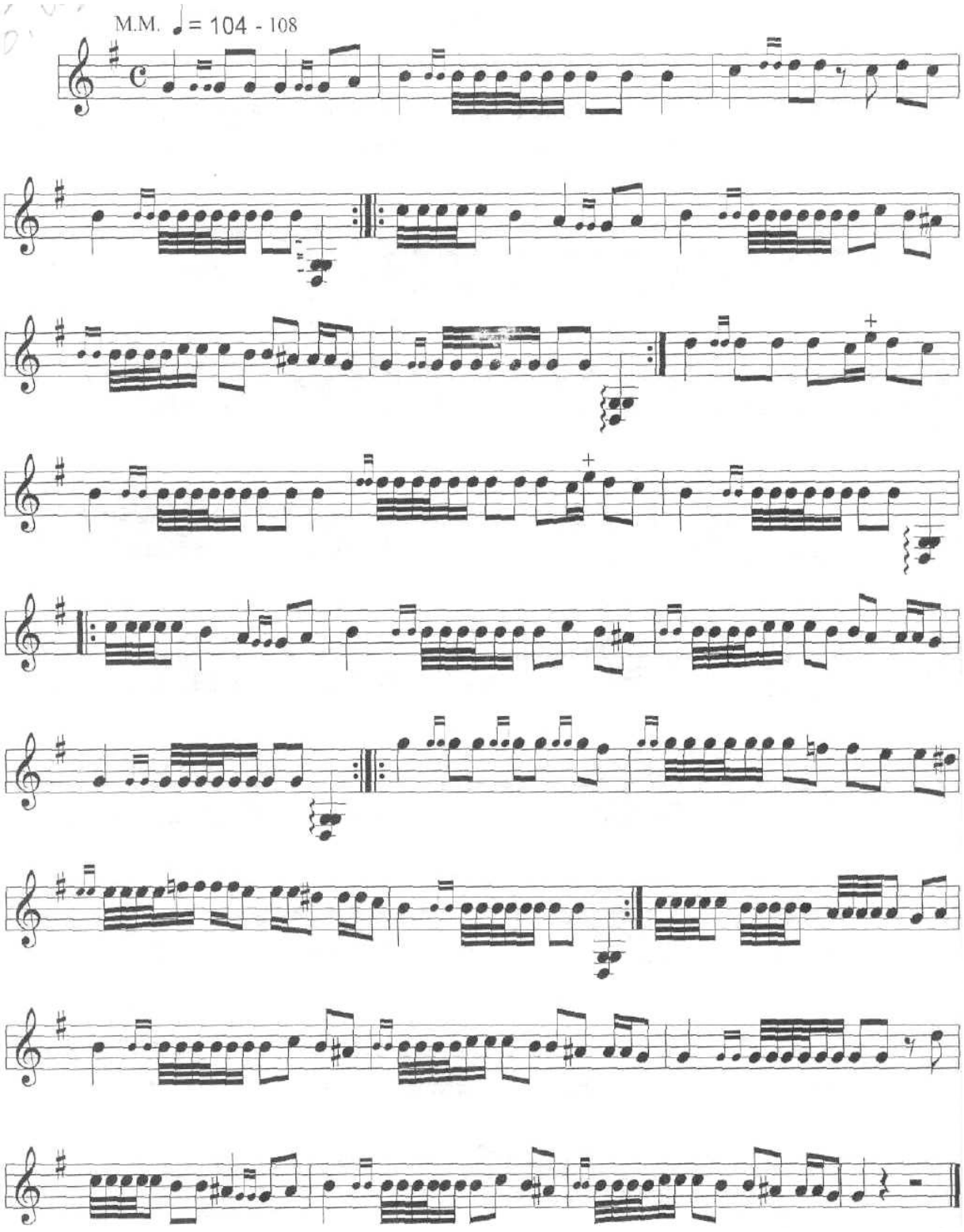

MUNOJOT III

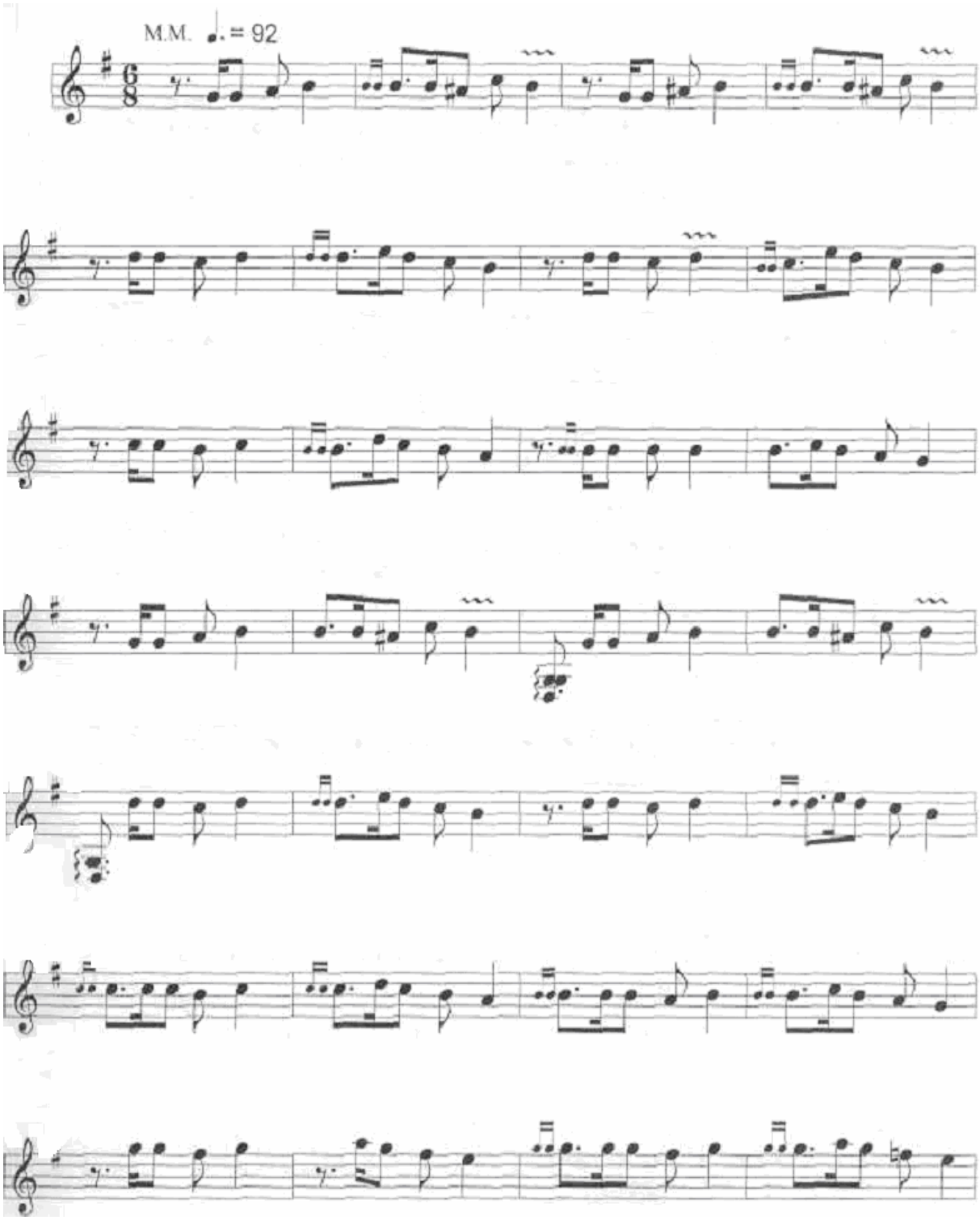

KUYGAY

Yu.Rajabiy musiqasi

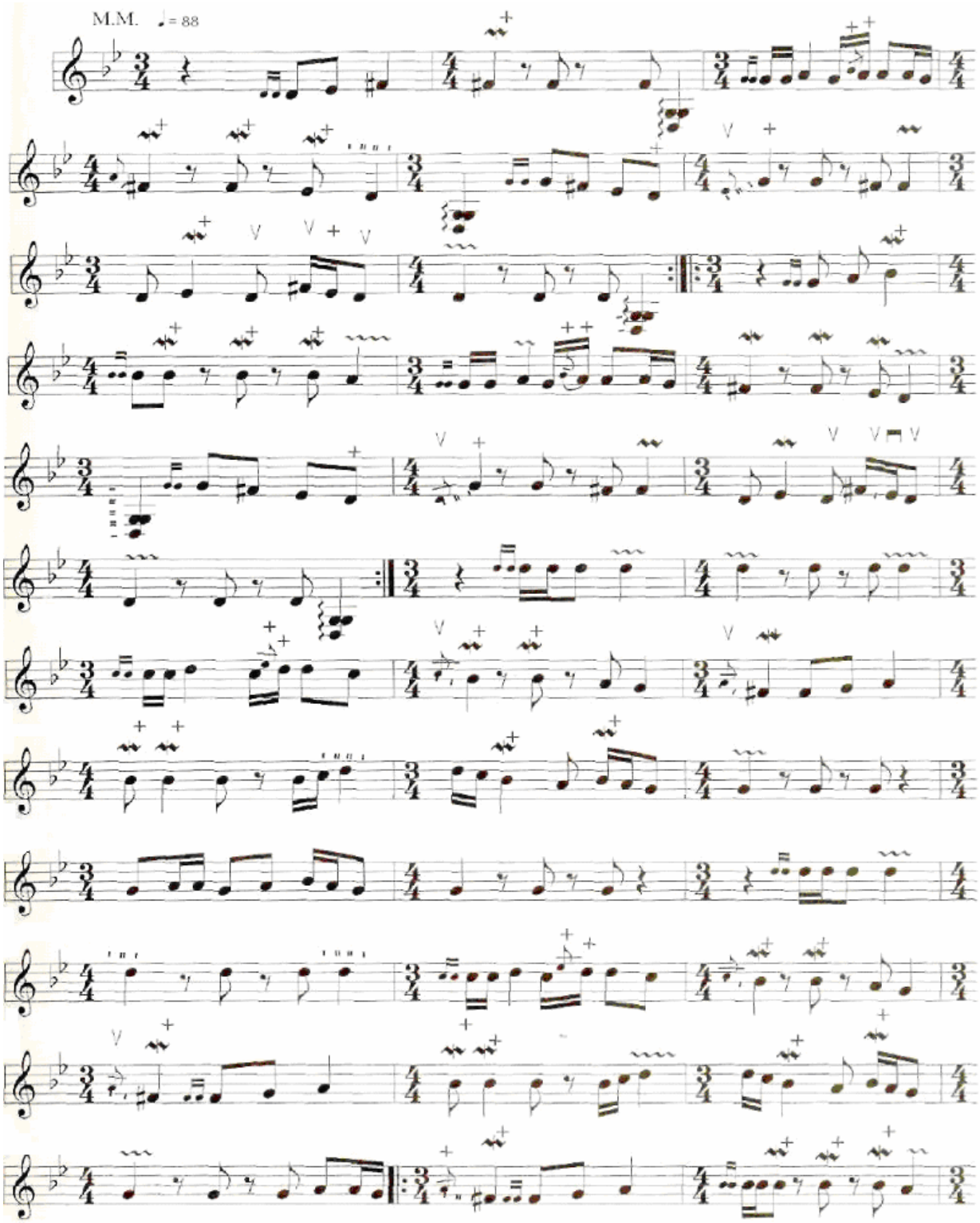

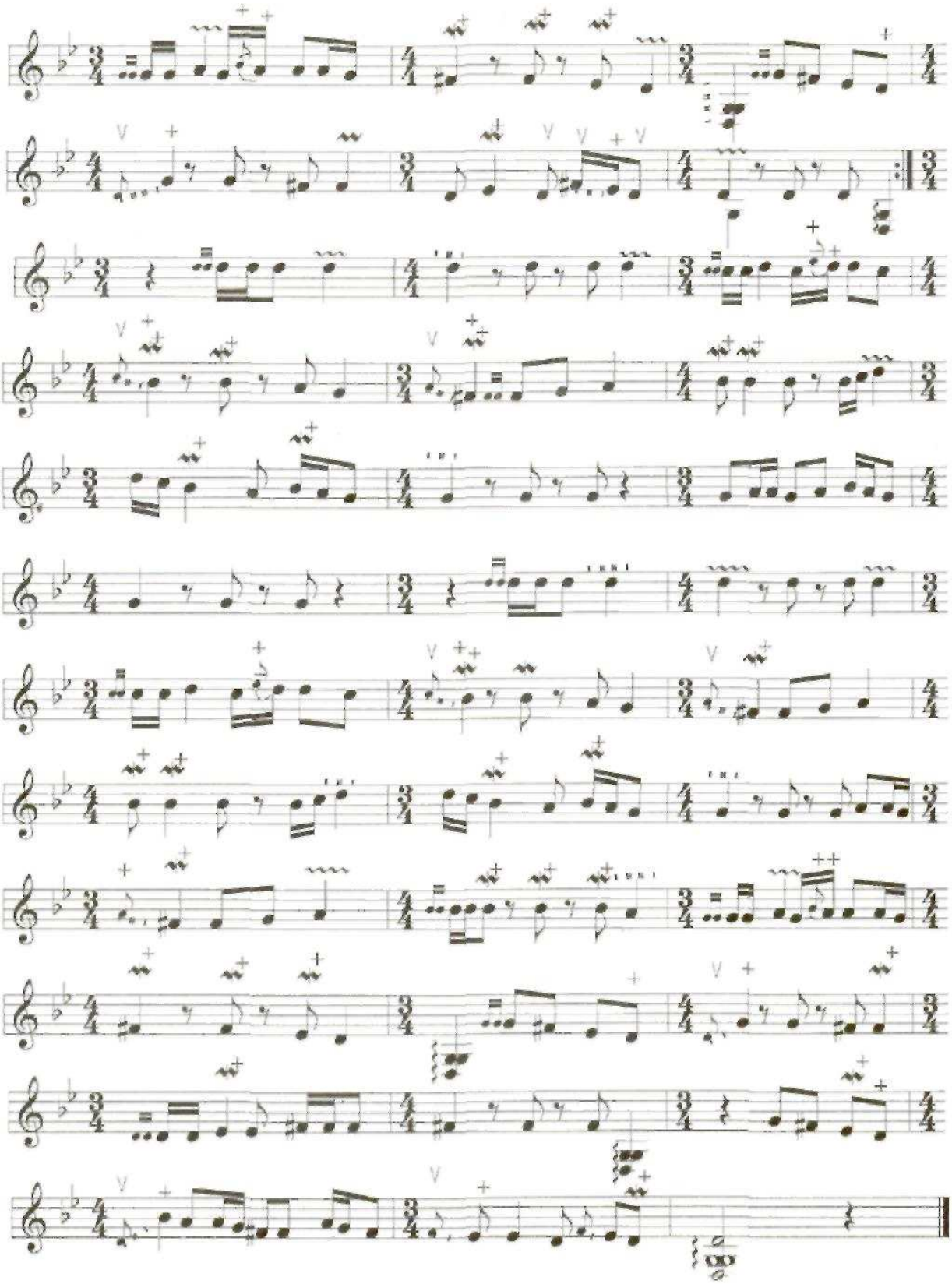

EY, SABO

D. Zokirov musiqasi

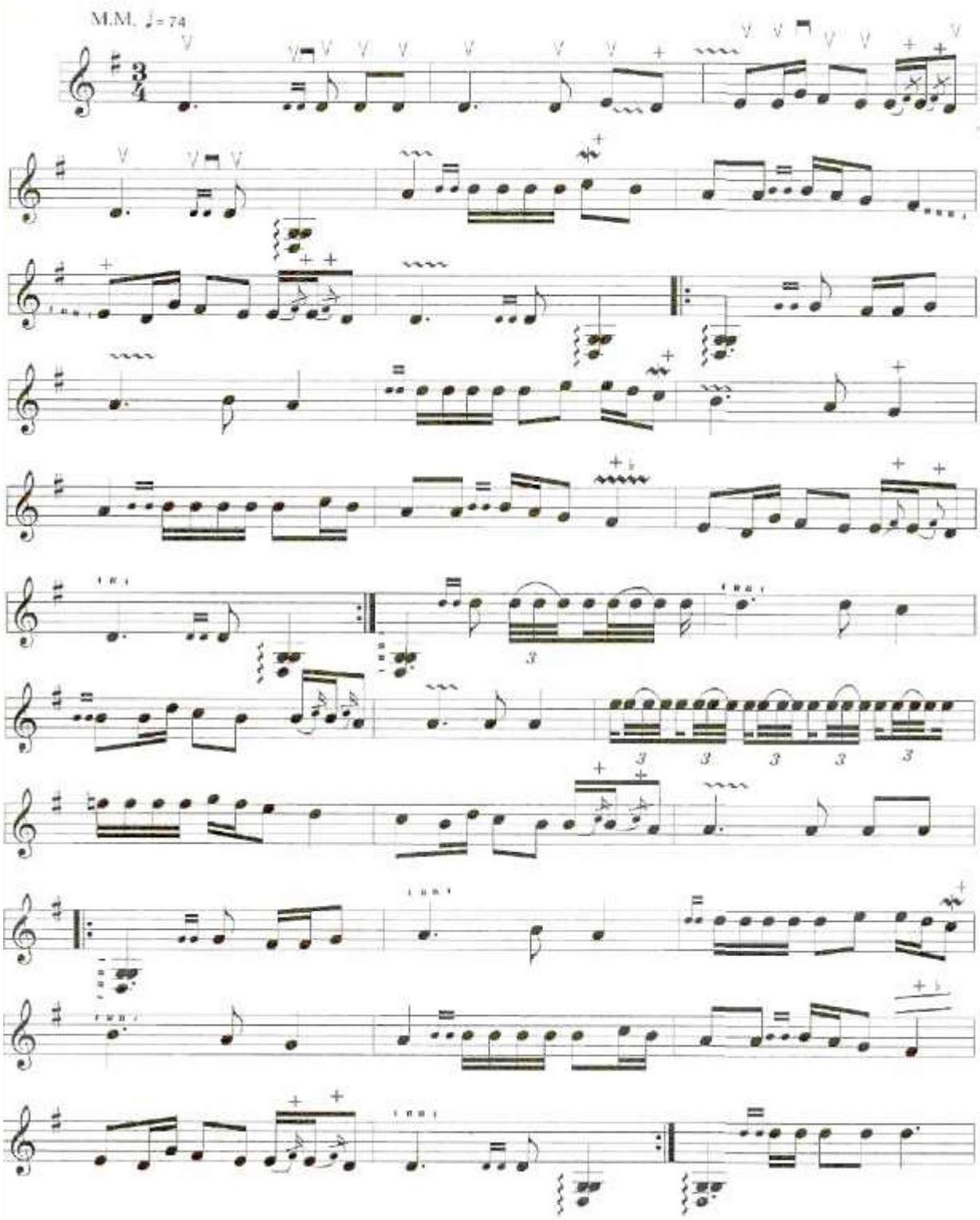

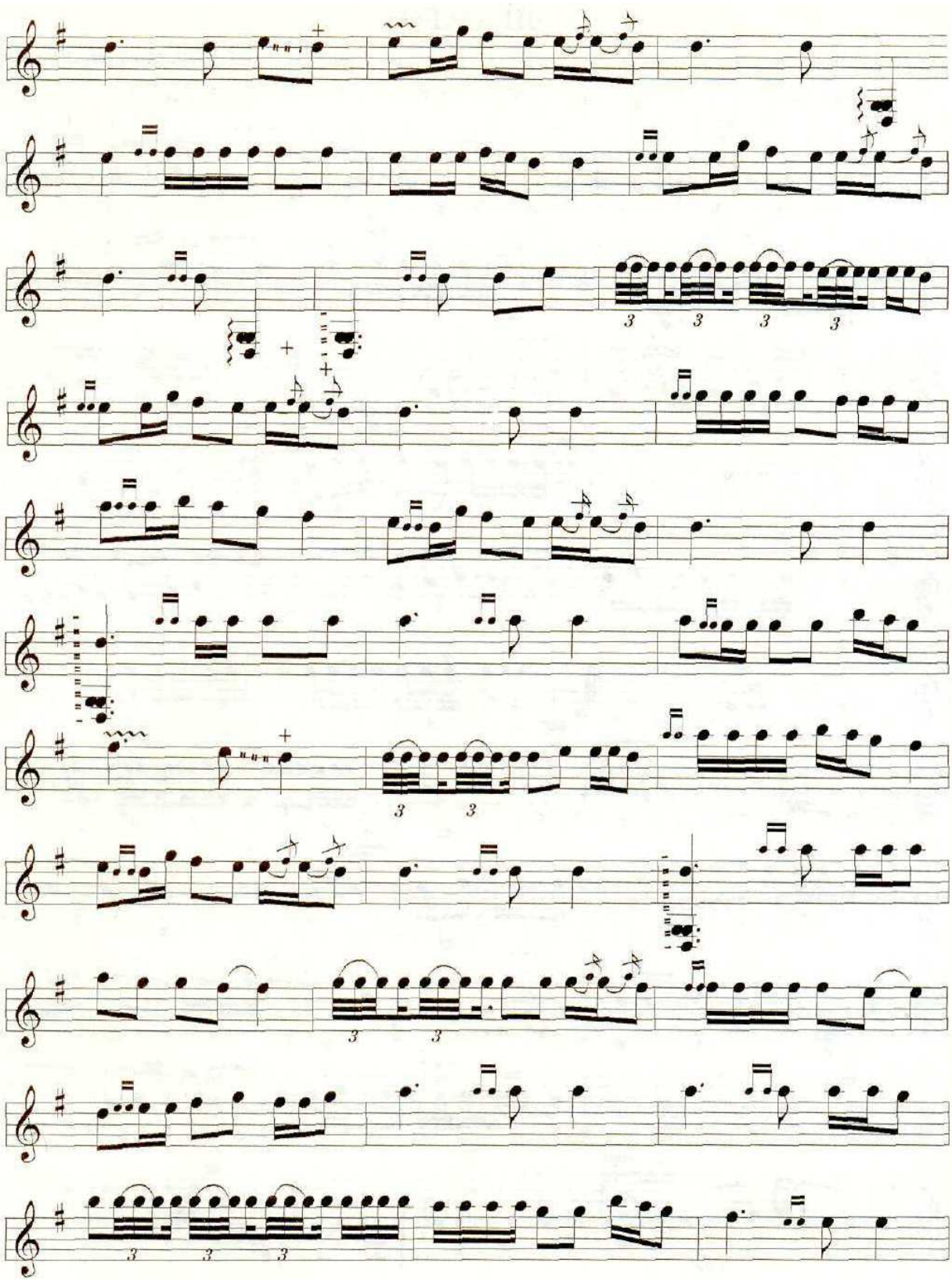

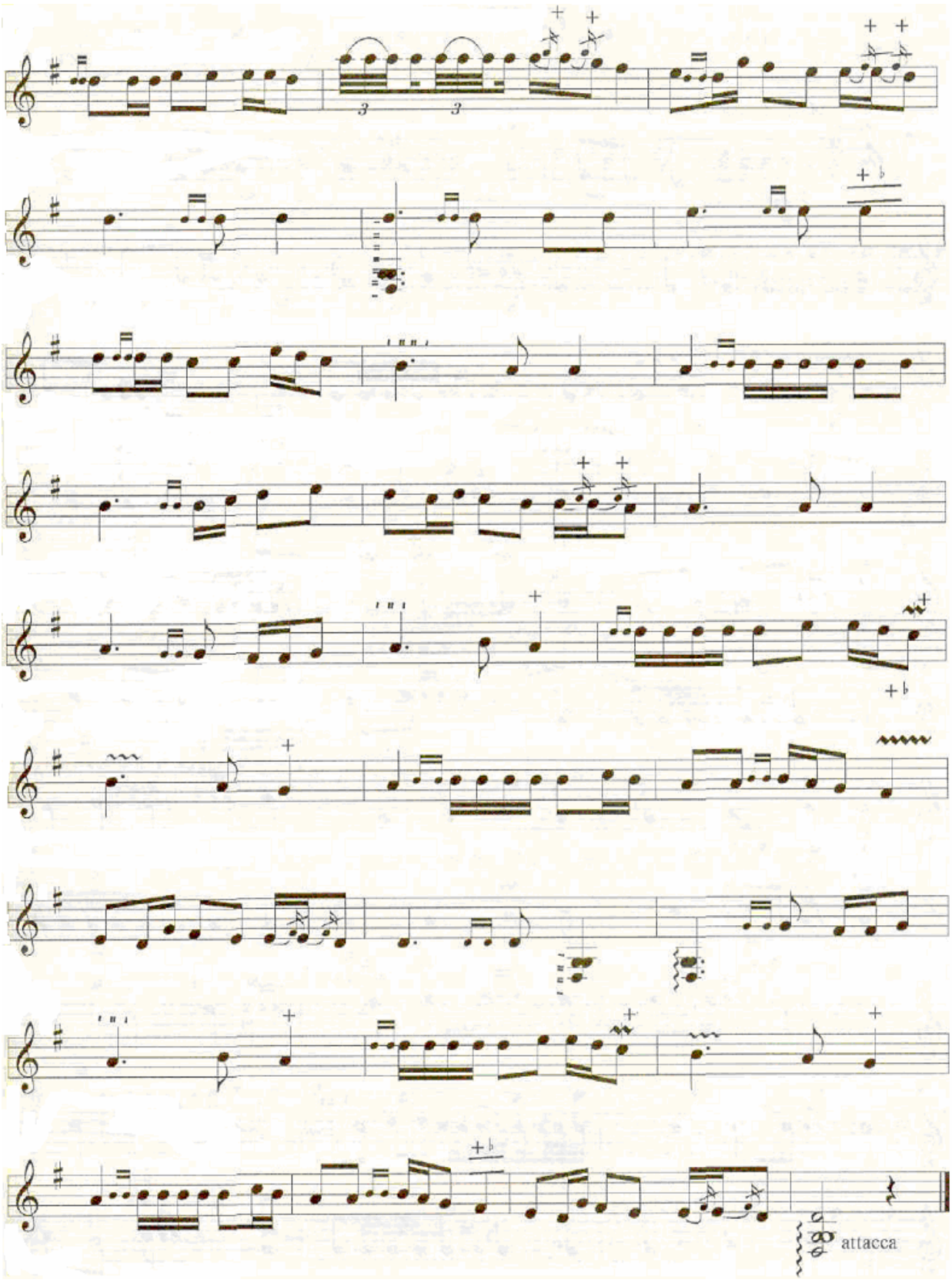
attacca

GULZORIM

H.A.Abdurasulov musiqasi

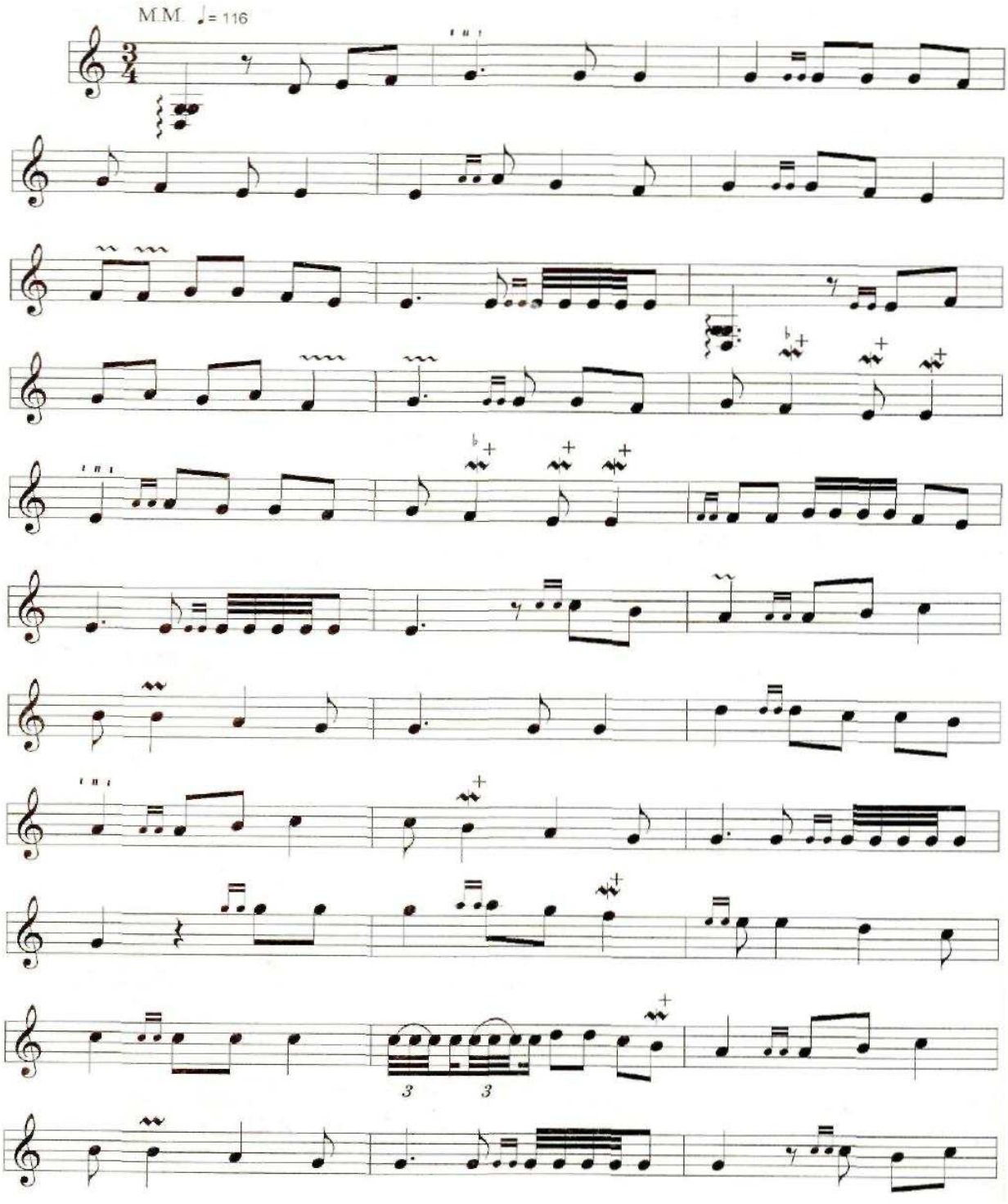

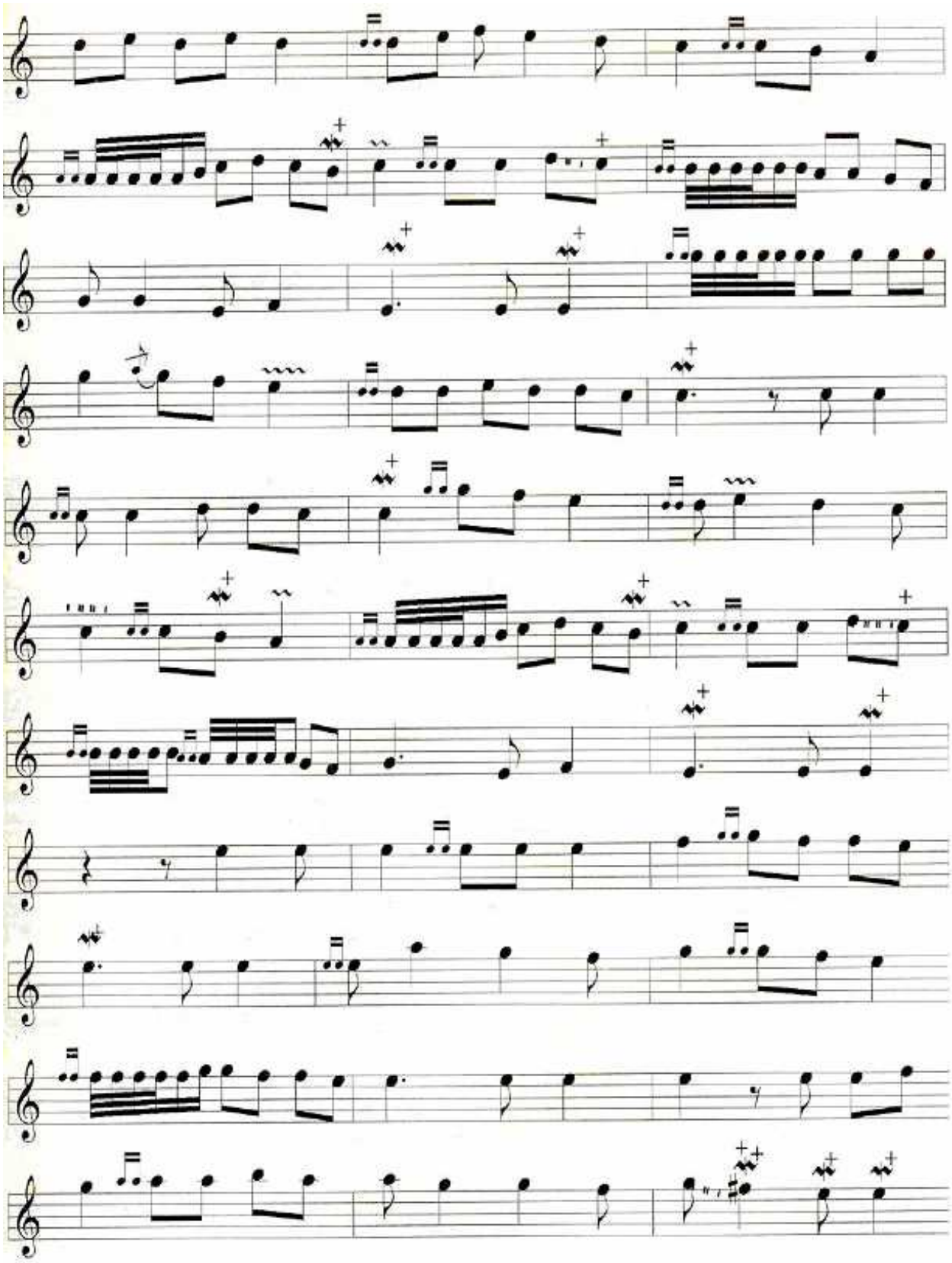

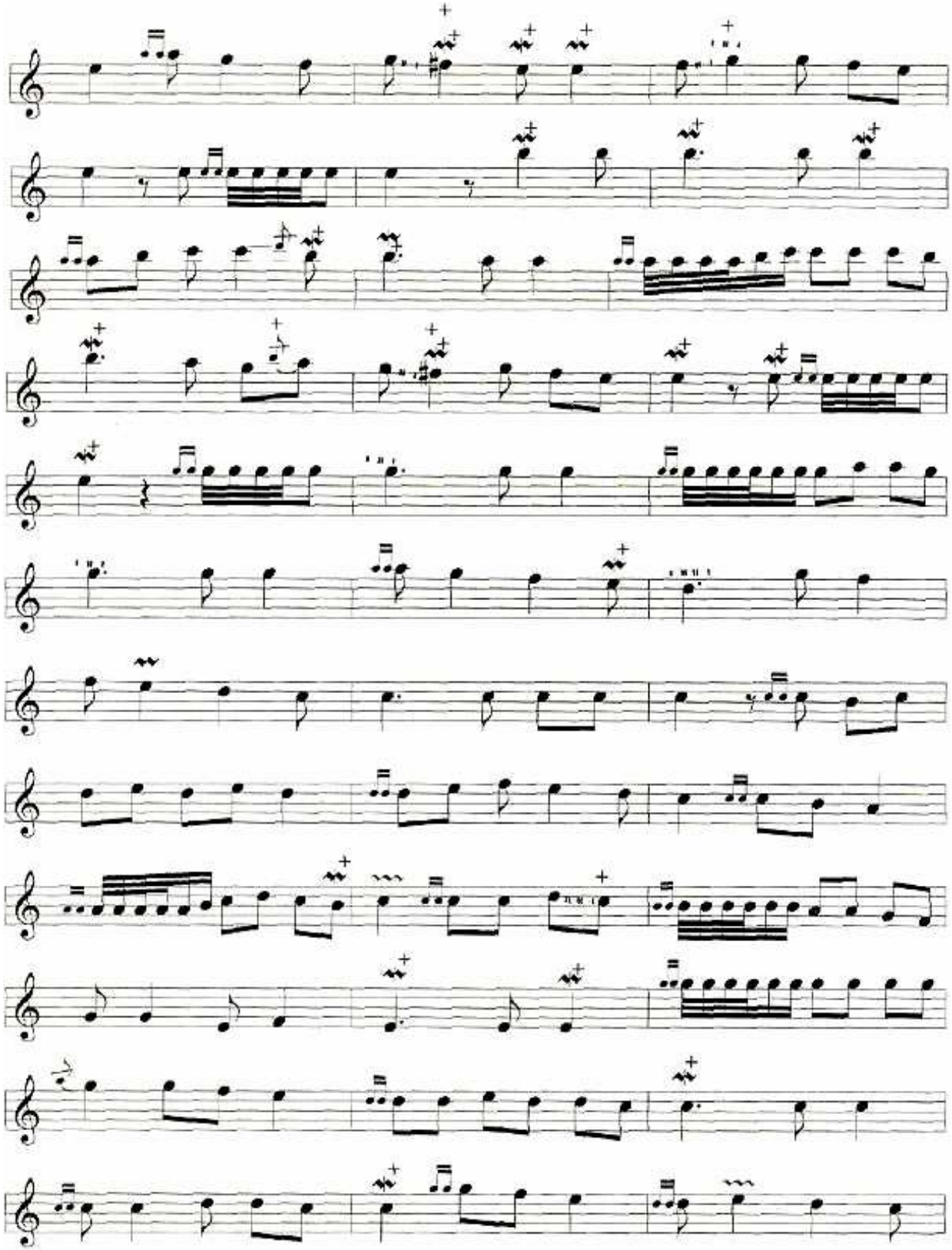

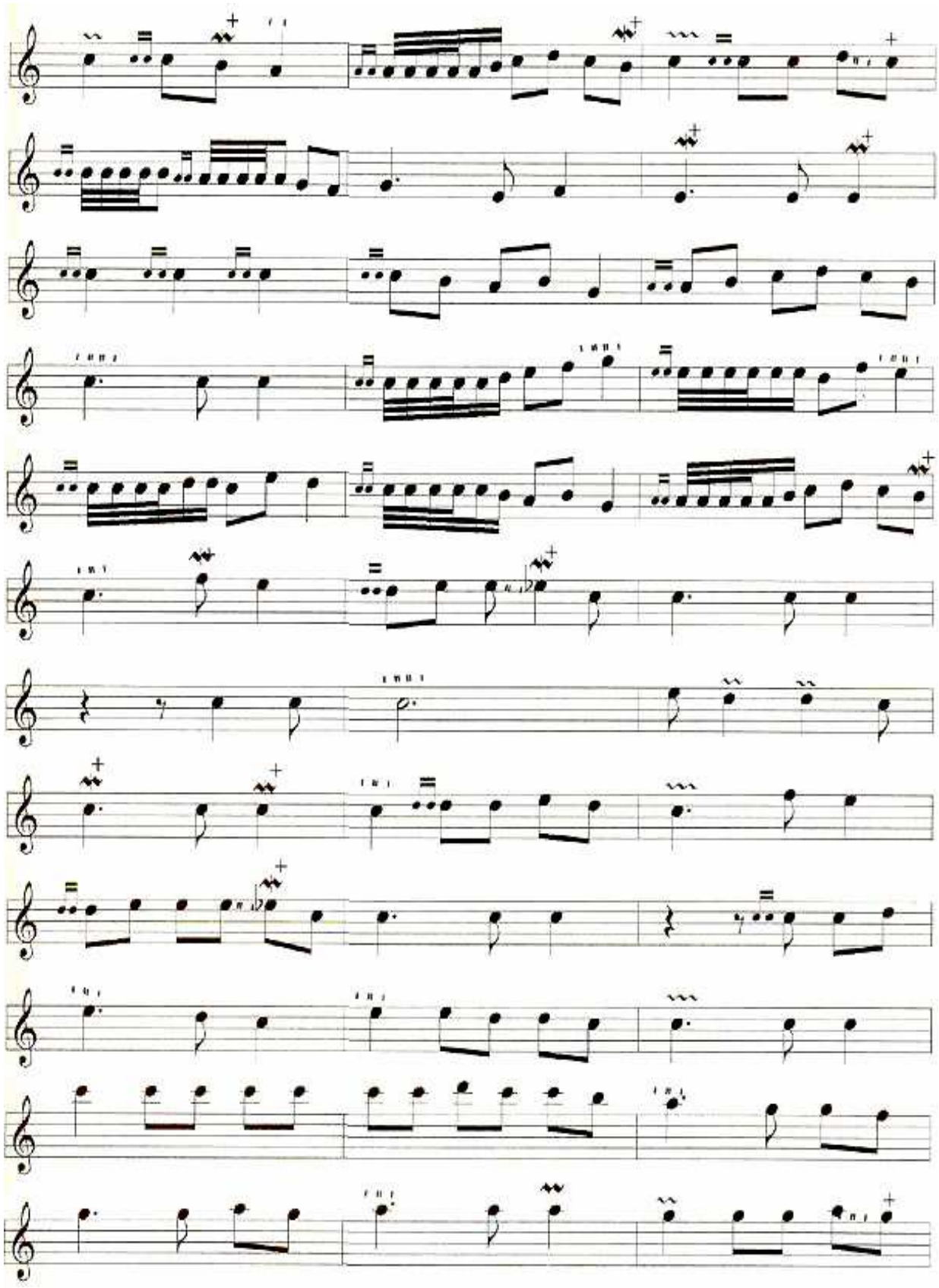

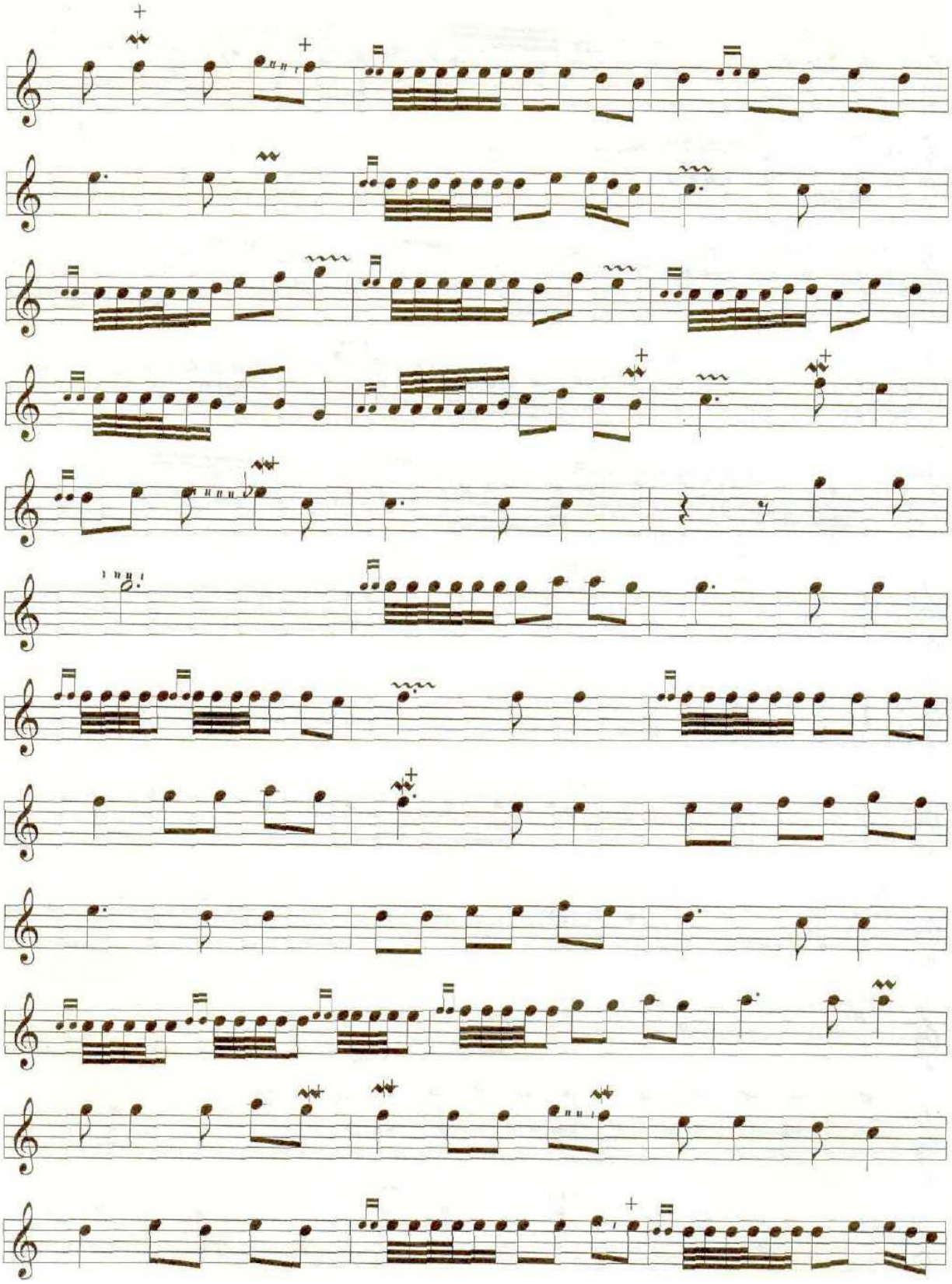

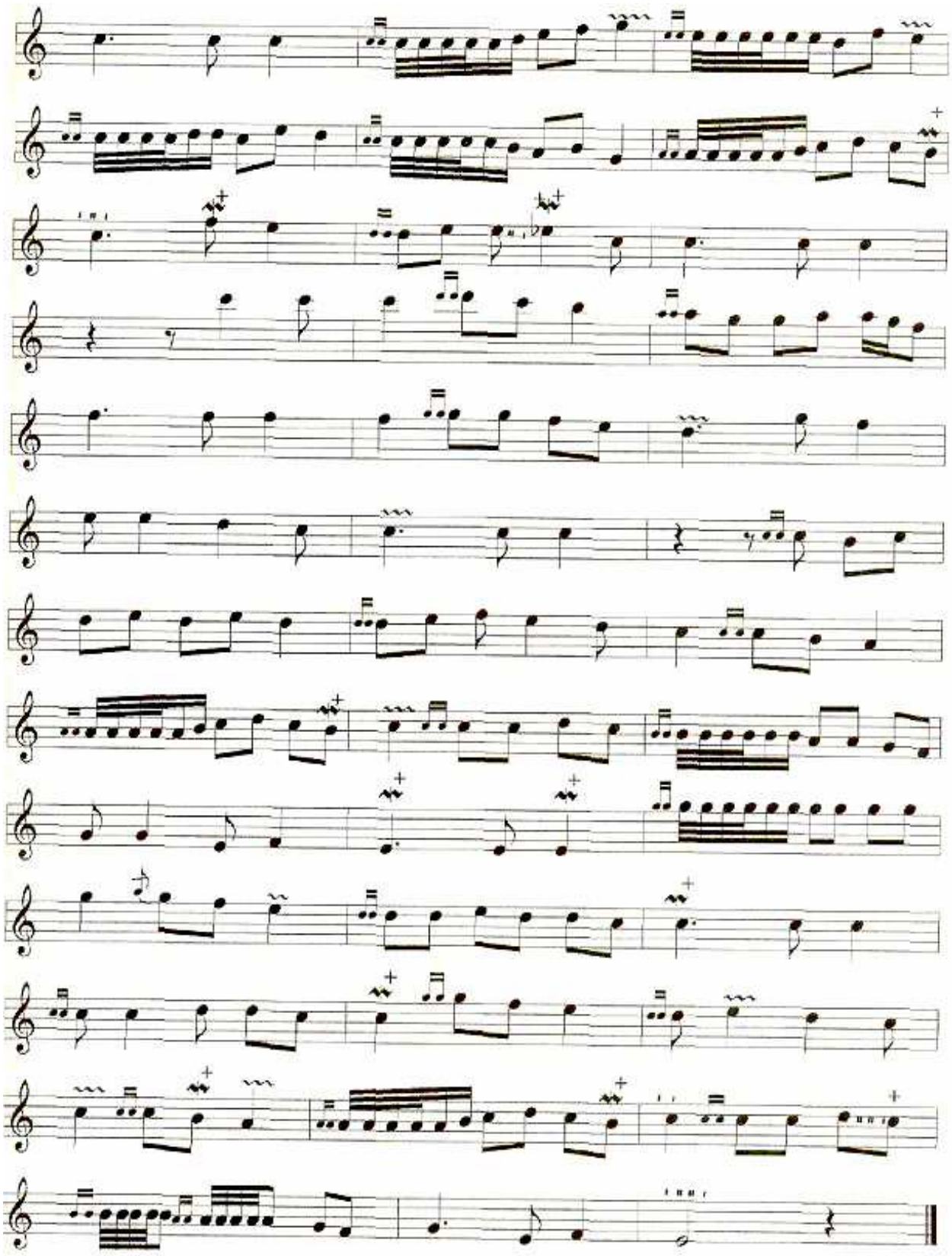

Yakka doirada ijro etish uchun asarlar:

DOIRA RAQSI

Shoshumasdan Yashin Haqqulov

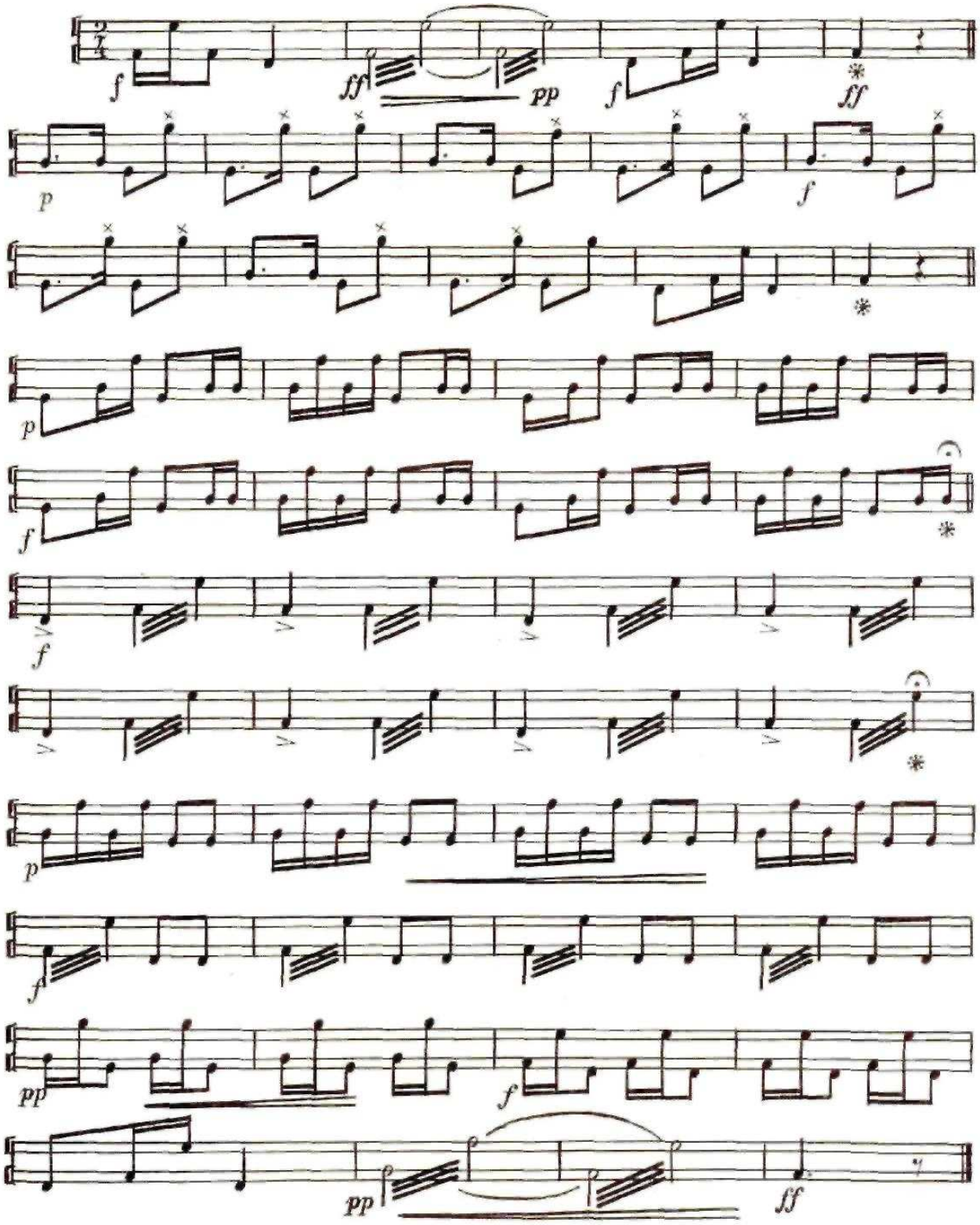

O‘ZBEK HALQ USULLARI

O‘rtacha tezlikda

Yashin Haqqulov

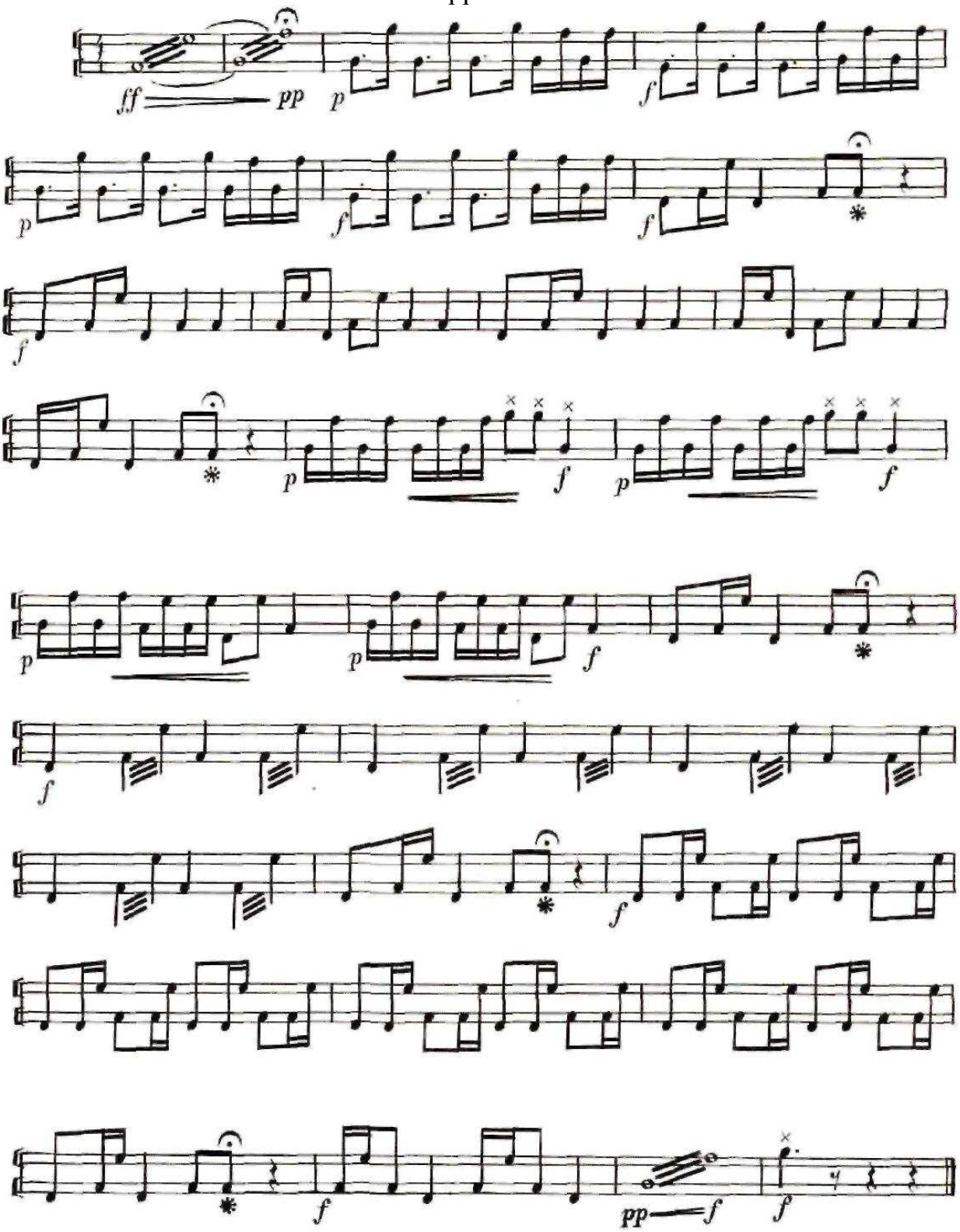

MEHNAT

Shoshilmasdan Yashin Haqqulov

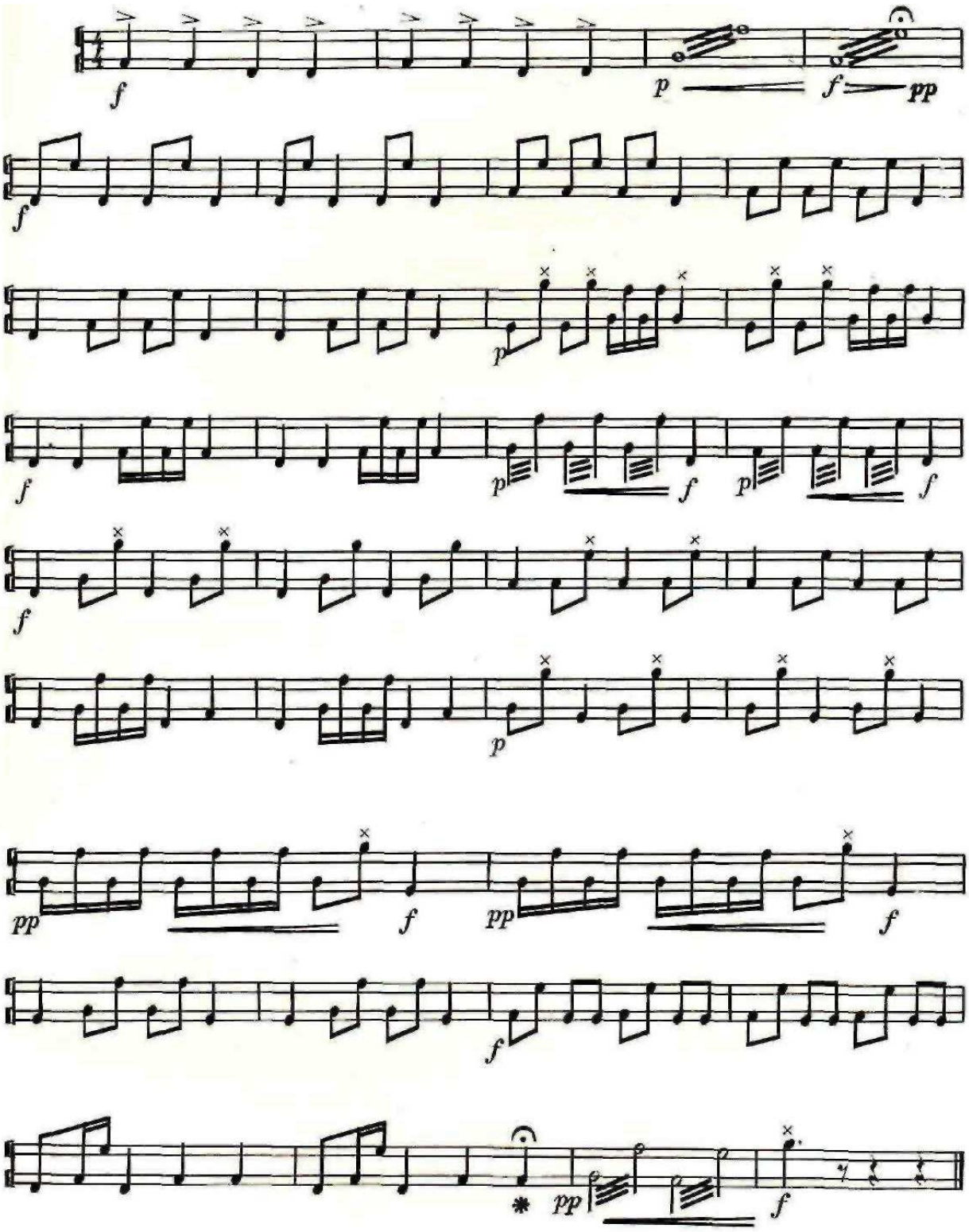

Doira, rubob, afg‘on rubobi, tanbur, dutor va fortepiano jorligida asarlar

YALLAMA YORIM

(o‘zbek xalq qo‘shig‘i)

Shoshilmasdan F.Vasilyev qayta ishlagan

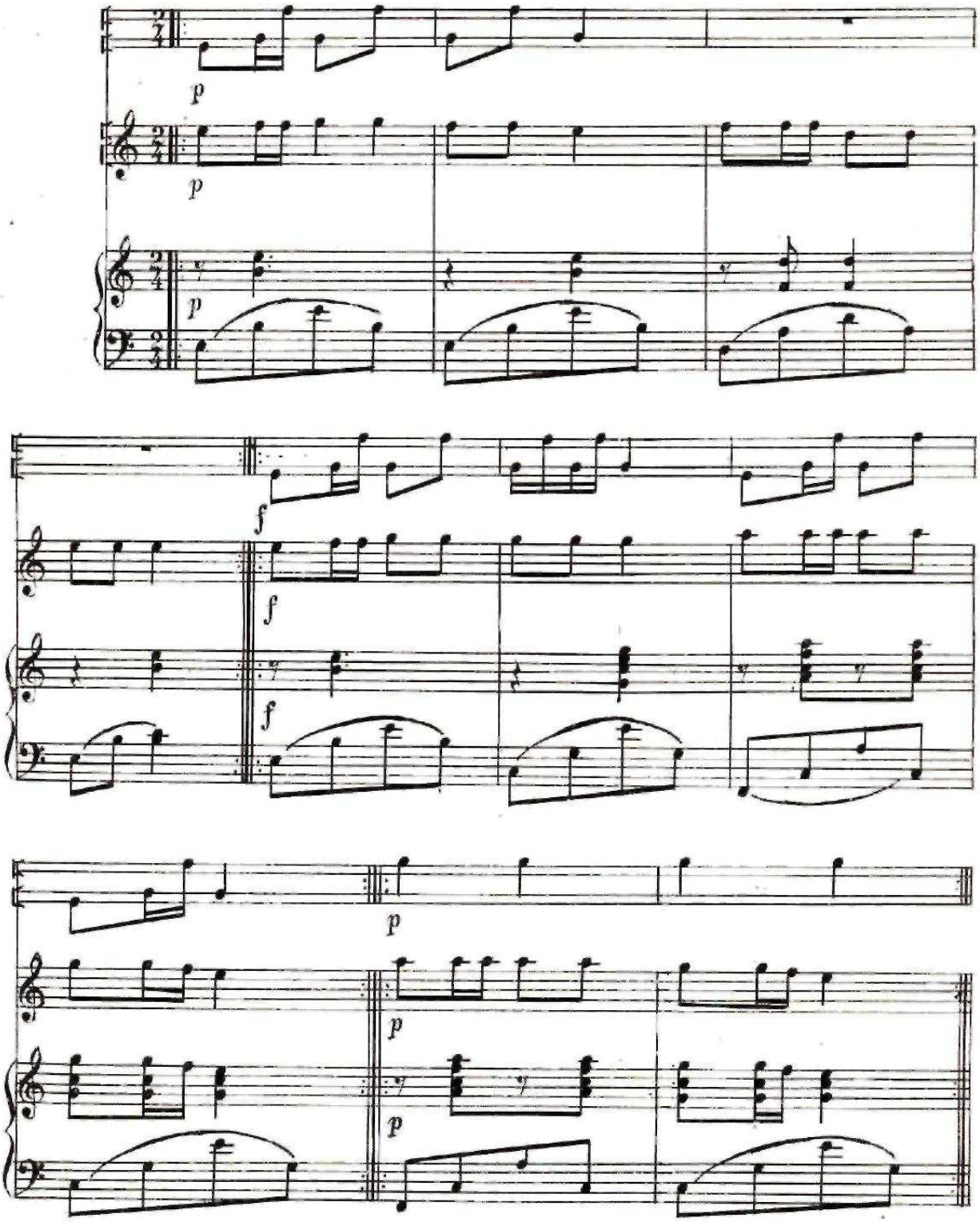

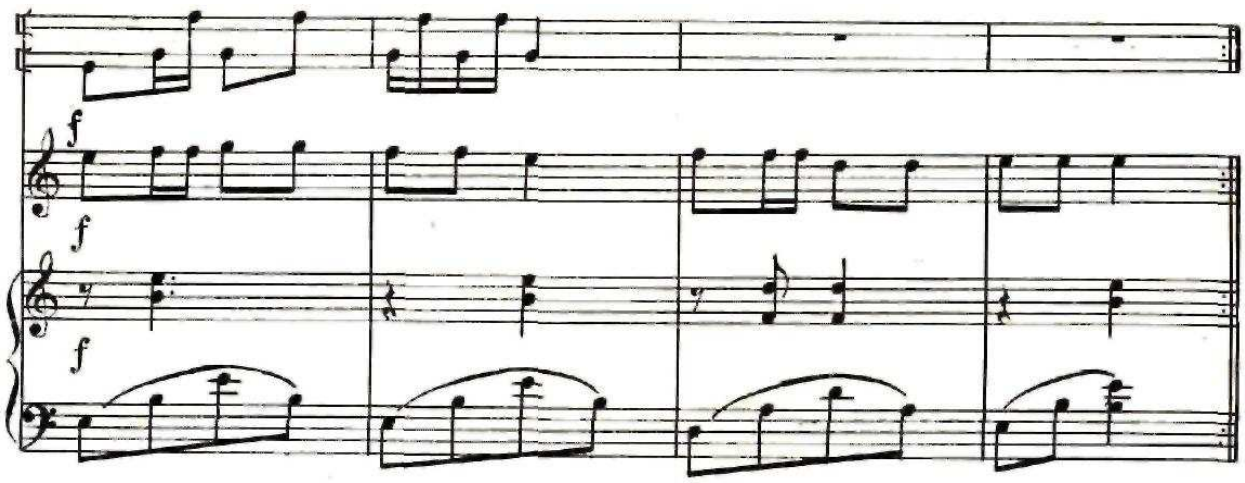

DO‘LONCHA

Tez, quvnoq F.Vasilyev qayta ishlagan

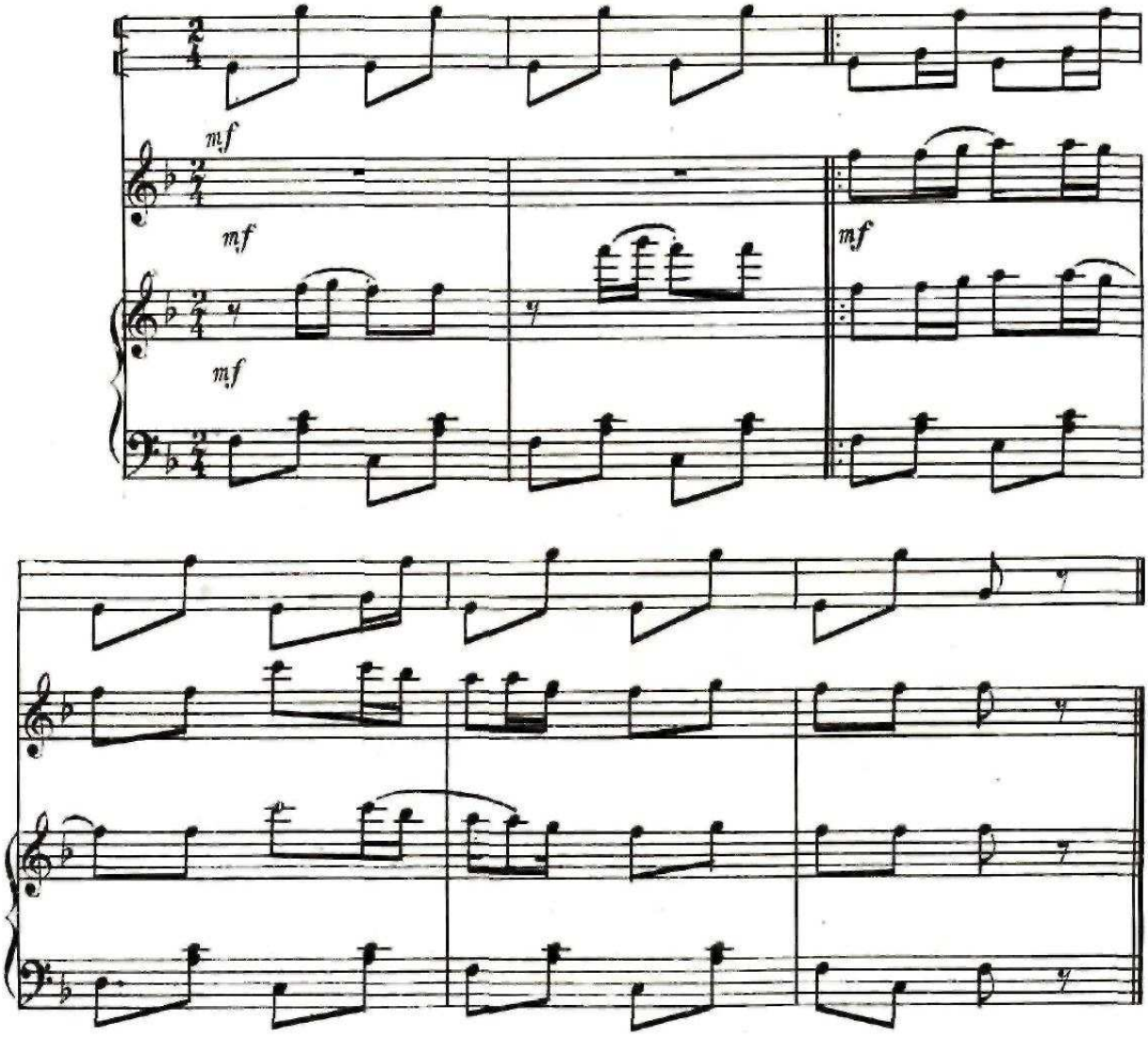

VATANIM

Tez, tantanali B.Nadejdin

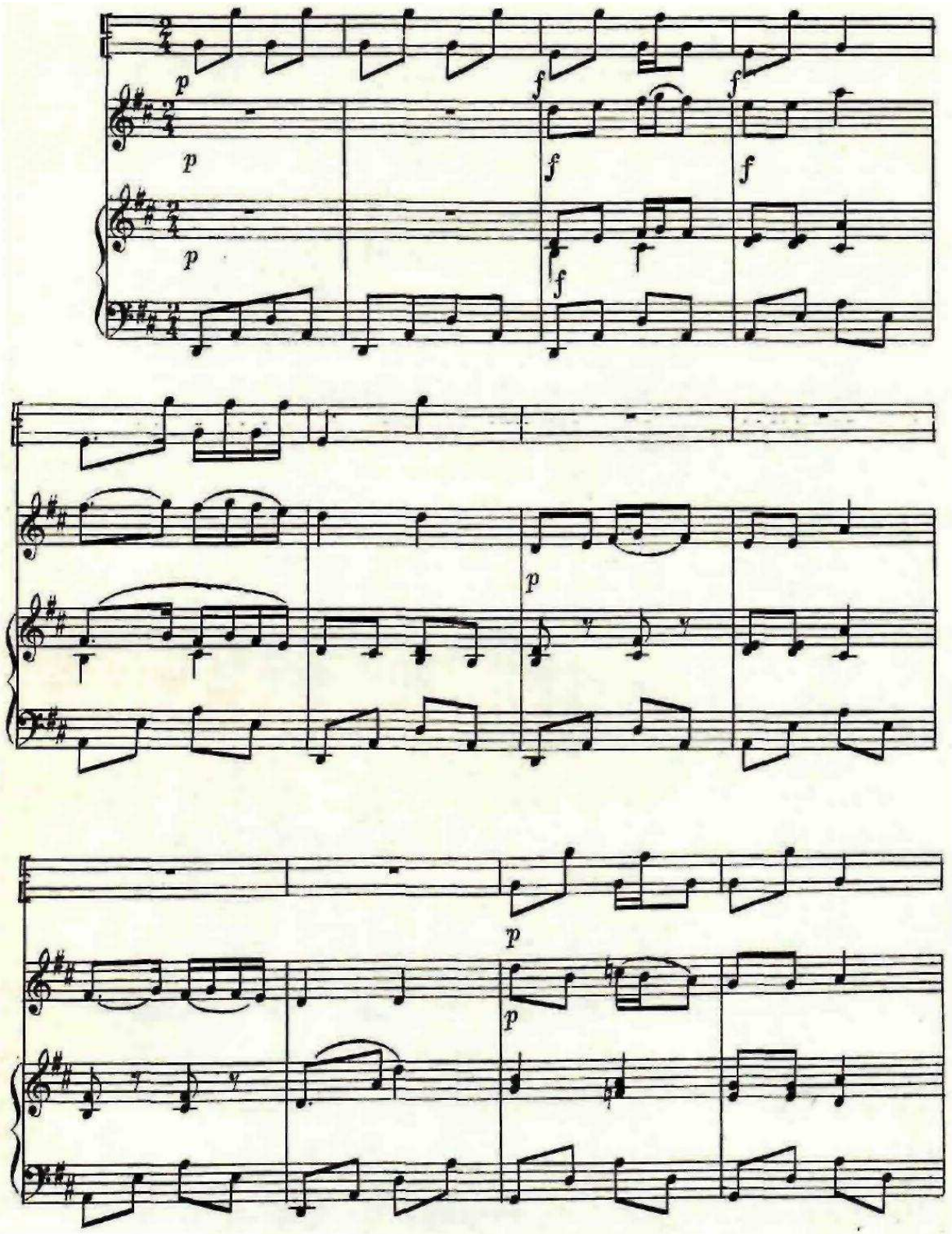

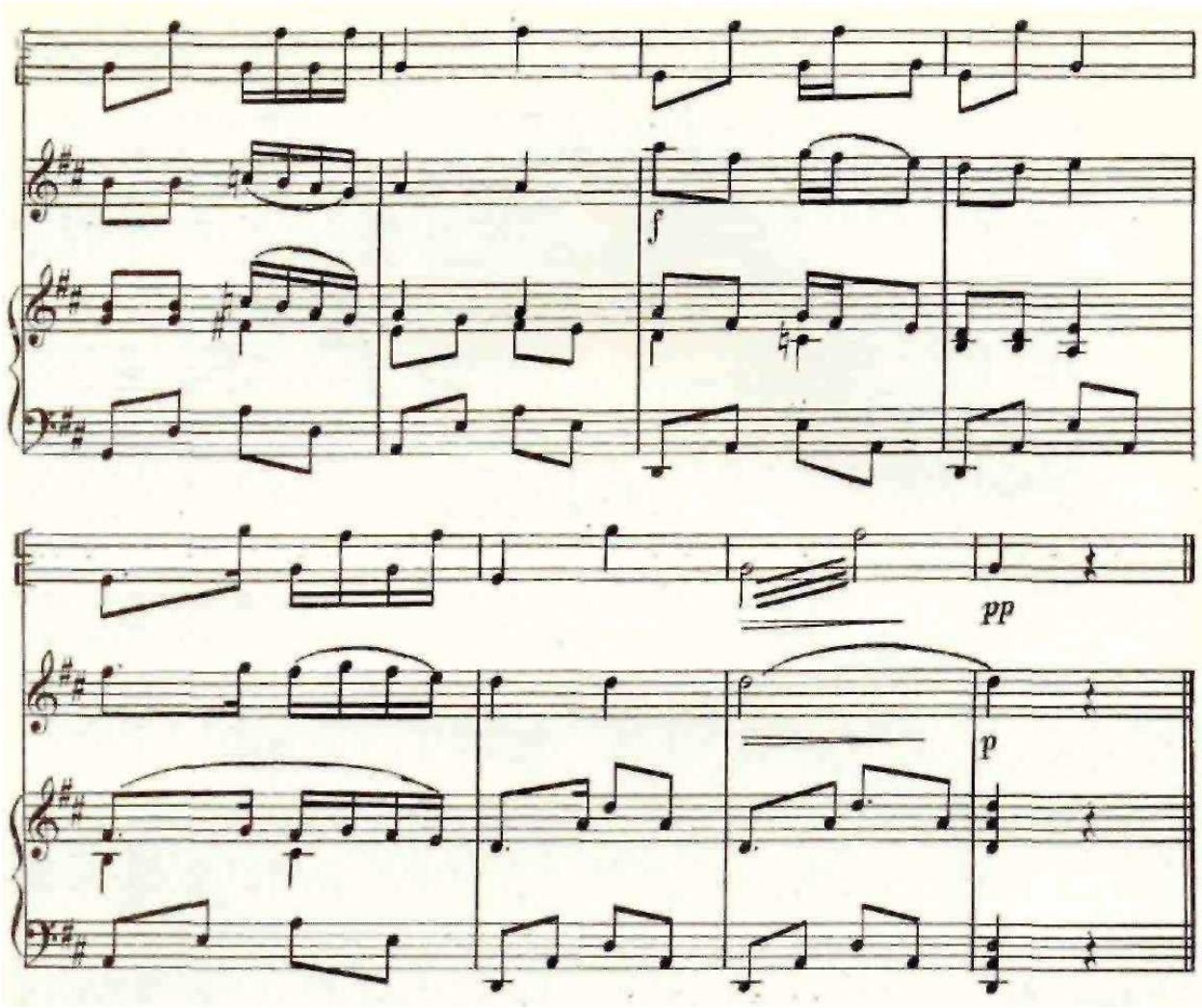

QASHQARCHA

Tez, quvnoq B .Gienkoqayta ishlagan

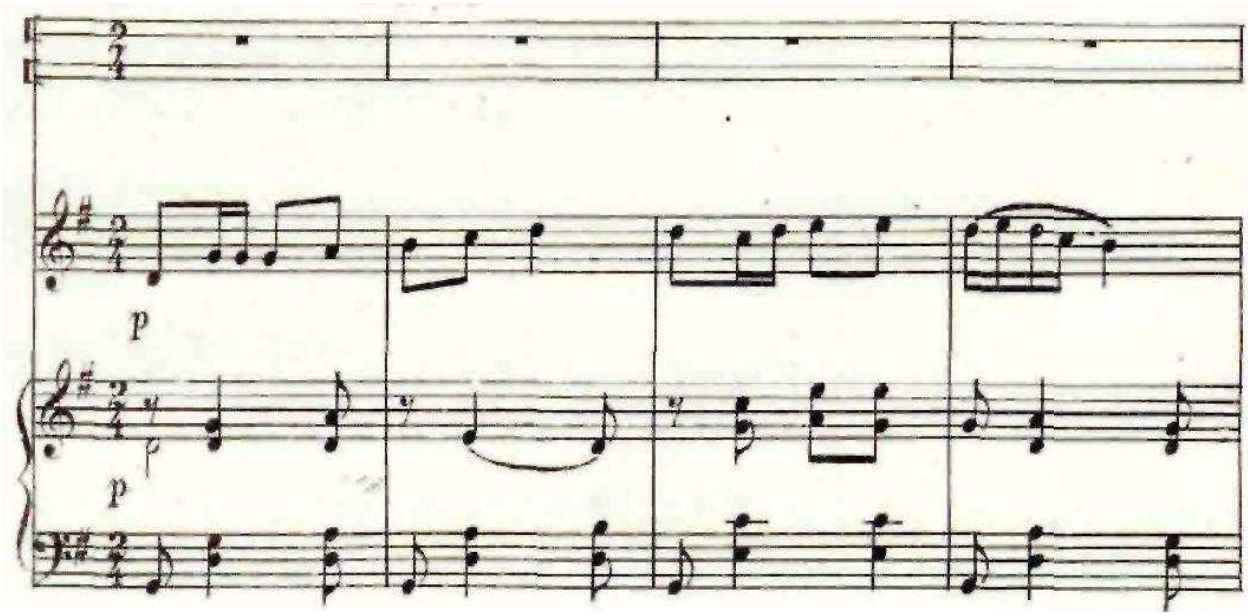

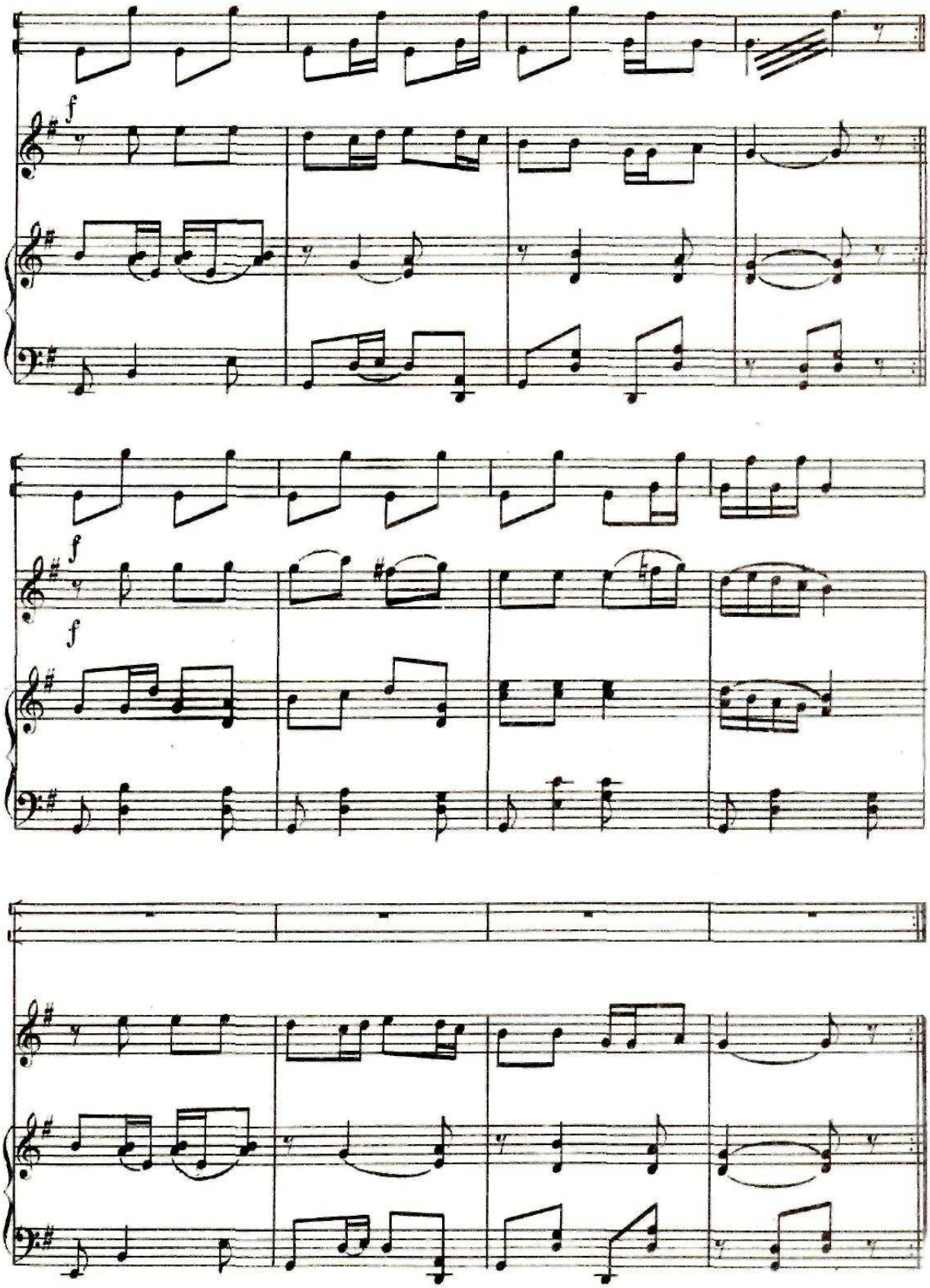
f
f
f

XULOSA

Cholg‘u ijrochiligi fani milliy cholg‘ularning kelib chiqish tarixi, milliy soz yasovchi ustalar haqidagi ma’lumotlar va milliy cholg‘ularimizni zamonaviy estrada ijrochiligidagi o‘rni haqidagi nazariy va amaliy bilimlarni berishga qaratilgan. Mustaqillik davrida talaba yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, milliy musiqa merosimizni qayta tiklash, yoshlar ongiga singdirish ta’lim tizimining muhim vazifalaridan hisoblanadi.

O‘zbek mumtoz musiqiy merosi turli cholg‘ularga boy va ularning har biri uzoq o‘tmish, tarkibiy rivojlanish va texnikaviy takomillashish jarayonidan o‘tganligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. An’anaviy xalq cholg‘ulari tarkibidan joy olgan cholg‘u sozlar: tanbur, dutor, sato, rubob, ud, nay, surnay, qo‘shnay, karnay, g‘ijjak, chang, qonun, doira, nog‘ora kabi musiqa asboblarining dunyoga kelish tarixi, xalq ijodiyotida qo‘llanish usullari haqida o‘quv qo‘llanma atroflicha ma’lumot va bilim beradi.

Hozirgi davrga kelib o‘zbek musiqa ijrochiligini uchta yirik yo‘nalishga ajratish mumkin:

1. Xalq folklor musiqa yo‘nalishi.
2. Xalq mumtoz musiqa yo‘nalishi.
3. Kompozitorlik-bastakorlik musiqa ijodiyoti yo‘nalishi.

Xalq folklor yo‘nalishida ommaviylik xususiyatga ega bo‘lgan, ovoz va texnik jihatlari mos bo‘lgan cholg‘ulardan ko‘proq foydalaniladi. Masalan: rubob, nay, g‘ijjak, chang va doyra cholg‘u asboblari. Qayd etish joizki, xalq folklor musiqa ijrochiligida ijro sharoiti, joyi ham o‘ziga xos bo‘ladi.

Cholg‘u ijrochiligi fani milliy cholg‘ularning kelib chiqish tarixi, milliy soz yasovchi ustalar haqidagi ma’lumotlar va milliy cholg‘ularimizni zamonaviy estrada ijrochiligidagi o‘rni haqidagi nazariy va amaliy bilimlarni talabalarga zamonaviy ta’lim standardlari talablariga muvofiq o‘rgatishdan iborat.

O‘quv qo‘llanmaning amaliy mashg‘ulotlar qismi qashqar rubobi va afg‘on rubobida ijro qilish uchun kuylar bilan boshlanadi. So‘ngra dutor, tanbur va doira ijro etish uchun yaratilgan asarlar oddiydan murakkabga tomon berilgan. Bo‘lim oxirida doira, rubob, afg‘on rubobi, tanbur, dutor va fortepiano jo‘rligidagi asarlar ham ilova qilingan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxatida talabalar uchun musiqa merosimizning turli janrlarida yaratilgan milliy sozlar uchun kuylarni o‘rganishlari mumkin.

O‘zbek mumtoz musiqiy merosi turli cholg‘ularga boy va ularning har biri uzoq o‘tmish, tarkibiy rivojlanish va texnikaviy takomillashish jarayonidan o‘tganligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, cholg‘u ijrochiligi fani talabalarni milliy musiqiy merosimizga chuqur ehtirom ruhida tarbiyalash bilan birga kelajak avlodga shu musiqiy merosni yetkazishdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. Юнус Ражабий. Ўзбек халқ мусиқаси. Ўзбекистон Давлат бадиий адабиёт нашриёти. Т.1959.
2. Юнус Ражабий. Шашмақом. “Тошкент” бадиий адабиёт нашриёти. Т. 1966.
3. Дутор наволари. Ўзбекистон ССР халқ артисти Ориф Қосимов репертуаридан, (1-китоб). Ғофур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти. Т. 1980.
4. Ориф Қосимов. Дутор тароналари. “Ўқитувчи” нашриёти. Т.1978.
5. Ўзбек анъанавий мусиқа ижрочилиги хрестоматияси. Ўқитувчи. Т.1995.
6. I. G‘aniyeva. Tanovorlar. “Musiqa” nashriyoti T. 2003.
7. Қашқар рубоби тароналари. Ғофур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти. Т. 1989.
8. Рифатилла Қосимов. Анъанавий танбур ижрочилиги. Чўлпон. 2002.
9. Абдулла Умаров. Танбур наволари. Т.1995.
10. Abdulla Umarov. Tanbur taronalari. “Ijod dunyosi” nashriyot uyi. T.2004.
11. Рифатилла Қосимов. Рубоб наволари. Т.1993.
12. Рифатилла Қосимов. Анъанавий танбур ижрочилиги. “Чўлпон” нашриёти. Т.2002.
13. Рифатилла Қосимов. Уд. Дарслик. Т.2002.
14. Собир Жумаев. Созлар садоси. Истиқболни белгилаш, услубият ва ахборот республика маркази. Т.2001.
15. Собир Жумаев. Наврўзи ажам. Истиқболни белгилаш, услубият ва ахборот республика маркази. Т.2003.
16. G‘ulomqodir Ergashev. Afg‘on rubobi darsligi. “Bilim” nashriyoti. T.2004.
17. Ғуломқодир Эргашев. Хаваскорлик афғон рубобчилар ансамблини тузиш. Т.1985.
18. Яшин Хаққулов. Доира учун пъесалар. “Ўқитувчи” нашриёти. Т.1978.
19. Soibjon Begmatov. Maqom surnay yo`llari. “Musiqa” nashriyoti. T.2004.
20. Нозим Қосимов. Фолъклор мусиқа ижрочилиги. Т.2003.

MUNDARIJA

KIRISH ……3

ASOSIY QISM

Musiqiy cholg‘ularning tarixi……..……..……5
Milliy musiqiy cholg‘ular va ularning turlari……..……..8

AMALIY MASHG‘ULOTLAR

Qashqar rubobi va afg‘on rubobida ijro qilish uchun kuylar…..……..15
Kurd……..…..…..…15
Yangi tanovor……..…..17
Orzu dil…….18
Dil kuylasin……...……...19
Dilxiroj……...……..21
Gulshan……..……..22
Sharob I……..……..23
Garduni dugoh……..…….…...24
Navrozi ajam ……..…….25
Dutor cholg‘usida ijro qilish uchun kuylar…….……27
Mushkiloti dugoh ……..……..28
Qari navo ……..……...31
Qari navo uforisi ……..……...32
Farg‘onacha ……..……...33
Gulandom ……..……..35
Sharob I ……..…….37
Sharob II ……..……38
Oromijon ……..……...40
Yovvoyi qalandar ……..……..42
Sarbozcha ……..…..44
Tanbur cholg‘usida ijro qilish uchun kuylar……...…47
Gulyorahon ……....47
Bilakuzuk ……48
Qo‘shchinor …….…...50
Samoyi dugoh ……..…...51
Munojot ……..…53
Munojot II ……...56
Munojot III ……..57
Kuygay ……..……..58
Ey sabo ……..……..60
Guluzorim ……..…….……63

Yakka doirada ijro etish uchun asarlar……..…….69
Doira raqsi ……..…….69
O‘zbek xalq usullari ……..……..70
Mehnat ……..……..71

Doira, rubob, afg‘on rubobi, tanbur, dutor va fortepiano jo‘rligida asarlar……..72
Yallama yorim …….……..……..72
Do‘loncha ……..……..73
Vatanim ……..……74
Qashqarcha ……..……75

XULOSA…….77
Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati ……78